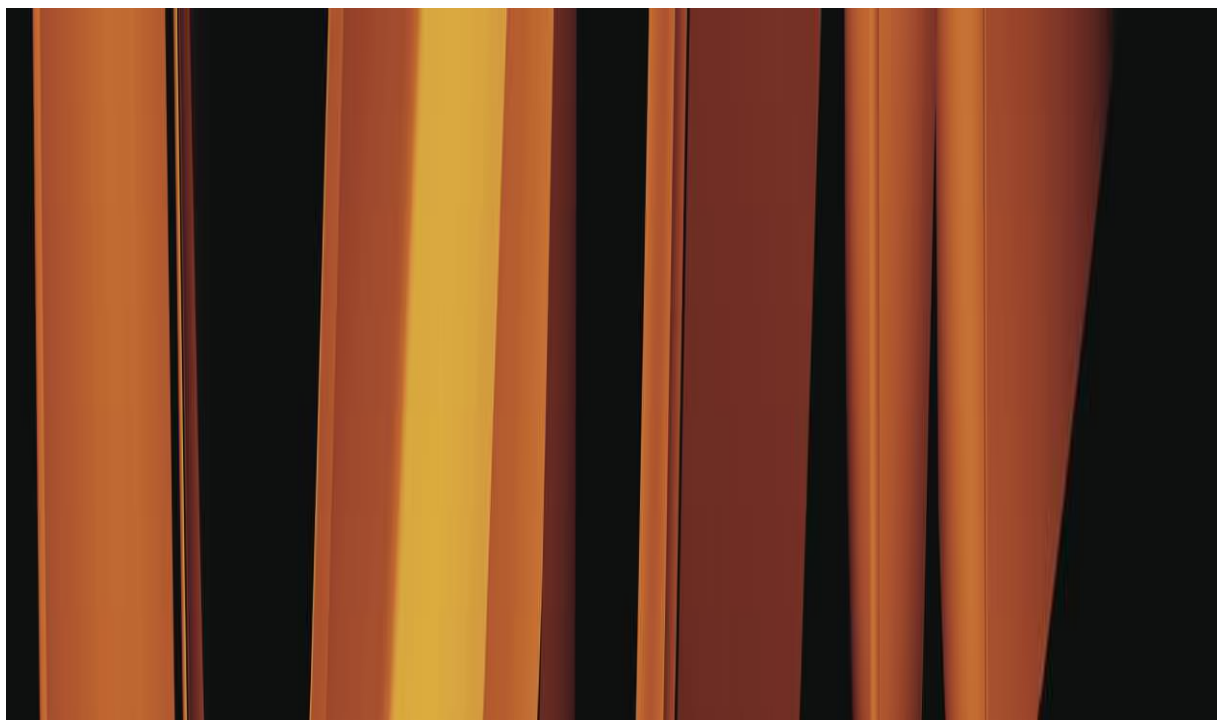

FAKULTET FOR HUMANIORA, SAMFUNNSVITENSKAP OG LÆRERUTDANNING
INSTITUTT FOR SOSIOLOGI, STATSVIDENSKAP OG SAMFUNNSPLANLEGGING

Det moderne samfunn og dyr

Inklusjon og eksklusjon av dyr i et systemteoretisk perspektiv

Simen Mørstad Johansen

Masteroppgave i Sosiologi
SOS - 3900

November 2013

TAKKSIGELSER

Først, selv takk!

Dernest vil jeg rette en stor takk til Roar Hagen for kyndig og utholdende veiledning.

Dere er mange venner og medstudenter hvis innspill og tilbakemeldinger i prosessen jeg har satt stor pris på. Jeg tenker spesielt på Frode Bakke Bjerkevik for entusiastiske heiarop, rød korrektur og givende samtaler om oppgaven, Brynjar Labugt Sollid for en like rød penn og nyttige tilbakemeldinger i sluttfasen, Jeanette Skoglund for energigivende tilbakemeldinger og at du oppfordret meg til å følge intuisjonen, samt Rune Ellefsen og Ragnhild Sollund for viktige bidrag i prosessens tidlige fase.

For tilrettelegging av gode arbeidsforhold vil jeg takke instituttet, medstudenter, biblioteket og ikke minst bror Bendik for kontorfasiliteter i Oslo.

Alle dere andre som har stått meg nær gjennom prosessen. Tusen takk for omsorg og støtte.

Simen Mørstad Johansen, Oslo, 21. november 2013

INNHold

TAKK.....	ii
INNHold	iv
DEL 1 – FORMING AV SOSIOLOGISK OPTIKK	1
INNLEDNING.....	1
KAPITTEL 1 DRØFTING AV TIDLIGERE FORSKNING	5
1.1. LITT OM DYREVERN OG DYREVERNBEVEGELSEN	5
1.2. MENNESKE/DYR DISTINKSJONEN OG DYR SOM SOSIALE AKTØRER.....	6
1.3. DOMESTISERING OG ANTROPOCENE	7
1.4. MANGFOLD I DET MODERNE SAMFUNN.....	8
1.5. KRITISK SOSIOLOGI, SPECIESISME OG UNDERTRYKKING AV DYR.....	9
1.6. PROBLEMATISERING AV TIDLIGERE FORSKNING.....	11
KAPITTEL 2 GENERELL SYSTEMTEORI OG FREMGANGSMÅTE.....	14
2.1. SAMFUNNET, VITENSKAPEN OG SOSIOLOGIEN.....	15
2.2. OBSERVASJON.....	17
2.3. ANDRE ORDENS OBSERVASJON.....	20
2.4. DE VIKTIGSTE ANALYTISKE DISTINKSJONENE.....	21
2.5. FORSKNINGSLOGIKK OG REFORMULERING AV FORSKNINGSSPØRSMÅLENE.....	25
2.6. KILDER TIL DATA.....	27
DEL 2 ANALYSE.....	30
KAPITTEL 3 DYR I SAMFUNNET, EN SYSTEMTEORETISK DISKUSJON.....	30
3.1. DYR SOM INDIVIDER	30
3.2. DOBBEL KONTINGENS OG DYRS DELTAGELSE I KOMMUNIKASJON	31
3.3. DYR SOM HANDLENDE AKTØRER I INTERAKSJONSSYSTEMER	34
3.4. SAMFUNNETS STRUKTUR OG INKLUSJON/EKSKLUSJON	36

3.5.	ORGANISASJONER.....	38
3.6.	DET MODERNE SAMFUNN	39
3.7.	FORVENTNINGER OM INKLUSJON AV INDIVIDER	41
3.8.	DYREVERNBEVEGELSEN	43
3.9.	DYREVERNSEMANTIKK.....	44
3.10.	INKLUSJON/EKSKLUSJON I FUNKSJONSSYSTEMER	45
KAPITTEL 4 STRUKTURELLE KOBLINGER TIL FUNKSJONSSYSTEMER		50
4.1.	VITENSKAPEN	50
4.2.	ØKONOMISK KOMMUNIKASJON	60
4.3.	FAMILIESYSTEMET OG KJÆRLIGHETSKOMMUNIKASJON	68
4.4.	INTERMISSION FUNKSJONSSYSTEMER	76
KAPITTEL 5 INTEGRASJON AV DYR I SAMFUNNET.....		78
5.1.	INTEGRASJON AV DYR I VERDENSSAMFUNNET.....	78
5.2.	DYREVELFERD OG ULIKHET MELLOM DYR.....	80
5.3.	DYRERETTIGHETER OG ULIKHET MELLOM MENNESKER OG DYR.....	82
5.4.	NY SEMANTIKK?	85
5.5.	AVSLUTNING	86
LITTERATUR		91
KILDER FRA NETT		95

DEL 1 – FORMING AV SOSIOLOGISK OPTIKK

“Når noen har fire bein, er de som regel ikke mennesker”

— Tonette, 5.år

INNLEDNING

Temaet for denne oppgaven er forholdet mellom dyr og samfunn. Fokuset rettes spesielt mot de dyrene som kategoriseres som domestiserte. Vi er vitne til en økende samfunnskritikk rettet mot hvordan dyr behandles av mennesker i det moderne samfunnet. Dyrevernsbevegelsen fremmer krav om bedre velferd og rettigheter for dyr. De viser til at dyr er sansende vesener, individer som kan oppleve smerter og gleder, slik som mennesker. Nå er det ikke slik at det er likegyldig i samfunnet hvordan dyr behandles av mennesker. Dyrene teller, og telles som individer, men de teller ikke så mye som mennesker.

En allmenn forståelse er at dyrene ikke er en del av samfunnet, enten i kraft av at dyrene mangler evnene for å delta, eller fordi dyr rett og slett ikke er mennesker. Samfunnet forstås ofte som et fellesskap bestående av individuelle mennesker. Samfunnsenheten er knyttet til art. Innenfor biologien betraktes også mennesket som et dyr. Ulver lever i ulvesamfunn og mennesker lever i menneskesamfunn. En slik antagelse hevder jeg er problematisk for sosiologien. Mange sosiale praksiser i det moderne samfunn innbefatter relasjoner mellom mennesker og andre dyr. Kuer, geiter, kyllinger er produksjonsdyr i landbruket, hunder “jobber” som spesialist i politiet og som terapeut i helsevesenet, rotter, mus, hunder og katter er forsøksdyr i vitenskapen og de samme artene betraktes som kjæledyr og medlemmer av familien. Mennesker og dyr inngår i sosiale relasjoner med hverandre. Det er rimelig å hevde at mange dyr lever sine liv integrert i “menneskesamfunnet”. Dette leder til to forskningsspørsmål:

- 1. Er det tilfelle at dyr er integrert i det moderne samfunn?**
- 2. Hvordan blir dyr integrert i det moderne samfunn?**

I etymologisk forstand betyr integrasjon å danne et hele (SNL, 2009b). Dette kan forstås som et forhold mellom del og helhet, mellom individ og samfunn. Både dyr og mennesker er individer. Etymologisk viser individ til betydningen udelelig (Tranøy, 2011). Kropp og bevissthet er gjensidig avhengige, udelelige integrerte deler. Integrasjon kan derfor både vise til forholdet mellom kropp og tanke, og mellom individ og samfunn. I denne oppgaven rettes jeg fokuset mot sistnevnt. Jeg vil likevel påstå at det er først gjennom integrasjon i samfunnet at en kropp og sjel blir anerkjent som individ.

Dyrevernsbevegelsen krever at dyr bør anerkjennes og behandles som individer i samfunnet, og ikke bare som kroppslige ressurser. Dette kan forstås som en normativ forventning om at også dyr skal integreres som individer i samfunnet. I forhold til de to forgående spørsmålene spør jeg derfor:

3. Hvilken betydning har dyrevernsbevegelsen for integrasjon av dyr i det moderne samfunn?

Dyrevernsbevegelsen må ikke her forstås som ensbetydende med dyrevernsbevegelsen. Det finnes varer i økonomien, lover i rettssystemet, teorier i vitenskapen, programposter i partiprogrammer og så videre som aktualiseres at dyr skal tas hensyn til. Spørsmålet retter fokus mot hvordan samfunnet, inkludert dyrevernsbevegelsen, integrerer dyr gjennom dyrevernsbevegelsen.

Disse tre spørsmålene vil jeg angripe og reformulere i lys av autopoietisk systemteori, primært ført i pennen av den tyske sosiologen Niklas Luhmann.

SYSTEMTEORI

Navnet systemteori gir konnotasjoner til Luhmanns forløper, Talcott Parsons. Det er viktige forskjeller, forskjeller som blant annet berører begrepet om integrasjon, og hvordan forholdet mellom individ og samfunn teoretiseres. Luhmann (1977, s. 30) referer blant annet til Parsons når han hevder at systemteorien tok utgangspunkt i at sosiale systemer, deriblant samfunnet, er en helhet bestående av deler. Denne forutsetningen har endret seg.

General system theory, as well as cybernetics, replaced the classical conceptual model of a whole that consists of parts and relations between parts by a model that focused on the difference between system and environment. This new paradigm afforded the chance to relate system structures (including forms of differentiation) and system processes to the environment.

Der Parsons starter med enhet, viser Luhmann til forskjell, forskjellen mellom system og omverden. Systemer er i hverandres omverden. De kan kun kobles gjennom systemenes respektive strukturer. Integrasjonsbegrepet har her en annen betydning som viser til forskjell og ikke enhet. I systemteoretisk forstand er enhet kun mulig ut fra en differanse. I Luhmanns optikk kan individer forstås som integrert i samfunnet gjennom en strukturell kobling, og denne viser enten til inklusjon eller eksklusjon. Dette kommer jeg mye tilbake til. Etter å ha gjort nytten som illustrerende kontrast forlates Parsons allerede her. Valget av systemteorien begrunnes med henvisning til begrensninger ved tidligere forskning som tematiserer dyr i forhold til samfunnet. Dette gjelder både hvordan dyr tar del i samfunnet og hva slags samfunn det moderne er. Systemteorien gir nye perspektiver ut fra to forhold. (1) Teoriens generelle begreper om det sosiale som autonome selvproduserende kommunikasjonssystemer gir en åpning for at også dyr kan betraktes som deltagere og sosiale aktører. (2) Teoriens begrep om det moderne samfunn som differensiert gjør det mulig å gi et nytt perspektiv på observasjoner av dyr i samfunnet. Dette gjelder f.eks. hvorfor noen dyr betraktes som objekter som skal spises eller forskes på og andre dyr som subjekter som elskes, og hvorfor dyrevernbewegelsen ser på dette som et problem.

De empiriske analysene i oppgaven er sekundære. Den må hovedsakelig leses som et bidrag teoretisk der jeg forsøker å gi en teoretisk rebeskrivelse av forholdet mellom samfunn og dyr. Formålet er å åpne opp for nye perspektiver for videre empiriske studier på tematikken.

RØD TRÅD

I kapittel 1 redegjør jeg for aktuelle bidrag om samfunnet og dyr i sosiologien. Disse stammer fra studier som tematiserer dyrevernbewegelsen, interaksjon mellom mennesker og dyr, studier av den sosiale konstruksjonen av dikotomien menneske/dyr samt forskning på forholdet mellom det moderne samfunn og dyr. Basert på en diskusjon av denne forskningen argumenterer jeg for å anvende systemteori.

I kapittel 2 om fremgangsmåten presenterer jeg systemteoriens vitenskapsteoretiske tilnærming og hvordan de teoretiske begrepene blir gjort operasjonelle for analysen. Diskusjonene munner ut i en systemteoretisk reformulering av forskningsspørsmålene. Metoden er dokumentanalyse. Datamaterialet er stort mangfold dokumenter som tematiserer dyr og vern av dyr på ulike måter.

I kapittel 3 drøfter jeg hvordan denne teorien kan bidra med et nytt perspektiv på både forholdet mellom mennesker og dyr på “mikronivå”, og integrasjonen av dyr i det moderne samfunnet på “makronivå”. Ved hjelp av det systemteoretiske begrepsapparatet analyserer jeg hvordan dyr kan forstås som inkludert og ekskludert i ulike typer av sosiale systemer.

I kapittel 4 vil jeg tolke datamaterialet i forhold til Luhmanns beskrivelser av tre funksjonssystemer. De utvalgte funksjonssystemene er økonomi, vitenskap og familie. Disse er valgt ut i lys av at de dyrene som betraktes som produksjonsdyr, forsøksdyr og kjæledyr er særlig koblet til akkurat disse systemene. Jeg beskriver hvordan dyr inklusjon og eksklusjon betingelsene for dyr, samt dyrevern er formet av disse systemenes logikker.

I kapittel 5 diskuterer jeg forholdet mellom samfunn og dyr mer generelt. Jeg viser hvordan dikotomien menneske/dyr produserer ulikhet og forventninger om likhet og likeverd mellom dyr og mellom dyr og mennesker. Avslutningsvis diskuterer jeg fruktbarheten av det anvendte begrepsapparatet for videre forskning på temaet.

KAPITTEL 1 DRØFTING AV TIDLIGERE FORSKNING

Innenfor samfunnsvitenskapene tematiseres både spørsmål om samfunnets forhold til dyr generelt og dyrevernbewegelsen spesielt. Det er med utgangspunkt i noen av disse bidragene jeg argumenterer for et systemteoretisk perspektiv på tematikken. Bidragene jeg trekker på aktualiserer dyrevernbewegelsen, distinksjonen menneske/dyr, dyr som sosiale aktører og hvordan forholdet er mellom dyr og det spesifikt moderne ved samfunnet. Hensikten med å trekke inn forskning på disse ulike spørsmålene er å introdusere systemteorien som en alternativ måte se på forholdet mellom samfunn og dyr.

1.1. LITT OM DYREVERN OG DYREVERNBEVEGELSEN

Biologisk forskning i kjølvannet av Charles Darwins evolusjonsteori har undergravd skillet mellom mennesker og andre dyr. Det som tidligere ble betraktet som unike særtrekk ved mennesket, slik som språk, abstraksjonsevne, kultur og moral, gjenfinnes også på andre siden av grensen i varierende grad. Skillet som trekkes mellom mennesket, homo sapiens, og andre dyrearter, betraktes som et gradskille, og ikke som et essensielt skille. Dag O. Hessen (2013) argumenterer for at det eneste "fundamentale" forskjellen er at andre dyrearter mangler etisk vurderingsevne og normativ moral. Slike nye perspektiver på og kunnskap om både evnene til andre dyrearter og relasjoner mellom mennesker og dyr har aktualisert etiske problemstillinger om forholdet mellom samfunn og dyr. Det forventes at mennesket skal inkludere dyrene i samfunnets normative orden. Disse problemstillingene blir særlig satt på dagsorden av dyrevernbewegelsen, som etterspør rettigheter og bedre velferd for dyr. Fokuset rettes spesielt mot å beskytte de dyrene som betraktes som domestiserte, både kjæledyr i familien, husdyr som lever sine liv innenfor et industrialisert landbruk og dyr som anvendes innen forskning. Dyrevernbewegelsen kritiserer samfunnet for at dyr betraktes som ting, som objekter, og ikke som individuelle vesener.

Begrunnelse for at dette betraktes som et problem er med henvisning til at mange dyrearter har et sentral-nervesystem som gir dem evne til å oppleve smerte. Derav følger at disse dyrene er individer hvis smerteopplevelser vi mennesker bør ta mer hensyn til. Videre hevdes det derfor at også andre dyr bør betraktes som subjekter, individuelle vesener som føler, tenker, deltar i sosiale relasjoner og lærer, i det hele tatt lever meningsfulle liv i verden. Siden samfunnet gjennom menneskerettighetene beskytter mennesker som individer i kraft av disse evnene som betraktes som særskilt menneskelige, bør derfor også

dyr beskyttes av samfunnet som individer siden disse evnene viser seg ikke å være særskilt menneskelige.

Nå er det jo slik det allerede er utviklet institusjoner hvor hensyn til dyr som individuelle vesener tematiseres. Dyrene er ikke "fritt vilt", du kan ikke gjøre hva du vil med et dyr og slippe unna med det. Det rettes normative forventninger mot mennesker i samfunnet om hvordan dyr skal behandles når de er i live, ved avslutning av livet, samt hvilke grunner som legitimerer hold og avlivning av dyr.

Dyrevernbevegelsen hevder derimot at graden av hensyn er for svak og at formen er inkonsekvent. For det første argumenteres det for at loven ikke følges godt nok opp i praksis. For det andre argumenteres det for at noen grupper av dyr behandles dårligere enn andre grupper dyr. Hvorfor er det greit å ta livet av å ta livet av og spise en ku, men ikke en hund? For det tredje argumenteres det for at dyr generelt, som en gruppe, har lavere status og behandles dårligere enn mennesker. Det hevdes at en slik forskjellsbehandling basert på artstilhørighet, speciesisme, er illegitim, både mellom dyr og mellom mennesker og dyr. (Guither, 1998; Munro, 2005; Waldau, 2011)

Dyrevernbevegelsen hevder derfor at mennesker bør erkjenne og ta de normative konsekvensene av dette gjennom å ta mere og mer konsekvent hensyn til dyr. Bevegelsen retter krav om å utbedre og eller avvikle hold av dyr som leder til smerte i produksjon av mat og klær, som forsøksobjekter og til underholdning. Dette skille mellom regulering og avvikling viser til begrepene dyrevelferd og dyrerettigheter (se f.eks. Francione & Garner, 2010). Forskjellsbehandling mellom arter kan innenfor denne tankegangen kun legitimeres med utgangspunkt i kunnskap om dyrenes biologiske disposisjoner, uavhengig av artstilhørighet.

1.2. MENNESKE/DYR DISTINKSJONEN OG DYR SOM SOSIALE AKTØRER

Interessen for samfunn og dyr begrenser seg ikke til dyrevernbevegelsen. Den har også fått gode livsvilkår innenfor samfunnsvitenskapene. Human-animal studies (HAS) (for en introduksjon, se bl.a. DeMello, 2012; Flynn, 2008) er et tverrfaglig forskningsfelt som forsker på relasjoner mellom mennesker og dyr. Et særlig fokus rettes mot å dekonstruere skillet mellom mennesker og dyr. Grensendragningen betraktes som en historisk kontingent sosial konstruksjon. " The absolute divide between human and animal as well as the differential

valuing of human and animal most likely arose with the domestication of animals.” (DeMello, 2012, s. 36) Forestillingen om hva som kjennetegner mennesket er gjensidig konstituert av forestillingen om hva som kjennetegner dyr. Dyr er kun dyr som en negasjon av mennesket, samtidig som biologien kategoriserer mennesket innenfor dyreriket. Det er ut fra dette skillet at mennesker tilskrives subjektstatus og dyr objektstatus.

En slik antagelse har også preget samfunnsvitenskapene tilnærming til dyr. To av representantene innenfor sosiologien, Sanders og Arluke (1993, s. 378) kritiserer faget for å overse relasjonene mennesker har med andre dyr. Forfatterne hevder sosiologien har lagt for mye vekt på språk som nøkkelfaktor for å forklare evne til å delta i sosiale relasjoner.

Sanders (2008, s. 72-73) skriver med utgangspunkt i en etnografisk studie av relasjoner mellom hunder og eier.

The picture that emerges is of the [...]dog as an authentic, reciprocating and emphatic social actor. Canine companions are effectively involved with their caretakers in routine social exchanges premised on the mutual ability of the interactants to take the role of the other.

En lignende studie er gjort av Lars Risan (2001) Han undersøkte interaksjon mellom kuer i fjøset og bonden, og kom frem til samme konklusjonen. Også dyr kan betraktes som sosiale aktører som ikke bare påvirkes av interaksjonen, men også påvirker den. Human-animal studies begrenses ikke til å innta mikroiinteraksjonistiske perspektiver på relasjonene mellom mennesker og dyr, men angriper også relasjonene fra et makroperspektiv.

1.3. DOMESTISERING OG ANTROPOCENE

Bakgrunnen for skillet mellom mennesket og dyr, og hvordan dette skillet parallelt trekker opp et skille mellom mennesker som subjekter og dyr som objekter knyttes til domestiseringen av dyr for ca. 10000 år siden i Europa, Midtøsten og nord i Afrika. “Animals are considered to be domesticated when they are kept for a distinct purpose, humans control their breeding, their survival depends on humans and the develop genetic traits that are not found in the wild.” (DeMello, 2012, s. 84) Etymologisk viser domestisering til det latinske ordet for hus (SNL, 2009a). Dyrene ble trukket inn, tettere integrert, i menneskenes samfunn. Domestiseringen av dyr henger sammen med en overgang fra en nomadisk jeger- og sanker økonomi til et samfunn basert på fast bosetting og jordbruk.

Morten Tønnessen tematiserer med begrepet antropocene – menneskets tidsalder – at mennesket er en art med global utbredelse. Mennesket er riktig nok ikke den eneste arten med en slik spredning. Tønnessen (2013, s. 37) skriver: “Det som er bemerkeseverdig er at samtlige andre arter med global utbredelse har oppnådd sin utbredelse gjennom sin tilknytning til menneskelige bosetninger og aktiviteter.” Han trekker frem gris, kveg, sau, geit, hest og høns tilknyttet landbruket samt hunder og katter som globale dyrearter. Det er rimelig å hevde at disse dyreartene og menneskers liv er vevd sammen over hele kloden. Dyr er integrert i menneskenes samfunn, og mer enn noen gang. Sanders og Arluke (1993, s. 378) hevder, med referanse til sosiologiens fraværende tematisering av dyr, at det er en “... false belief that in advanced industrial societies, animals occupy a far less important place than they do in preindustrial societies.” Det argumenteres for at forholdet mellom mennesker og dyr har blitt endret som følge av overgangen til det moderne samfunn. Forholdet mellom det spesifikt moderne samfunnet og dyr er beskrevet i flere studier de siste 30 årene.

1.4. MANGFOLD I DET MODERNE SAMFUNN

Franklin (1999, s. 3) skriver: “...at the end of the twentieth century animals are thought about, used and related to in a very different manner than from the beginning of the century.” Hans mål er å fange opp det mangfoldet av endringer i relasjoner mellom mennesker og dyr, endringer han knytter til sosiale prosesser i det moderne samfunn. Franklins hovedargument i boken er at relasjoner mellom mennesker og dyr ikke er preget av en enhet men av mangfold. “As the book unfolds it will become clear that the possibility for consistency in the realm of human-animal relation is less likely than differentiations.” (Ibid, s. 2) Dette mangfoldet hevder han forsterkes i:

... modern nation-states [where] the possibilities for differentiation in meaning and practice in human-animal relations are multiplied by the social differentiations that stem from class, ethnicity, region, gender and religion(among others) (Ibid, s. 3).

Mangfoldet relateres ikke bare til et mangfold av grupper av mennesker, men også som en følge av at flere arter trekkes inn i tett kontakt med samfunnet. Han skriver:

There are no wild areas beyond the control and management off humans, and, as a result, wild animals join with those other species, pets and livestock that have been drawn into the human world for much longer (Ibid, s. 4).

Det er stadig flere dyr som trekkes inn i menneskenes verden, men i nære relasjoner det kun noe kjæledyr som får tilgang. "With the exception of a small number of species which have been drawn into companionate, domestic relationships, most people in modern West live in relative isolation from animals." (Ibid, s. 63) Stadig flere dyr trekkes inn i samfunnet, men dette er ikke ensbetydende med at det er noen tett kontakt mellom menneskene og disse dyrene, med unntak for kjæledyrene. Franklin peker på at utbredelsen av nære relasjoner mellom mennesker og kjæledyr bidrar til å utfordre meningsgrensen mellom mennesker og dyr. "The boundary (or the significance) of the difference) between humans and animals is challenged by the fluidity and interchangeability of humans and animals in friendship, companionship and love." (Ibid, s. 5) Også fremveksten av dyrevernsbevegelsen forklares i lys av en sterkere identifisering med dyr som følge av dette. "Because animals are like us and different, they can be incorporated into discourses of similarity (of me, us, we, etc.) and difference (of they, other, etc.) within the social." (Ibid, s. 63) Dyrene er de andre som konstituerer mennesket, men dikotomien kan også betraktes som en utfordring for forholdet mellom ulike dyrearter. Det kan tolkes som at det er i kraft av dyrs ulikhet til mennesker at dyr kan betraktes som like, eller likeverdige. Denne likheten gjør det mulig å sammenligne holdninger og behandling av ulike dyr, kategorisert i ulike arter, i forhold til et forestilt likeverd. Fremveksten av dyrevernsbevegelsen kan derfor ikke bare forstås som en diskurs om mennesket, men også en diskurs som skaper problemer i forholdet mellom dyr sett fra et rettferdighetsperspektiv.

1.5. KRITISK SOSIOLOGI, SPECIESISME OG UNDERTRYKKING AV DYR

Utgangspunktet for en drøfting av den kritiske samfunnsforskningen på feltet er antologien *Hvem er villest i landet her* (Sollund, Larsen, & Tønnesen, 2013a). Jeg vil her ikke gå inn på detaljer i forskningen, men male et oversiktsbilde ut fra introduksjonskapittelet i den første norske antologien på feltet.

En sentral påstand i boken er: Stadig flere dyr trekkes i dag inn i kulturens sfære, hvor de blir underlagt våre egne, altfor menneskelige hensikter, snarere enn å fristilles til å forfølge egne formål. Det moderne mennesket har gjennom sitt forbruk av dyr og arealer gjort mange dyr avhengige av seg (Sollund, Larsen, & Tønnesen, 2013b, s. 18).

Boken har til hensikt å portrettere det radikalt nye ved moderne forhold mellom mennesker og dyr, som i tiltakende grad er basert på menneskets forbruk og kontroll av dyr. Dette betraktes ikke som noe et nytt fenomen.

Mennesker har svært lange tradisjoner for å se andre dyr som sine ressurser, som de kan bruke for en lang rekke formål, som mat og til produksjon av klær og andre varer, men også som ren underholdning (Ibid, s. 9).

Det nye er derimot intensiteten og maktforskjellen mellom mennesker og dyr. "Mennesket utvider generelt sitt herredømme over andre arters liv og død og ser tilsynelatende ingen grenser for hvordan dyr kan kontrolleres og brukes." (Ibid, s. 15) Samtidig med at det argumenteres det med at dyrene i stadig større grad trekkes inn i menneskers sosiale praksiser, så argumenteres det for en økende sosial avstand. Mennesker og dyr lever sine liv i ulike rom. "Sosial avstand er i stor grad det som i dag karakteriserer det moderne menneskets forhold til andre dyr, da unntatt familiedyrene." (Ibid, s. 10) Det påpekes at de domestiserte husdyrene, til forskjell fra kjæledyr er i stor grad romlig separert fra menneskenes rom. Tidligere var både husdyr, kjæledyr og mennesker under samme tak, mens det i den moderne tid er husdyrene fått eget hus og betraktes som produksjonsdyr.

Det hevdes at mennesket i det moderne samfunn har utviklet en "...mer eller mindre konstant mangel på empati for andre arter. " (Ibid, s. 10) "Samlet kan en trygt hevde at mennesker undertrykker andre dyrearter på måter som er sammenlignbare med de lidelser som påføres mennesker i krig[...]med drap, tortur og innesperring. " (Ibid, s. 13)

Det refereres til Bergljot Børresen (Ibid, s. 9) når det hevdes at: "... dyrene i tidligere tider ikke kun var objekter for mennesker, men inngikk som medlemmer av menneskers flokk, slik man også i dag har familiedyr." Det hevdes at dyrene var medlemmer av menneskenes flokk, menneskenes fellesskap, men nå er de derimot blitt tilskrevet objektstatus, underkjent som subjektive deltagere. Forklaringen søkes i makt. "Mennesker utspiller dermed sin selvbestaltete rett til å ta og ha kontroll over andre dyr gjennom forskjellige former for, og grader av, maktutøvelse. " (Ibid, s. 11) Dyr betraktes i denne forskningstradisjonen som subjekter som blir tingliggjort, blir gjort til objekter. Dette er en utvikling forfatterne stiller seg kritisk til.

Den store faren med objektgjøring av dyr – er at dyrenes subjektiviteter, egenart og behov for livsutfoldelse da lett kommer i bakgrunnen. Vi stiller oss kritisk til det omfanget og den innretningen objektgjøringen og tinliggjøringen av dyr har i dagens Norge (Sollund, et al., 2013b, s. 20).

Kritikken tar utgangspunkt i et begrep om rettferdighet mellom arter. “Spesiesisme defineres som forskjellsbehandling av en annen art simpelthen fordi de ikke er mennesker.” (Ibid, s. 16) Forklaringen på det beskrevne forholdet mellom mennesker og dyr søkes derfor i en underliggende ideologi som fraskriver dyrenes deres egenverdi og legitimerer undertrykking. Det forteller en historie om menneskelig hegemoni, dominans og undertrykking av de andre dyrene. Forholdet mellom mennesker og dyr betraktes som urettferdig, det er forskjeller mellom mennesker og andre dyr, men ikke forskjeller som legitimerer den behandlingen dyrene blir til dels i vår tid.

Denne forskningen sier noe om dyr i det moderne samfunn, og den er samfunnskritisk. I det forskningen tar utgangspunkt i normative teorier om rettferdighet mellom arter betyr dette at den også kan sees som et uttrykt for kommunikasjon om dyrevern. Kritikken om spesiesisme som rettes mot samfunnet er et fenomen som i seg selv handler om samfunn og dyr. Dette minner om den samme diskursen som knyttes til dyrevernbevegelsens språkbruk. Sirkelen er i så måte sluttet. Hva er det så denne forskningen gjør rede for og ikke klarer å gjøre rede for? Hva er denne forskningens usagte antagelser?

1.6. PROBLEMATISERING AV TIDLIGERE FORSKNING

Det er mye og ta med seg og bygge videre på, men også flere problemer med de refererte verkene. Jeg vil spesielt trekke frem samfunnsbegrepet, og hvordan dyr relateres til dette.

Dyr og menneskers liv betraktes som integrert i hverandre. Forskningen viser at dyrs liv generelt blir stadig mer trukket inn i og strukturert av samfunnet. Forskere innenfor symbolsk interaksjonisme påpeker at dyrene er sosiale aktører og den kritiske forskningen hevder at også dyrene egentlig er subjekter som deltar i sosiale relasjoner med mennesker.

Det er dog uklart om og eventuelt på hvilken måte dyrene deltar i samfunnet. Samfunnet kritiseres for objektivering av dyr, og hevder at dyrene egentlig er subjekter. De klarer derimot ikke å gjøre rede for dette utover på interaksjonsnivå. I følge den kritiske sosiologien lever vi i et spesiesistisk samfunn. Det rettes kritikk mot samfunnet for å undertrykke dyr, men beskrivelsen baserer seg på et problematisk begrep om det moderne samfunnet. Tema for den refererte antologien sies å være “... dyr, og menneskers behandling av dyr.” (Sollund,

et al., 2013a, s. 15) Jeg vil hevde at det er en bok som er samfunnskritisk. Den retter seg mot samfunnet, men hva slag samfunn refereres det til? En skulle tilsynelatende tro, ut fra både beskrivelsen av dyr som undertrykt og relasjoner mellom mennesker og dyr, at dyrene ble betraktet som en del av et helhetlig samfunn. Dyrene er enten utenfor samfunnet, eller i samfunnet og undertrykt. I denne teksten henvises det likevel sjelden til samfunnet, men til mennesker. Samfunnet betraktes som det samme som mennesket, enten vi viser til Norge eller menneskeheten på et globalt plan.

I Franklins studie betraktes det moderne samfunn som bestående av mennesker distribuert etter sosiale variabler. Franklin viser frem en stor variasjon i relasjoner mellom mennesker og dyr, og mangfoldet sees som en konsekvens av menneskers sosiale posisjoner. Det er forskjellene på mennesker som kan forklare forskjellige holdninger og behandlinger av dyr. Det henvises stadig til det moderne samfunn, men det er liten grad gjort eksplisitt rede for hva dette begrepet refererer til. Franklin tar utgangspunkt i nasjonalstaten, og viser til at ulike dyrearters liv, holdninger til og forestillinger om ulike dyrearter struktureres av skiller mellom klasse, region, kjønn, etnisitet og religion. De andre studiene viser også eksplisitt til nasjonalstater, enten som avgrenset empirisk nedslagsfelt eller adressat for kritikk. Det moderne samfunn beskrives også med referanse til Vesten. Jeg vil derimot hevde at en regional definisjon på hva det moderne samfunn er problematisk, all den tid både mennesker og dyrs liv er vevd sammen på en global skala innenfor markedsøkonomien. Både et samfunnsbegrep som viser til rom eller til mennesker møter på problemer.

Jeg har nå pekt på en del punkter i den utvalgte litteraturen å bygge videre på, og noen uklarheter. Dyrevern er et sosialt fenomen knyttet til et samfunn som betraktes som moderne, men det er uklart både hva et samfunn består av, og hva som kjennetegner dette samfunnet. Det hevdes at dyr er subjekter som inngår i sosiale relasjoner med mennesker, og et stort mangfold av relasjoner, men det er i liten grad gjort eksplisitt hvordan disse subjektene forholder seg til et samfunn, utover at dyr inngår i relasjoner med mennesker som er differensiert ut fra samfunnsstrukturen.

Dette er spørsmål jeg behandler i neste kapittel hvor jeg drøfter hvordan Niklas Luhmanns systemteoretiske begrep om det sosiale og det moderne samfunn kan tilby et alternativt og fruktbart perspektiv for å studere disse spørsmålene. Denne teorien skal kunne redegjøre for beskrivelsene over, samt gjøre det mulig å beskrive hvorfor dyr betraktes som både

subjekter og objekter i det moderne samfunnet. Niklas Luhmann karakteriserer det systemteoretiske systemet av begreper som en labyrint uten utvei (Luhmann, 2000: 35). I neste kapittel går jeg inn i denne labyrinten hvor jeg vekselvis har gått meg vill og samtidig funnet frem til plasser jeg ikke har vært før.

KAPITTEL 2 GENERELL SYSTEMTEORI OG FREMGANGSMÅTE

Akademikere innenfor post-humanistiske studier, en tverrfaglig retning innenfor vitenskapsteori, rettes kritikk mot en samfunnsvitenskap de anser som en *antroposentrisk*, eller *menneskesentrert* samfunnsvitenskap (se f.eks. Haraway, 2008; C. Wolfe, 1998; Cary Wolfe, 2010). Kritikken kommer som et svar på “...the redefinition of humanity’s place in the world by both the technological and the biological or “green” continuum in which the “human” is but one life form among many.”ⁱ Denne kritikken innbefatter også hvordan sosiologien teoretiserer relasjoner mellom samfunn og dyr.

While remarkable advances have been made in recent studies of animal cognition, behavior and ethology – advances which have eroded any sense of an absolute division between human and beast - cultural studies...have been slow to acknowledge the volatility of the human-animal relationship (Medero & Calder, 2006, s. 40).

Niklas Luhmann kritiserer sosiologisk teori for at forståelsen av det sosiale og begrepet om samfunnet tar utgangspunkt i ideen om det handlende mennesket, og relasjoner mellom menneskelige aktører (Luhmann & Barrett, 2012, s. 6). Dette skaper problemer for analysen av samfunnet.

Som beskrevet i innledningen er dyr og menneskers liv tett integrert. Innenfor vitenskapen betraktes også dyr i økende grad som individuelle handlende subjekter, subjekter som inngår i relasjoner med mennesker. Samfunnsfagenes teoretiske utgangspunkt i det menneskelige subjekt skygger for at også andre levende vesener kan betraktes som sosiale aktører. Dette må ikke misforstås til at det er forhold mellom mennesker og dyr jeg skriver om i denne oppgaven, det er forhold mellom dyr og samfunn med basis i en sosiologisk teori der samfunnet ikke består av mennesker. For å bidra med en bedre beskrivelse og analyse av forholdet mellom samfunn og dyr, og ikke mennesker og dyr, er det behov for teori som tar et annet utgangspunkt enn de Luhmann nedsettende refererer til som humansosiologien.

Luhmanns systemteori kan forstås som et forsøk på å beskrive samfunnet og verden fra et ikke-antroposentrisk perspektiv (H.-G. Moeller, 2011). Hans teoretiske løsning er et begrep om det sosiale der samfunnet ikke består av mennesker, men av kommunikasjon.

Samfunnssystemets omverden blir da alt kommunikasjonen observerer eller iakttar¹ men som ikke er kommunikasjon, deriblant mennesker og dyr. Det er ifølge Luhmann

¹ I oppgaven har observasjon og iakttagelse samme betydning.

kommunikasjon som kommuniserer, og ikke mennesker. Det sosiale defineres da som selv-refererende systemoperasjoner bestående av kommunikasjon. Det er dette begrepet om det sosiale som åpner opp for å betrakte mennesker teoretisk sett på likefot med andre dyrearter. Systemteorien åpner opp for å betrakte dyrs deltagelse i samfunnet som et empirisk spørsmål, og ikke et spørsmål som avfeies med utgangspunkt i ontologisk antagelser om et menneskesamfunn. Slik sett burde systemteorien passe godt til å bringe frem et nytt perspektiv på forhold mellom samfunn og dyr.

Vitenskapen er innenfor samfunn. Det er ikke mulig å observere samfunnet fra utsiden. I dette kapitlet vil jeg redegjøre for Luhmann sosial konstruktivistiske tilnærming til samfunnsanalyse, og hvordan denne legger føringer på de valg jeg har tatt i forskningsprosessen for å besvare forskningsspørsmålene. Det er samfunnet som er sosiologiens studieobjekt. Denne redegjørelsen begynner derfor med systemteoriens begrep om samfunn.

2.1. SAMFUNNET, VITENSKAPEN OG SOSIOLOGIEN

Niklas Luhmann beskriver *Society*, samfunn, som det vanskeligste begrepet sosiologien har arvet fra fortiden (Niklas Luhmann, 1997, s. 68). Hans prosjekt ble frem til hans død å utvikle en konsistent sosiologisk teori om samfunnet, og særlig det moderne samfunnet. Luhmann hevder det er flere problemer knyttet til tidligere forsøk på å konstruere en teori om samfunn med utgangspunkt i region, metodologisk nasjonalisme, spesielt i lys av de grenseløse sosiale fenomenene vi forbinder med globalisering. Luhmann spør derfor: "Is the global system a society, or is it a system of societies?" (Niklas Luhmann, 1997, s. 67)

Begrepet samfunn har opp igjennom historien, argumenterer Luhmann, alltid vist til en spesifikk kombinasjon av forskjell og enhet, deler og helhet. Han hevder at differensieringsprinsippet i før-moderne tid var hierarki. Som følge av en økende betydning av funksjonell differensiering mener han det er lite fruktbart å konstruere samfunns enhet som et skille mellom ulike hierarkisk strukturerte samfunn i dag, Han hevder den primære skillelinjen i samfunnet ikke trekkes mellom klasser eller sentrum og periferi, selv om disse fortsatt har betydning, men mellom systemer som rett, vitenskap, økonomi, politikk m.fl. som utfører funksjoner for helheten. Niklas Luhmann definerer dette samfunnet som et verdenssamfunn. Det er ikke flere samfunn. "The theory of society is the theory of the comprehensive social system that encompasses all other social system." (Luhmann &

Barrett, 2012, s. 40) Dette kan forstås som en slags sosial sfære i verden sammenlignet med og til forskjell fra en forestilling om biosfæren og troposfæren. I dette sitatet kommer vi også inn på systembegrepet i teorien, samfunnet er et altomfattende sosialt system som baserer seg på skillet mellom system og omverden. Dette betyr samtidig at alle sosiale systemer, enten de er kortvarige eller langvarige i tid, oppstår og forsvinner i samfunnet.

Sosiologer observerer det sosiale for å beskrive og forklare sosiale fenomener. Et av funksjonssystemene som omfattes er vitenskapen og sosiologien er et subsystem innenfor vitenskapen. Luhmann (1997, s. 77) påpeker at: "A sociological theory of society is a scientific task, and a very special one." En sosiologisk teori om samfunnet må innbefatte sosiologien selv som en del av samfunnet. "Given the structure of its object, society, sociology cannot follow a rule of self-exemption." (Ibid, s. 77) Dette innebærer at teorien også tematiserer sin egen teori som et sosialt fenomen. Systemteorien er en vitenskapelig teori om det sosiale, og vitenskapen er selv en del av samfunnet. Hvis samfunnet er en sosial konstruksjon, må også vitenskapen være det. Luhmann skriver derfor at "Science is not discovery but construction." (Luhmann & Behnke, 1994, s. 19) Vitenskapelige teorier er sosiale konstruksjoner som kunne vært annerledes. Det er vitenskapen som avgjør om en teori er sann eller ikke, det er ikke noe guddommelig eller noe i vitenskapens omverden som kan gå god for sannhetsgehalten i sosiologiens teorier om den sosiale realitet.

Ifølge Luhmann (Ibid, s. 11) henger en konstruktivistisk selvforståelse av vitenskapen sammen med det moderne verdenssamfunnets funksjonelle differensiering av autonome funksjonelle subsystemer. Dette kommer til uttrykk bl.a. som en frykt for at vitenskapens posisjon undergraves gjennom at kunnskapen relativiseres. Problemet oppstår, ifølge Luhmann, i lys av en historisk sammenligning med ontologisk metafysikk, forestillingen om at det er mulig å få absolutt kunnskap om realitetens egentlige og essensielle vesen. En slik påstand kjennetegnes som idealisme, en oppfatning av muligheten av å produsere sann kunnskap som stilles opp mot realisme. Luhmann derimot hevder at denne motsetningen, skapt av skillet mellom ontologi og epistemologi, som muliggjør vitenskapelig kunnskapsproduksjon. Han betrakter det ikke som gjensidig utelukkende posisjoner, men som gjensidig avhengige. "...what a construction constructs, is reality.... Realism and constructivism do not oppose but imply another." (H.-G. Moeller, 2011, s. 78) Luhmann betegner seg derfor som epistemologisk konstruktivist og ontologisk realist. Luhmann (1994)

definerer virkeligheten som “that which is the case“, det som er tilfelle, og siden det er vitenskapen som stiller seg dette spørsmål blir sannheten det som er tilfelle for vitenskapen.

Sann kunnskap dreier seg ikke, ifølge epistemologisk konstruktivisme, om å avspeile virkeligheten korrekt. Derimot handler det om å gjøre iakttageren i stand til å iaktta. Det er ikke krav om at kunnskap skal avbilde objektet, men at kunnskapen skal passe (R. Hagen & Gudmundsen, 2011, s. 475).

Når sannheten er et produkt av vitenskapen blir det viktig å begrunne valgene for produksjonen av denne virkeligheten. Epistemologisk konstruktivisme erkjenner at også kunnskapsproduksjon er konstruksjon, og nyttiggjør seg dette til å konstruere teori for å iaktta. Dette innebærer likevel ingen benektelse av at det finnes en realitet, bare at iakttageren ikke har direkte tilgang til den (R. Hagen & Gudmundsen, 2011). Dette innebærer at metodiske refleksjoner er en viktig del av fremstillingen av det teoretiske rammeverket. Sosiologisk teori utstyres sosiologen med begreper for å observere sosiale fenomener. Jeg kunne valgt andre systemer av begreper for å gi en beskrivelse av forholdet mellom samfunn og dyr. Den vitenskapelige beskrivelse av samfunnet, som denne oppgaven føyer seg til. Det er systemteoriens begrep om observasjon som er grunnleggende.

2.2. OBSERVASJON

Luhmann hevder det finnes systemer og at det er systemer som observerer. Antagelsen om at det finnes systemer går jeg inn på i neste avsnitt. Den første antagelsen er at enhver observasjon må starte med en forskjell. Noe må skiller fra noe annet. Slik som lyset muliggjør og begrenser synet i forhold til mørket, er observasjon kun mulig gjennom å indikere side i en distinksjon. Selve begrepet observasjon defineres derfor som en indikasjon innenfor en distinksjon. Den grunnleggende distinksjonen for akkurat observasjon er skillet *indikasjon/distinksjon*. *Observasjon* er enheten av akkurat denne distinksjonen. Enhet til en distinksjon defineres som form. Formen på observasjonen avhenger av forholdet mellom den markerte og den umarkerte siden av distinksjonen (Åkerstrøm Andersen, 2003, s. 67). Det som utelates ved indikasjon kan forstås som indikasjonens kontekst (Luhmann & Barrett, 2012, s. 35). Gjennom å markere forskjell er derfor distinksjoner alltid *asymmetriske*. Kun en side av distinksjonen kan indikeres til enhver tid. Å skifte fra den ene siden til den andre krever tid, og det er da ikke lenger den samme observasjonen, eller den samme formen.

Det er derimot ikke formen observasjon, indikasjon/distinksjon, jeg skal anvende som kode for å generere data for å si noe om forholdet mellom samfunnet og dyr. Det er andre former. Luhmann skiller mellom formen koding, som i vitenskapen består av skillet mellom sant og falskt, og formen referanse som består av skillet mellom selv og fremmedreferanse.

AUTOPOIETIS SYSTEMER

Systemteorien er ikke en spesifikt sosiologisk teori, men en generell tverrfaglig vitenskapelig teori som anvendes innenfor informatikk, biologi, psykologi og sosiologi for å nevne noen disipliner. Den grunnleggende distinksjonen i systemteori er skillet mellom system og omverden. “[W]e cannot speak of a system without recognizing that its first must be separated from its environment...It is on the basis of this separation that the system acquires its unity and can begin to operate on its own.” (Borch, 2011, s. 21) Et system er altså en form, en enhet, som består av den indikerte, markerte, siden systemet og den umarkerte siden omverden. Dette skillet gjør det mulig for systemet å observere sin omverden. Systemer skaper systemets omverden gjennom observerende operasjoner av verden i systemet.

Systemet er ikke det samme som dets omverden, men kan samtidig ikke eksistere uten. Akkurat som systemet er avhengig av omverden, er omverden et produkt av systemet. Systemet produserer sin egen grense til omverden, hvorav følger at enhver omverden er forskjellig fra system til system (Borch, 2011, s. 21).

Dette er kun mulig ut fra antagelsen at det finnes en verden utenfor ut fra hvilket systemet kan trekke et skille mellom system/omverden i verden. Dette er likevel ikke et skille systemet selv observerer som betingende for systemets omverden. Systemets omverden fremstår som verden.

Systemer som produserer sin egen omverden betegnes i systemteorien som autonome. Systemene styrer seg selv. Autopoiesis refererer til mekanismene som gjør systemene autonome (Maturana & Varela, 1992, s. 47-49). Autopoietiske systemer organiserer systemets struktur på bakgrunn av systemets struktur, de er selv skapte. Denne forståelsen av systemer er en vending i systemteorien som Luhmann karakteriserer som et paradigmeskifte (Niklas Luhmann, 2000). Prosessene i systemet refereres til som operasjoner. Autopoietiske systemer defineres som operasjonelt lukkede systemer som

skaper sin omverden gjennom å være kognitivt åpne mot verden. En type operasjon er observasjoner. Det er systemets lukkethet på det operative nivå, som gjør det mulig for systemet å kognitivt observere sin omverden. At systemer er operative betyr at de produserer de grunnleggende bestanddeler gjennom et nettverk av disse bestanddelene.

Hva slags bestanddeler systemet består av ligger til grunn for forskjellen mellom tre typer autopoietiske systemer, biologiske systemer, psykiske systemer og sosiale systemer.

By excluding minds and bodies from society, system theory establishes three main types of systems: systems of communication (social systems), systems of life (bodies, the brain, and so on) and systems of consciousness (minds). Each system is in the environment of the others (H. G. Moeller, 2006).

Ut fra denne utlegningen trekker Luhmann slutningen at mennesket, dets kropp og bevissthet, må betraktes som en del av samfunnets omverden, som ulike typer systemer bestående av ulike typer av elementer.

Living systems, that is, organisms, create a special environment for their cells, which protects them and enables them to specialize. They protect themselves by means of material boundaries in space. Psychic and social systems shape their operations as observational undertakings...For them, boundaries are therefore not material artifacts but forms with two sides(Luhmann & Barrett, 2012, s. 19).

For å begripe hvordan bestanddeler kobles sammen i systemene anvender Luhmann begrepet medium. Medium henger sammen med formbegrepet. Det kan forstås som å legge føringer på kontekst for tolkning. Et medium består av løse koblinger mellom elementer, som kan ta form gjennom strammere koblinger (H. G. Moeller, 2006, s. 221). Medier muliggjør observasjon.

MENING

Mens biologiske prosesser konstruerer skillet mellom system og omverden ved hjelp av materie, så skaper psykiske og sosiale systemer skillet ved hjelp av mening. Mening defineres som enheten av distinksjonen mellom aktualitet og potensialitet. Psykiske og sosiale systemers operasjoner består av seleksjoner av informasjon. Det som selekteres gir mening i lys av hva som potensielt kunne blitt selektert. Mulighetsbetingelsen for forbindelse mellom det aktuelle og det potensielle er det autopoietiske systemets evne til å identifisere og gjenidentifisere elementer ut fra systemets minne og systemets evne til å skille seg selv fra omverden, dvs. dets operative struktur. Systemet må kjenne seg igjen gjennom en form for hukommelse og som noe distinkt adskilt fra noe annet. Produksjon av

mening er derfor avhengig av og et produkt av det observerende systemet. Det er bare et valg systemene ikke har, det kan ikke la være å velge, "Mening tilater ingen andre valg end at vælge." (2000: 181) som Luhmann skriver. Hvis det ikke foretas seleksjoner oppløses systemet. Mening er kontingent, hverken nødvendig eller umulig.

2.3. ANDRE ORDENS OBSERVASJON

Nå kan vi flytte fokus tilbake til observasjon av sosiale prosesser, eller autopoietiske sosiale systemer. Systemer observerer sin omverden gjennom operasjoner i systemet, enten det er organiske, psykiske eller sosiale. Denne oppgaven er en sosiologisk observasjon av hvordan samfunnet observerer dyr. Systemteorien er en teori om andre ordens observasjon. "Instead of appealing to final units, one observes observations, one describes descriptions."

(Luhmann & Behnke, 1994, s. 22) Som sosiolog observerer jeg observasjoner i min omverden. Sosiologien observerer sosiale systemer fra et sosialt system, det vitenskapelige systemet. Observasjoner kan observeres gjennom å skille hierarkisk mellom nivå, ut fra referanse til hva det er som observeres.

"The observation of observations can pay particular attention to what kinds of distinctions the observed observer uses." (Luhmann & Behnke, 1994, s. 22) Hva systemet ser, og dermed konstruerer som virkelighet, avhenger av distinksjonen de legger til grunn for observasjon. Sosiologien observerer hvordan dyr observeres i sosiale systemer.

Jeg må derfor vite hvordan spesifikke sosiale systemer skiller seg fra sin omverden, ved hjelp av hva slags distinksjon, som gir formen på selve det sosiale systemet. Det vitenskapelige systemet, eller sosiologien, kan få øye på at det iaktatte systemets distinksjon er kontingent. Sosiologien kan således observere hvordan et system konstruerer sin virkelighet gjennom å kunne skille det fra andre systemers konstruksjoner av virkelighet.

Denne enheten, formen som ligger mellom det observerende systemet og dets omverden, er skjult for observatøren. "The blind spot of observation exist because of the fact that observation cannot see that it cannot see that which it cannot see." (Åkerstrøm Andersen, 2003, s. 65) Et system kan ikke observere hvordan det observerer samtidig som det observerer. Samtidig er det dette *blinde punktet*, systemets enhet og form, som gjensidig muliggjør og begrenser systemets observasjoner.

Sosiale systemer består av reelle iakttagende prosesser. Dette innbefatter også sosiologiens (Luhmann, 2000: 49). Den sosiale virkeligheten er reelle iakttagende prosesser, og disse kan iakttas gjennom reelle iakttagende prosesser (H.-G. Moeller, 2011, s. 43). Andre-ordens iakttagelser blir dermed samtidig første-ordens iakttagelse. Nivået avhenger av referansen. Forskjellen på disse er perspektiv. Første-ordens observasjoner er blinde for sine egne operasjonsmåter. Systemet vet ikke at observasjonen er kontingent, også vitenskapen..

Sosiologiens observasjoner er også kun mulig ut fra systemets blinde flekker. Dette betyr at sosiologien selv operer med antagelser, som legger føringer på hva det er mulig å observere. Dette innebærer at sosiologien selv anvender distinksjoner for å observere den sosiale konstruksjonen av virkeligheten (Åkerstrøm Andersen, 2003, s. 64), hvordan andre sosiale systemer observerer sine omverdener. Det er derfor viktig å skifte perspektiv for å få øye på blinde flekker. Dette refererer til antagelsene vi legger til grunn for observasjon.

Et system som skiller mellom systemet og omverden, kan samtidig gjeninnføre dette skille i systemets operasjoner. Et system kan referere enten til systemet selv, som selvreferanse eller til omverden, som fremmedreferanse (H. G. Moeller, 2006, s. 224). I vitenskapens tilfelle er referanse til empiri en referanse til omverden som er skapt i systemet. Dens selvreferansen viser til teori og metode for observasjon (R. Hagen & Gudmundsen, 2011; Luhmann, 1994).

Ut fra dette skillet kan et system observere seg selv i sin omverden. Det gir muligheter for sosiologisk refleksjon over systemet av begreper betydning for den vitenskapelige konstruksjonen av virkeligheten. I forhold til denne oppgaven innebærer dette en observasjon og refleksjon over systemteoriens system av begreper, de distinksjoner jeg opererer med i den empiriske analysen. Det er det dette kapitlet i stor grad handler om. Neste avsnitt handler om de distinksjonene som er spesielt valgt ut for å svare på spørsmålet om og hvordan dyr er integrert i samfunnet.

2.4. DE VIKTIGSTE ANALYTISKE DISTINKSJONENE

Hvordan generer jeg data? Dataene er ikke direkte tilgjengelige i sosiologiens omverden, de må observeres, og da ut fra en distinksjon. Det er gjennom denne formen hendelser i omverden blir til operativ kommunikasjon i vitenskapsystemet. Et grunnleggende spørsmål i andre-ordens iakttagende sosiologi er hvordan realiteten blir konstruert gjennom første

ordens-iakttagelse. Niels Åkerstrøm Andersen (2003, s. 95) anvender begrepet analytisk strategi som han skiller fra metode. Metode knyttes til ontologi, mens analytisk strategi er en fremgangsmåte for å velge, med referanse til epistemologi, distinksjoner for andre-ordens iakttagelse. Dette kaller han veiledende distinksjoner. Siden observasjoner er kontingente må den vitenskapelige iakttagere ta høyde for dette ved å velge, samt begrunne valget av veiledende distinksjoner for den empiriske analysen. "The conditioning of the guiding distinction is the specification of those conditions by which one and not the other side of a distinction can be indicated in a second-order observation." (Ibid, s. 95)." Jo tydeligere en distinksjon, anvendt av et iakttagende system, er kondisjonert, jo mer omverdens sensitiv er systemet. I denne oppgaven stiller jeg spørsmål om hvordan dyr er integrert i det moderne samfunn. For å besvare dette spørsmålet med utgangspunkt i andre ordens observasjon trenger jeg veiledende distinksjoner. Jeg vil derfor ta utgangspunkt i hvordan forholdet mellom individ og samfunn aktualiseres innenfor systemteorien.

Luhmann (1997, s. 72) skriver:

Society constructs its environment around a basic distinction that between human individuals (bodies and minds) and other environmental facts, which nowadays are called ecological conditions. This distinction is drawn by society itself, by its communicative processes. It has no *fundamentum in re* but varies its meaning according to changing historical circumstances. To distinguish between individuals and other ecological conditions is a projective reflection of communication; it mirrors the requirements of the autopoietic reproduction of the societal system. For only the consciousness of individuals is structurally coupled with the autopoiesis of the societal system.

Her begrepsfester Luhmann forholdet mellom individ og samfunn som strukturelt koblet.

STRUKTURELL KOBLING

Begrepet strukturell kobling refererer til to autopoietiske systemer som er avhengige av hverandre for å fortsette egen autopoiesis (Maturana & Varela, 1992, s. 75). Det viser til både koblinger mellom systemer som består av samme type elementer (sosiale systemer og sosiale systemer), og ulike elementer (organiske, psykiske og sosiale). Når vi snakker om et individ, et menneske eller dyr, viser dette til koblingen mellom det organiske og psykiske systemet. Den udelelige enheten av kropp og sjel. Individet blir likevel først et individ gjennom samfunnet, og koblingen mellom psykiske og sosiale systemer. Psykiske systemer består av tanker, og sosiale systemer består av kommunikasjon. Disse systemenes operasjoner består av ulike elementer, men opererer begge i mediet mening.

Luhmann anser psykiske og sosiale systemer som strukturelt koblede systemtyper som har utviklet struktur gjennom co-evolusjon. De er operasjonelt adskilt og gjensidig avhengige, oppstått gjennom co-evolusjon i mediene mening og språk (Borch, 2011, s. 41; H. G. Moeller, 2006, s. 18-20). Det er på bakgrunn av den strukturelle koblingen som oppstår mellom psykiske og sosiale systemer at mennesker og dyr betraktes som individer. Individet betraktes derfor av sosiale systemer som viktig for egen autopoiesis.

“The structural coupling between the brain as a living system, the mind as a psychic system, and society as a communication system seems to be of a specific structure with the mind somehow «in-between» the other two systems.” (H. G. Moeller, 2006, s. 20) At psykiske systemer forstås som individer viser til en distinksjon som trekkes i kommunikasjonen. Dette er distinksjonen mellom kropp og bevissthet, hvis form, hvis udelelige enhet, da observeres som individ.

INTEGRASJON

Mens strukturell kobling betegner at to systemers ontogenese, dvs. autopoietiske strukturutvikling (Maturana & Varela, 1992, s. 74), avhenger av hverandre, så tolker jeg integrasjonsbegrepet slik at det henviser til den strukturelle koblingens karakter. Luhmann (2002, s. 122) definerer integrasjon som “... den gensidige innskrenkning av frihetsgrader mellom strukturelt koblede systemer.” En slik innskrenkning av frihet forstår Luhmann for integrasjon gjennom destruksjon. Systemer begrenser hverandre.

Akkurat som strukturell kobling kan også integrasjon vise til forholdet mellom forskjellige typer av autopoietiske systemer. Integrasjon forutsetter differanse mellom strukturelt koblede autopoietiske systemer. Det er vanlig å forstå integrasjon som et forhold mellom del og helhet og strukturelle koblinger danner et hele gjennom differansen mellom systemene. I systemteoretisk forstand viser dette til skillet mellom system og omverden, som er nettopp et produkt av systemets egne operasjoner og observasjoner. Integrasjon viser til systemer som et system observerer i sin omverden. Dette systemet vil da, per definisjon minke antallet frihetsgrader for systemet som observerer det, samtidig som det gir muligheter. Det kan sammenlignes med hvordan Michel Foucault tematiserte maktens produktivitet og Anthony Giddens påpekte strukturers muligheter og begrensning (se. f.eks. Aakvaag, 2008). Det samme kan sies om systemer som er integrert gjennom destruksjon. De begrenser og muliggjør hverandre.

INKLUSJON/EKSKLUSJON

I hvilken grad systemer er integrert, hva slags operasjoner som er strukturelt koblet er spørsmål som må undersøkes empirisk. For å gripe an karakteren på integrasjonen i den strukturelle koblingen mellom sosiale systemer og psykiske systemer anvender Luhmann distinksjonen inklusjon/eksklusjon. Valget jeg tar er å betrakte også dyr ut fra denne distinksjonen som, i følge Luhmann (2002), var ment for å løse et teoretisk problem i forhold til mennesker og integrasjonsbegrepet.

I en teori som tager utgangspunkt i systemdannende operationer er det indlysende, at der med inklusion ikke kan forstås indbefatning af alle levende(organiske) eller bevidste(psykiske) operationer i det sociale system. Inklusion henholdvis eksklusjon kan kun relatere sig til den art og den måde, hvorpå mennesker bliver betegne, dvs. gjort relevante i kommunikationsammenhænge (Ibid, s. 124).

Mennesker gjøres relevant for kommunikasjon som individer i formen kropp/bevissthet. Et problem med inklusjon/eksklusjon er at det kun er mennesker som systemteorien ser. Når det refereres til forholdet mellom psykiske og sosiale systemer gjøres dette utelukkende med referanse til mennesket. Det fremstår som det kun er menneskers bevissthet som kan være strukturelt koblet til samfunnet. Samtidig vet vi at det ikke er bare mennesker som besitter bevissthet, og at dyrs liv er integrert i samfunnet. Det er tydelig at en slik observasjon er blind for at også andre dyr kan betraktes som individer bestående av psykiske og organiske systemer som har potensial for å være strukturelt koblet til sosiale systemer i samfunnet. Selv innenfor systemteorien, som er konseptualisert i et ikke-antroposentrisk perspektiv har i praksis ikke dyrene blitt anset som teoretisk likeverdige med mennesker. Det kan ikke være en teoretisk forutsetning at dyrene er ekskludert, det må være et empirisk spørsmål.

Også organiske systemer er relevante for sosiale systemer. Luhmann (sitert i Braeckman, 2006, s. 66) skriver at: "...inclusion occurs whenever a social system recognizes the particular relevance of organic and psychic system in its environment (and when it makes them participate)." Organiske systemer er koblet til det sosiale gjennom det psykiske systemet. For å delta må individet likevel gjenkjennes som en person. Luhmann (1997, s. 76) skriver:

...some human beings will be persons and others only individuals; that some are included into function systems for careers and others are excluded from these systems remaining bodies that try to survive the next day; that some are emancipated as person and others are emancipated as bodies; that concern and neglect become differentiated along this boundary

En slik personlig inklusjon er altså meningsfull i lys av en kroppslig eksklusjon, eller som Luhmann (2002, s. 123-124) skriver “ Man kan[...]kun tale meningsfuldt om inklusjon, når det finds eksklusjon.” Motsetningen mellom subjekt og objekt, som legges til grunn i den kritiske sosiologien, behandles derfor som gjensidig avhengige forutsetninger for å betraktes som et individ. Jeg tolker derfor dette som at individet i systemteoretisk forstand viser til både inklusjon og eksklusjon, både til person og til kropp. Den strukturelle koblingen får ulik karakterer ut fra om sosiale systemer inkluderer eller ekskluderer, om de observerer individer som personer eller kropp. Eksklusjon betyr derfor ikke at systemene ikke er strukturelt koblet, men at det er en strukturell kobling som de sosiale systemene neglisjerer.

På et semantisk plan fungerer forskjellen inklusjon/eksklusjon tilsvarende forskjellen selvreference og fremmedreference. Med inklusionens modi beskriver samfundet det, som det sætter som deltagelsesbetingelse, eller stiller i utsigt som deltagelseschance. Herover er eksklusjon det som bliver umarkert når disse betingelser eller chancer bliver formuleret. Eksklusjon fremstår så at sige som en sideeffekt af en selvbeskrivende operation (Ibid, s. 135).

Inklusjon defineres som å adresseres av det sosiale systemet, og betingelsene for å adresseres settes av de sosiale systemene selv. Sosiale systemer utvikler kriterier for inklusjon.

... det dreier seg [ikke] om spørsmålet om, hvorvidt individer er del av samfundet eller ej. Det er de på ingen måde. Forskjellen mellom inklusjon/eksklusjon er en systemintern forskel. Den kan bruges til ordning af kommunikation. Her gøres det imidlertid en forskel, om personer betegnes som relevante medvirkende eller ej. I det første tilfælde er der noget, som er afhængig af, hvordan de agerer og reagerer; i det andet ikke (Ibid, s. 135).

Det jeg vil observere er nettopp hvordan de sosiale systemene i det moderne samfunnet inkluderer og ekskluderer dyr som individer. Ved hjelp av det systemteoretiske begrepsapparatet former jeg de tre forskningsspørsmålene fra innledningen i et systemteoretisk språk.

2.5. FORSKNINGSLOGIKK OG REFORMULERING AV FORSKNINGSSPØRSMÅLENE

Det skilles mellom ulike forskningslogikker. Flere logikker kan kombineres for å svare på ulike forskningsspørsmål i et forskningsprosjekt(Blaikie, 2000). I denne oppgaven anvender jeg deduksjon, induksjon og abduksjon.

For det første er det nødvendig teoretisk å åpne opp for innenfor sosiologien at også dyr kan delta i sosiale interaksjon. Det er gjennom en deduksjon av systemteorien at jeg har kommet frem til hypotesen om at forholdet mellom dyr og samfunn kan betraktes ut fra distinksjonen inklusjon/eksklusjon. Selv om systemteorien er ikke-antroposentrisk har begrepsapparatet likevel aldri blitt anvendt i forhold til dyr. Jeg reformulerer spørsmål 1. slik:

4. Er det tilfelle at dyr er strukturelt koblet til autopoietiske sosiale systemer?

I analysen undersøker jeg om denne hypotesen kan få støtte i empirien. Dette innebærer en vurdering om empirien gir belegg for å beskrive dyr som strukturelt koblet til samfunnet gjennom inklusjon og eksklusjon.

Induksjon og deduksjon viser til slutninger om empiriske forhold, og om de teoretiske beskrivelsene er sanne eller falske. Hvis det er tilfelle at dyr er strukturelt koblet til samfunnet, hvordan skjer eventuelt dette. Mens deduksjon handler om å slutte fra den generelle teorien til spesielle hypoteser, handler induksjon om å slutte fra spesielle observasjon til mer generelle konklusjoner (Blaikie, 2000, s. 24-25). Hvordan akkurat inklusjons og eksklusjonsoperasjonene foregår i de ulike sosiale systemene er et spørsmål som krever en induktiv logikk. Ulike sosiale systemer observerer individer på ulike måter. Luhmann beskriver det moderne samfunnet som et verdenssamfunn bestående av autonome funksjonssystemer som politikk, rett, vitenskap, økonomi, massemedia, familie, osv. Disse systemene utvikler egne kriterier for integrasjon av individer.

Jeg reformulerer derfor spørsmål 2. slik:

5. Hvordan kobles dyr strukturelt til det moderne samfunnets funksjonssystemer i forhold til distinksjonen inklusjon/eksklusjon?

I analysen beskriver jeg hvordan dyr observeres i sosiale systemer i samfunnet ut fra datamaterialet.

Spørsmål 3. om handler forholdet mellom dyrevern og integrasjon av dyr. Med dyrevern mener jeg all kommunikasjon som tematiserer at mennesker skal ta hensyn til dyr, enten det knyttes til begreper som dyreetikk, dyrebeskyttelse, dyrevelferd, dyrerettigheter eller lignende. Ut fra analysen i kapittel 3 fremsetter jeg en påstand om at dyrevern tematiseres inklusjon av dyr i samfunnets funksjonssystemer. Jeg betrakter dyrevern som en spesiell type diskurs, en semantikk, som opererer på programnivå i funksjonssystemene der hensyn til dyr

som individer gjøres til tema. I denne sammenheng viser ikke dette utelukkende til dyrevernsbevegelsen, men også dyrevelferdsloven i rettssystemet, dyrevelferdspolitik i partiprogrammene, dyrevelferdsprodukter i økonomien osv. Spørsmålet reformuleres slik:

6. Hva er sammenhengen mellom dyrevernssemantikk i funksjonssystemene og strukturelle koblinger mellom dyr og det moderne samfunn?

Ut fra svarene på disse spørsmålene drøfter jeg potensialet for inklusjon av dyr som personer i det moderne samfunn, og slik sett indirekte dyrevernsbevegelsens potensiale for gjennomslag for sine krav.

ABDUKSJON

Mens deduksjon viser til den teoretiske drøftingen som leder frem til valget av begrepet inklusjon/eksklusjon for å analysere samfunnets forhold til dyr, og induksjon viser til den empiriske analysen av datamaterialet ved hjelp av systemteorien, så viser abduksjon til den etterfølgende begrepsanalysen.

En abduktiv forskningslogikk refererer til en vurdering av begrepenes fruktbarhet for observasjon. Abduksjon handler om at den empiriske analysen virker tilbake på konstruksjonen av begreper for observasjon og analyse (R. Hagen & Gudmundsen, 2011). Begreper er ikke sanne eller falske, det er mer eller mindre fruktbare for analysen. En teoretisk refleksjon gjort i lys av den empiriske analysen kan slik bidra til å justere begrepene for fremtidig observasjon. De sentrale begrepene jeg anvender i analysen er ikke tidligere anvendt med henblikk på dyr. I denne forstand diskuterer jeg tolkningen av begrepene integrasjon, strukturell kobling og inklusjon/eksklusjon i lys av beskrivelsene i den empiriske analysen. Det begrepsanalytiske forskningsspørsmålet blir da:

7a: Er inklusjon/eksklusjon et fruktbart begrep å anvende som veiledende distinksjon for å analysere forholdet mellom samfunn og dyr?

2.6. KILDER TIL DATA

Selv om det sosiale blir iaktatt i systemteorien gjennom sosiologiens applikasjon av skillet mellom system og omverden avviser Luhmann at systemer kun har analytisk relevans.

...videnskabelige utsagn [er] kun videnskapelige utsagn. Men de relaterer sig-i hvert fald i systemteoriens tilfælde – til den virkelige verden. Systembegrepet betegner altså noget, som virkelig

er et system, og det påtager sig dermed et ansvar for at lade sine utsagn bekræfte ved hjelp av henvisninger til virkeligheten (Luhmann, 2000, s. 48).

Sosiologien må klargjøre både selv og fremmedreferanser, vise til både teori og empiri.

Hva slags data man velger og hvordan går frem for å tolke dataene avhenger av forskningsspørsmålet, teoretiske rammeverket og praktiske forhold (Rødne, 2009).

Spørsmålene jeg stiller fordrer data om hvordan verdenssamfunnets sosiale systemer observeres dyr. Data om det sosiale kan komme i mange former. Et hovedskille går mellom tall og tekst. Det sosiale er, i systemteoretisk forstand, kommunikasjonsprosesser i mediet mening. Disse kan jeg iaktta på en rekke måter. Jeg kunne valgt å observere interaksjonssystemer der dyr deltar, og utfylt slike observasjoner med intervjuer. En slik tilnærming ville dog gjort det umulig å beskrive et så vidt bilde som spørsmålene legger opp til. En viktig del av kommunikasjon i det moderne samfunn medieres i tekst, tall og bilder utover ansikt til ansikt interaksjon. Det er en rekke tekster som tematiserer dyr og dyrevern lett tilgjengelige i offentligheten. Valget falt derfor på å produsere data ut fra dokumenter hvor dyr og dyrevern blir tematisert. Viktige kilder til data har vært tidligere forskning på tema. Det kunne vært fruktbart og gjort en ren systemteoretisk rebeskrivelse av forholdet mellom samfunn og dyr ut fra disse kildene. Samtidig er jo en slik teoretisk rebeskrivelse og en empirisk analyse når kildene til data er andre tekster med referanse til vitenskapssystemet. En slik tilnærming ville likevel være noe begrensende.

Gjennom min kjennskap til dyrevernsbevegelsen samt interesse for dyreetikk og human-animal studies over flere år følger jeg godt med på hva som formidles om temaet i medier. Underveis i forskningsprosessen har dette gjort at jeg stadig har fått øynene opp for nye potensielle kilder til data for å besvare forskningsspørsmålene. Jeg fulgte med i medier og var deltager i en rekke fora som ga inspirasjon og nye ideer til analysen. Konkret så har jeg studert nettsidene til hovedsakelig norske, men også relevante utenlandske organisasjoner som tematiserer dyr og dyrevern. Det innbefatter alt fra statlige institusjoner som mattilsynet, rådet for dyreetikk, lov om dyrevelferd, stortinget og regjering, partipolitiske programmer, dyrevernsorganisasjoners nettsider, landbruksorganisasjoners nettsider om dyrevelferd supplert av utenlandske organisasjoners nettsider der disse ble anset som relevant kilde til data som gikk utover hva jeg fant i de norske. Analysen suppleres også av allment kjente faktum og forestillinger om dyr, vitenskapelige og populærvitenskapelige

bøker om dyr i form av dyreetikk eller mer biologiske tilnærminger samt diverse nettartikler og videoer. Utover dette abonnerer jeg på nyhetsbrev fra ulike relevante nettverk og organisasjoner og er medlem i diverse aktuelle grupper på Facebook. Samlet sett har det vært en jevn strøm av inndata gjennom hele forskningsprosessen.

Jeg er selv relativt aktiv i dyrevernsbevegelsen i form av at jeg blant annet er varamedlem for styret i Minding Animals Norge. Siden kildene til data er dokumenter er det rimelig å hevde at min deltagelse i samfunnets kommunikasjonsprosesser om dyr og dyreverns i liten grad har påvirket tekstene. Et annet spørsmål er i hvilken grad mine tolkninger påvirkes av mitt engasjement i spørsmål om dyreverns. Dette eneste jeg kan gjøre er å føre en etterrettelig og etterprøvbart argumentasjon hvor premissene for slutningene kommer tydelig frem.

Referanser til kildene på nett er plassert i sluttnoter. Jeg vurderte at dette var mest hensiktsmessig i forhold til leservennlighet. Referanser til kilder som statlige dokumenter og tidligere forskning kommer i litteraturlisten. Henvisninger til tidligere forskningen anvendes i noen sammenhenger som empirisk referanse, og ikke teoretisk. For å skille sitater som viser til datamaterialet, fra sitater som viser til teori velger jeg å sette empiriske referanser i kursiv. Andre kommentarer til teksten kommer i fotnoter der jeg oppfatter det som relevant med utfyllende informasjon. Samlet vil dette gjøre det mulig for leseren å vurdere dataproduksjonens pålitelighet.

DEL 2 ANALYSE

“Some people talk to animals. Not many listen though. That's the problem.”

— A.A. Milne, Winnie-the-Pooh

KAPITTEL 3 DYR I SAMFUNNET, EN SYSTEMTEORETISK DISKUSJON

I kapittel 2 redegjorde jeg for generell systemteori. I dette kapitlet redegjør jeg mer spesifikt for Luhmanns teori om det sosiale og samfunnet og drøfter denne i forhold til dyr. Jeg starter med å klargjøre individbegrepet, så kommunikasjonsbegrepet, begrepet om aktør og handling, interaksjon og organisasjonssystemer og den sosiale evolusjonen av samfunnets struktur og semantikk før jeg ender opp med funksjonssystemene.

3.1. DYR SOM INDIVIDER

Vi kan si at sosiale systemer er opptatt av individer fordi de er avhengige av individenes psykiske systemer. Nå er det ikke kun de dyrene vi refererer til som mennesker som sosiale systemer tilskriver bevissthet. Dag O. Hessen er kun en av flere som formidler kunnskapen om de biologiske forskjellene, eller rettere sagt likhetene, mellom mennesker og andre dyr. Konklusjonen er at forskjellen mellom mennesker og andre dyr er et gradsskille, og ikke et essensielt skille. Det er ikke bare mennesker som tenker, men også andre organismer.² Dette er en påstand også Luhmann (2012, s. 6) slutter seg til;

The «human being» (as opposed to animals) was traditionally described on the basis of the distinctions (such as reason, intelligence, will, imagination, emotion, morality), received ideas that, although revised, were specified neither empirically nor in the mode of operation.

Systemteoretisk kan derfor ikke mediet mening avgrenses til kun å gjelde de psykiske systemene vi refererer til som mennesker³. I teoretisk forstand har dyr som ikke er mennesker også bevissthet som muliggjør det sosiale mellom bevissthetene. Slik åpner systemteorien for at mennesker og andre dyr er like. For sosiale systemer er det ikke bare

² Det er også organismer som ikke har bevissthet, og dermed ikke tenker, og hvor det ikke er noen strukturell kobling mellom et organisk og et psykisk system.

³ Innenfor biologien er meningsbegrepet anvendt i forhold til dyr (Von Uexküll & O'Neill, 2010).

arten homo sapiens som tenker. Luhmann er likevel kun opptatt av menneskers forhold til de sosiale systemene. Han hevder at sosiale systemer skiller mellom mennesker og alt annet i sin omverden, fordi mennesker er viktige for systemets autopoiesis (Luhmann, Hilt, & Hide, 2009). Vi kan se i de empiriske analysene hans at det kun er menneskene som betydningsfulle for kommunikasjonen. Dette på tross av at Luhmann eksplisitt trekker på skillet menneske/dyr når han poengterer at mennesket ikke er det eneste sosiale vesen. Luhmann (2000, s. 121) skriver i *Sosiale Systemer* med henvisning til humansosiologien: “[M]ennesket ble i forskjellige versjoner forstået som værende forskjelligt fra dyrene, utstyret med socialitet (animale sociale).” Luhmann anerkjenner at også dyr er sosiale vesener. I praksis derimot gjøres sjelden denne implikasjonen av det systemteoretiske begrepet om det sosiale relevant for annet enn teoretiske drøftinger for å tydeliggjøre det særskilte ved “menneskesamfunnet”. Få, om ingen, systemteoretiske analyser av samfunnet har åpnet opp for at også dyr kan være sosiale aktører, med mennesker. Systemteorien åpner for å betrakte distinksjonen mennesker/dyr som et skille som trekkes i samfunnet, en forskjell som gjør en forskjell, men i sin kritikk av humansosiologien ender Luhmann i stor grad opp med å gjenta deler av feilen som var å ignorere de andre dyrene. Skillet menneske/dyr er reinskrevet i den analytiske praksisen. Dette kan forsvares ved å hevde at sosiologien studerer menneskesamfunn, mens andre arter utvikler andre sosiale strukturer. Dette er likevel problematisk så lenge flere dyr av ulike arter lever sine liv i «menneskesamfunnet».

Denne innsikten må få konsekvenser for en sosiologisk analyse av forholdet mellom samfunn og dyr. Hvis Luhmann skal snakke om totaliteten av kommunikasjon som samfunnet, så må forholdet til også andre arter enn mennesker i større grad kunne trekkes inn i analysen. Det bør heller gjøres til et empirisk spørsmål hvorvidt også individer som ikke er mennesker deltar i kommunikasjonen. Min påstand er at samfunnet blir til, og er blitt slik det er blitt, også gjennom co-evolusjon med ikke-menneskelige bevisstheter. Det er ikke fruktbart å analysere samfunnet ut fra antagelsen at dyr er uinteressante å studere som sosiale aktører.

3.2. DOBBEL KONTINGENS OG DYRS DELTAGELSE I KOMMUNIKASJON

Min påstand er at andre dyr enn mennesket også kan besitte psykiske systemer som er strukturelt koblet med sosiale systemer. Også dyr kan delta i kommunikasjon, så også med mennesker. For å illustrere dette kan vi vise til det Luhmann betegner som det grunnleggende sosiale problem, dobbelt kontingens. Kontingens viser til at det som er tilfelle

kunne vært annerledes, systemet kunne tatt et annet valg, det er ikke determinert, men selv-determinert. Ethvert system har kontingente forhold til sine omverdener. Når to tenkende organismer møtes så møtes to kontingente psykiske systemer, de befinner seg i hverandres omverden. Et system er avhengig av å forholde seg til sin omverden. Disse blir derfor avhengige av å forholde seg til hverandre, men de kan ikke observere hverandres tanker. Jeg kan ikke se inn i hjernen til de jeg møter på min vei, uansett sett hvilken artskategori det andre individet hører hjemme i. Når to (eller flere) psykiske systemer observerer hverandre som grunnlag for egen observasjon snakker vi om dobbelt kontingens. Sverre Moe (1995: 87) oppsummerer dobbelt kontingens slik:

Det den ene forventer av den andre avhenger av hva den andre forventer av den første, men hva den andre forventer avhenger jo av hva den første forventer.

De psykiske systemene utvikler forventinger om hva den andre skal gjøre som utgangspunkt for egen atferd, for egen handling. Aktørene er avhengig av å tolke situasjonen for å utvikle forventninger, men de kan aldri vite om har tolket rett (Roar Hagen, 2006: 71). Spørsmålet da blir hvordan aktører kan øke sannsynligheten for at de har riktigst og mest mulig fruktbare forventninger i situasjonen eller med andre ord; hvordan er det mulig å forstå hverandre? Den systemteoretiske løsningen er, nettopp, sosiale systemer. Det sosiale, som autopoietiske kommunikative prosesser, oppstår spontant som "objekter" i omverdenen til «subjektene». Disse kan individer observere, og legge til grunn for hvordan de skal forholde seg i tilværelsen. Det sosiale betraktes derfor som en egen realitet utenfor de biologiske og psykiske systemene.

Dobbelt kontingens blir som oftest eksemplifisert ut fra et møte mellom to mennesker. Artsgrenser umuliggjør dog ikke en løsning på det grunnleggende sosiale problem. Luhmann (2012, s. 123-124) skriver:

In the pre-linguistic field, indeed, even in relations between humans and animals, we find what is probably the most important preparation for the evolution of language: the perception of perception, and, in particular, the perception of being perceived.

Det sosiale er ikke avgrenset i teoretisk for mennesker, selv om mennesker kanskje forstår hverandre bedre gjennom lingvistisk språk. Når Polly forteller at hun vil ha kjeks, eller når Rex bjeffer utenfor døren så oppstår en sosial realitet mellom bevissthetssystemer. Individene observerer at de blir observert, og da inkludert som personer i interaksjonen.

Foreløpig har jeg kun påpekt at kommunikasjon oppstår i møtet mellom bevissthetssystemer. Hva kommunikasjon består av har jeg enda ikke berørt. For at et observerende system skal tolke en hendelse i omverden som noe annet enn en «tilfeldig» hendelse, må systemet skille mellom informasjon og meddelelse, mellom budskapets saklige og sosiale dimensjon (Luhmann, 2000: 181-185). En hendelse er kun informasjon, det er kun saklig. En iakttagere kan ikke forholde seg til denne hendelsen som noe hin må ta stilling til. At det kommer noe lyder fra omverden kan bli til informasjon, men det er først når systemet observerer at noe ytres av noen, det er en hund som bjeffer. Uten dette skillet tilskrives hendelsen tilfeldigheter og ikke noen form for intensjon. Når et skille mellom informasjon og meddelelse er iaktatt, har iakttageren også forstått det er en noen som har forsøkt å ytre et kommunikasjonsforslag. Hendelsen tolkes som at kanskje hunden forsøker å fortelle noe. Enheten av skillet mellom informasjon og meddelelse er forståelsen. Dette betyr ikke forståelse av hva som var intensjonen bak et kommunikasjonsforslag, men kun forståelsen at det var en et kommunikasjonsforslag. Et slikt forslag er likevel ikke et element i kommunikasjon før det blir tilsluttet kommunikasjonen, dvs. at kommunikasjon tilsluttes kommunikasjon. Hunden bjeffer mot døren fordi hin har erfart at eieren da tilskriver hunden intensjonen om å ville ut.

Vi kan skille mellom at noe forstås som et kommunikasjonsforslag, fra forståelsen av forventningen om hvordan en skal ta stilling til dette kommunikasjonsforslaget. Første gang forstår eieren at hun vil meddele noe, men ikke nødvendigvis hva. Gjennom en læreprosess utvikler det sosiale system en historikk hvor tolkningsrommet innskrenkes, og bjeffing ved døren for begge de psykiske systemene betyr at hunden ønsker å komme ut.

Handlingsalternativene er formet i kommunikasjonsprosessen, og står mellom å åpne opp døren, eller la hver. Det skilles derfor mellom forståelse og seleksjon. Seleksjon viser til valget som tilbys mellom tilslutning/avvisning, og når enten tilslutning eller avvisning velges kobles kommunikasjonsforslaget an til tidligere kommunikasjon i mellom de to bevissthetssystemene. Det har oppstått et sosialt system med en historie, hvor kommunikasjon kobles til kommunikasjon ut fra en forskjell i nåtid mellom fortid og fremtid. Et slikt sosialt system, mellom konkrete individer, refererer Luhmann til som et interaksjonssystem.

3.3. DYR SOM HANDLENDE AKTØRER I INTERAKSJONSSYSTEMER

For å forstå seleksjon bedre må vi definere handlings og aktørbegrepet i teorien. Sosial handling utgjør en grunnenhet i de sosiologiske teoriene Luhmann avgrenser seg mot. I Sosiologisk Leksikon (Korsnes, Andersen, & Brante, 1997, s. 286-288) refererer forfatteren til Max Weber som mener at sosiologien omfatter studiet av sosiale handlinger. Til motsetning så hevder Luhmann at sosiologien er studiet av sosiale kommunikasjonssystemer. Det er kommunikasjon, og ikke handling som er grunnenheten i teorien. Systemteorien har likevel et handlingsbegrep. Før jeg forklarer dette trengs en kontrast til det tradisjonelle handlingsbegrepet.

Sosial handling skal ifølge Weber forstås som handlinger som er tillagt subjektiv mening av aktører, og som retter seg mot eller tar hensyn til andre aktørers handlinger. Sosial handling er altså forskjellig fra atferd. Der atferd er en automatisk fremkalt respons som ikke forutsetter noen tankeprosess, er handling kjennetegnet ved å være intensjonell (Ibid, s. 286).

Handling viser til subjektets intensjoner, mens atferd viser til respons. Det henvises kun til mennesker i teksten, og det er en rimelig påstand at dette skillet trekkes på skillet mellom mennesker og dyr. Systemteoriens handlingsbegrep åpner for at også dyr som mennesker kan observeres som handlende aktører, med vekt på observeres.

På bakgrunn av at psykiske systemer er operasjonelt lukkede autopoietiske systemer konkluderer Luhmann med at intensjoner i tanker ikke er mulig for en sosiolog å observere, ei heller for en psykolog. Poenget er at intensjoner, og da skillet mellom atferd og handling er et skille som trekkes i kommunikasjon. Handling er ensbetydende med seleksjon av en side av en distinksjon. Handling er derfor betinget av kommunikasjon. En handling er samtidig et kommunikasjonsforslag som enda ikke er blitt tilsluttet. Kommunikasjon og handling er gjensidig avhengige. Når kommunikasjon først blir mulig gjennom et skille mellom informasjon og meddelelse, så er forskjellen på handling og hendelse at noe som skjer i omverden iakttas som en meddelelse. Handling iakttas som meddelelse i kommunikasjonen, til forskjell fra informasjon. Forskjellen mellom handling og atferd som trekkes i sitatet over er derfor parallell med forskjellen mellom å skille mellom informasjon, meddelelse og forståelse fra å ikke gjøre dette. Slik forstår vi at uten handling ingen kommunikasjon, men først og fremst, uten kommunikasjon ingen handling. Kommunikasjon er avhengig av ytelse fra psykiske systemer, men det er gjennom kommunikasjonen at denne ytelsen kan bli iakttatt som handling. Handling er derfor en semantisk form, som produserer mening som

en syntese av informasjon, meddelelse og forståelse. Seleksjonen, eller tilslutning av kommunikasjon til kommunikasjon, kan vi derfor iaktta som handling (Luhmann & Barrett, 2012, s. 45). Det samme gjelder iakttagelsen av en aktør. Ytelsen fra de psykiske systemene tolkes som handling av en *aktør* i kommunikasjonsprosessen. "...communication is attributed to a person as an action." (Luhmann & Barrett, 2012, s. 287) Aktørstatus kan tilskrives psykiske systemer, som mennesker og dyr (men også sosiale systemer, slik som organisasjoner, noe jeg kommer tilbake til). Aktører og handlinger er derfor noe som tilskrives i kommunikasjonsprosessen, ikke noe essensielt ved f.eks. å være menneske.

Jeg har vist i det teoretiske eksemplet med dobbelt kontigens hvordan også dyr kan være adressat for kommunikasjon gjennom en strukturell kobling i mening. Dyr kan inkluderes i sosiale systemer som personer. Det er forskjell på interaksjonssystemer og andre typer av sosiale systemer. Interaksjonssystemer er en systemtype hvor systemgrensene går ved deltagelsen til konkrete individer, ofte, men ikke nødvendigvis, ved tilstedeværelse i samme rom. Det er likevel sosial interaksjon mellom konkrete personer som er det analytiske fokuset i denne oppgaven. Poenget var bare å åpne opp for at rent teoretisk kan også dyr betraktes som deltagere i sosiale systemer. På bakgrunn av dette kan jeg formulere et empirisk spørsmål om i hvilken grad dyr klarer å delta i det moderne samfunnets kommunikasjonsprosesser. I lys av Luhmanns samfunnsteori er det mulig allerede nå å få øye på visse begrensninger for dyrs deltagelse som personer i samfunnet. En ting er at dyr som ikke er mennesker kan delta i kommunikasjon, et annet spørsmål er i hvilken grad dyrene kan delta i de kommunikasjonsprosessene som kjennetegnes det moderne samfunnet. Hagen (2006, s. 103) skriver: "Å delta i det moderne samfunnet betyr å være deltaker i, og beherske kommunikasjonen i, samfunnets ulike funksjonssystemer." Det er de sosiale systemene i interaksjonssystemers omverden som interesserer oss, organisasjoner og funksjonssystemer. Å si at mennesker og dyr kan delta i kommunikasjon er derfor ikke ensbetydende med at disse menneskene og dyrene klarer å delta i det moderne samfunnets spesialiserte kommunikasjonsprosesser. Hvilke muligheter samfunnets sosiale strukturer gir for deltagelse er et spørsmål som jeg vil drøfte videre i neste avsnitt når jeg tar for meg systemteoriens beskrivelse av det moderne samfunnets fremveksten som et historisk spesifikt autopoietisk sosialt system.

3.4. SAMFUNNETS STRUKTUR OG INKLUSJON/EKSKLUSJON

Vi har sett at teoretisk er det åpning for at dyr kan adresseres som deltagere og slik sett inkluderes i interaksjonssystemer som personer. Det moderne samfunnets kommunikasjonsprosesser foregår dog ikke kun i interaksjonssystemer.

...Luhmann situates the inclusion/exclusion problem on the societal level, and not on that of interaction or organization, the conditions of inclusion(...)will be covariant with the dominant differentiation structure of society (Braeckman, 2006, s. 67).

Luhmann beskriver flere typer av sosiale systemer, interaksjonssystemer, organisasjoner, funksjonssystemer og samfunnet. Kriteriene for inklusjon er ikke de samme, noe jeg kommer tilbake til.

Systemteorien begrepsfester endring i samfunnet som sosial evolusjon. Den sosiale evolusjonen i sosiale systemer struktureres av seleksjon, variasjon og re-stabilisering. Sosiale systemer har en historie, de er oppstått over tid. Det som er tilfelle, er blitt tilfelle som følge av historiske prosesser. Samtidig kunne den historiske prosessen tatt helt andre retninger. Sosiale strukturer betegnes derfor som kontingente. Ethvert system er som det er, men kunne vært annerledes. Kontingens betyr for Luhmann både å være koblet til og ekstremt usannsynlig (H.-G. Moeller, 2011, s. 45). Luhmann beskriver en sosial evolusjon mot tiltagende systemdifferensiering.

Luhmann identifiserer fire former for strukturell differensiering på samfunnsnivå. Disse fire formene for differensiering ekskluderer ikke hverandre, men sameksisterer i mange tilfeller. Evolusjonsprosessen har på nåværende tidspunkt stabilisert seg i en primært horisontal differensiert kommunikativ struktur, dominert av funksjonssystemer, hevder Luhmann. En samfunnsstruktur han refererer til som det moderne samfunn.

Segmentær differensiering viser til like sosiale subsystemer, slik som familie og stamme. Den grunnleggende differansen er mellom stammer som lever ved siden av hverandre. I et slikt strukturert samfunn foregår kommunikasjon i stor grad ansikt til ansikt. Et slikt sosialt system vil jeg hevde kan også omfatte de samværsformer vi betrakter som samfunn også hos andre arter, enten det gjelder fugleflokker, beverfamilier, ulveflokker eller andre. I segmentære differensierte samfunn blir en person identifisert gjennom segmentet den tilhører.

I segmentære samfund er inklusion entydigt et resultat af tilordning til bestemte segmenter i samfundet, og nærmere bestemt til de minsteenheder, der findes på det konkrete og livsnødvendige niveau af bosætnings- og levefællesskaber (Luhmann, 2002, s. 124).

Individer hører hjemme i *et* sosialt system, deres stamme eller flokk. Ut fra dette sitatet kan vi forstå individuelle dyr inkludert i samfunnet, som en del av et bosetnings og livsfellesskap med mennesker. Et slikt fellesskap mellom mennesker og dyr ble tilfelle under jordbruksrevolusjonen og domestiseringen av dyr. Det er vanlig å knytte fremveksten av sivilisasjonen til domestiseringen av dyr.

“With the rise of agriculture, especially in Europe, Middle-East and Asia, a new concept of animals and humans emerged, with humans transcending and controlling animals and nature.” (DeMello, 2012, s. 37) Noen flokker av noen arter ble domestisert, satt i hus. En del dyresamfunn ble underlagt menneskesamfunn, slik som andre seg segmenter ble underlagt segmenter. Slike samfunn kjennetegnes derfor ved ulikhet.

Det er rimelig å hevde at jordbruksrevolusjonen kan betraktes som et viktig aspekt ved overgangen til det Luhmann betrakter som en stratifisert samfunnsstruktur. Han beskriver to former for stratifisert differensiering, den mellom sentrum og periferi – hvor Romerriket trekkes frem som eksempel- og mellom sosiale klasser- der det indiske kastesamfunnet og det europeiske føydalsamfunnet trekkes frem. Luhmann knytter denne utviklingen til evolusjon i maktforhold der et segment får overtaket på et annet. I slike samfunn er personer primært identifisert med det stratum det tilhører.

I stratifiserte samfunn følger inklusionen likeledes differensieringsprinsippet. Man hører til et samfunn på grund af tilhørigheten til en kaste, en stand eller et bestemt lag...Individualitet erverves via henvisning til social status (Luhmann, 2002, s. 124-125) .

Dette kan vi også tenke oss at gjelder dyr, som f.eks. hunder som tilhører overklassen spiste bedre enn mennesker i lavere sosiale strata. Eksklusjon reguleres også etter samme struktur.

Eksklusjonen bliver nu som før regulert gjennom husholdningen, altså på basis av segmenteringen. Husholdningen tjener til samfundsmæssig underhold av afhængige(også av slaver som er nektet en rettsstatus som personer). Eksklusjon kan endvidere betyde overgang til et annet delsystem, men også slett og rett udstødning af husholdningsløse individer fra samfunnet(Luhmann, 2002, s. 125).

Dyrene er de avhengige som underholdes i husholdningen. Ut fra dette sitatet kan vi tolke det slik at individer kan være integrert i et samfunn selv om de ikke inkluderes som personer. De avhengige er ekskludert fra tilgang til den sosiale dimensjonen, men er uansett avhengige av samfunnet.

I det moderne funksjonelt differensierte samfunnet er ikke lenger individer inkludert gjennom tilhørighet til husholdningen, eller et sosialt stratum. Før jeg går videre inn i dette er det nødvendig å få et grep om systemteoriens organisasjonsbegrep. Luhmann anser organisasjoner som uunnværlige for evolusjonen av det moderne samfunnet (Harste, 2003).

3.5. ORGANISASJONER

Luhmann anser organisasjoner som en egen type sosialt system som består av beslutningskommunikasjon. Braeckman (2006, s. 77) skriver:

Organizations are [...] autopoietic systems that, relying on decision, are directed towards taking decisions, and structure themselves in function thereof. Usually they realize the latter by determining the conditions of membership, by developing decision-making programs and by establishing (as a rule) hierarchical structures of decision making.

Styrken til dette abstrakte begrepet om organisasjoner er at det favner bredt.

Organisasjoner består utelukkende av beslutningskommunikasjon og dette favner sånn sett alt fra bedrifter, til frivillige organisasjoner og institusjoner i betydningen statsforvaltning. Gilde, bondegården, det norske rettsapparat, stortinget, universitetet og forskningsinstitutter, og jeg vil legge til at stat (se Clausen, 2011) og familie kan forstås som kommunikasjonssystemer strukturert av beslutninger om beslutninger.

Tidligere i teksten siterte jeg Luhmann der han viste til de individer som var avhengige av husholdningen for underhold av basale behov. Denne gruppen av individer kjennetegnes ved at de er integrert i husholdningen, men deltar ikke i beslutningene som gjelder den. Det samme kan sies om organisasjoners medlemmer. Noen individer inkluderes, og deltar i beslutningsprosesser, andre ekskluderes fra beslutningsprosesser gjennom et hierarki. Beslutningene gjelder fortsatt også disse individene. I det moderne samfunn tilhører individer en rekke organisasjoner, og det er gjennom organisasjoner individer inkluderes i funksjonssystemene. Individer er derfor avhengige av organisasjoner.

Betydningen av inklusjon i organisasjoner i det moderne samfunn kan sammenlignes med betydningen av inklusjon i husholdningen i tidligere typer samfunn. Beslutninger i organisasjoner får også betydning for dyr, og jeg vil derfor hevde at også dyr kan være medlemmer i organisasjoner. Men et individs identitet er ikke definert av tilhørighet til *en* organisasjon. Dette gjelder i hvert fall mennesker. Dyr defineres i stor grad som eiendom, enten det gjelder på bondegården, i familien, ved forskningslaboratoriet eller alle dyr på statens territorium. Dyr har ikke rettslig status som personer, og kan ikke eie en gang seg selv (Kleveland, 2013). Dyrene blir da avhengige av sine eiere, som er organisasjoner.

3.6. DET MODERNE SAMFUNN

Det moderne samfunn kjennetegnes ved funksjonell differensiering som dets primære struktur. Dette betyr at segmentær, senter/periferi og stratifisert differensiering fortsatt er relevante sosiale strukturer, men at disse struktureres ut fra, og er sekundært til den primære strukturen. Evolusjonen av samfunnssystemet, som tar form i en tiltagende systemdifferensiering, henger sammen med evolusjon i de medier kommunikasjon formes i. Selv om jeg betrakter dyrs deltagelse i samfunnet som et empirisk spørsmål, vil jeg nå, med utgangspunkt i systemteorien, diskutere noen begrensninger for dyrs deltagelse knyttet til mediene kommunikasjonen formes i. Vi har allerede sett at dyr også kan inkluderes i sosiale systemer.

Når det gjelder den strukturelle koblingen mellom samfunnet og psykiske systemer trekker Luhmann frem det lingvistiske språket. Sanders og Arluke (1993) hevder at det er beherskelsen av menneskenes språk det ofte vises til når dyrene betraktes som utenfor det sosiale og utenfor samfunnet. Systemteoretisk er språk et medium som kan ta mange former gjennom ulike kombinasjoner av dets fonemiske elementer i ord og setninger.

In the case of the extra-social coupling between communication and psychic systems, the common medium of language provides for the structural coupling between minds and society. This structural coupling allow for both systems to develop a higher complexity (H. G. Moeller, 2006, s. 38).

Språk er det fundamentale kommunikasjonsmediet som garanterer samfunnets fortsatte autopoiesis (Luhmann & Barrett, 2012, s. 123). Om det også er andre arter enn mennesket som anvender språk er et spørsmål som er blitt åpnet i senere tid innenfor biologi.ⁱⁱ Jeg som sosiolog har ikke oversikt over dette lingvistiske feltet, men det er en rekke eksempler med særlig delfiner, aper og hunder som trekkes frem i populærvitenskapelig formidling. Forskere

har lært enkeltindivider av disse artene å forstå menneskespråk. Det er eksempler på enkeltindivider som gjennom trening med mennesker har lært å tyde opp mot 1000 ord.ⁱⁱⁱ

Et svar på spørsmålet om dyr er integrert i det moderne samfunn avhenger dog ikke av et svar på spørsmålet om også dyr anvender språk generelt, ei heller om noen dyr kan beherske menneskespråket spesielt. Det har først og fremst betydning for hva slags integrasjon mellom dyr og sosiale systemer.

Mens språk er et grunnleggende medium for et samfunns autopoiesis, så er evolusjonen av det moderne knyttet til to spesielle former for medier. Disse kaller han utbredelsesmedier og symbolske generaliserte medier. Utbredelsesmedier viser til den teknologiske utviklingen av skriftspråk, trykk og elektroniske media som tv, radio og nå til sist internett. Den samme informasjonen kan bli spredt til flere. Disse muliggjør en diffusjon av kommunikasjon, og derfor større variasjon for seleksjon (Luhmann & Barrett, 2012, s. 113-187).

Diffusjonen av utbredelsesmedier har ført til at kommunikasjonen har brutt med de grensene satt av tid og rom som preger ansikt til ansikt kommunikasjon.

Utbredelsesmediene har fjernet kommunikasjon fra den sosiale kontekst, noe som har medført tap av støtteinformasjon for fortolkning slik som f.eks. kroppsspråk.

Kommunikasjon må derfor bli smal og enspektet. Kommunikasjonsdeltagerne må ha en felles referanse for å forstå hvordan de skal forholde seg til kommunikasjonsforslaget. Det er dette problemet symbolske generaliserte medier løser. Eksempler er penger, loven, makt og tillit.

Symbolske generaliserte medier betegner medier som "...anvender generaliseringer til å symbolisere sammenhengen mellom seleksjon og motivation." (Luhmann, 2000, s. 203) Slik kan kommunikasjonsforslag samtidig presentere seleksjonsmuligheten og øke sannsynligheten for at den ene blir tilsluttet. Sirnes (1996, s. 29-31) beskriver følgelig symbolske generaliserte medier som sosial teknologi som muliggjør det usannsynlige ved tilslutning av kommunikasjon på tvers av tid og rom. De blir også referert til som suksessmedier.

Med fremveksten av det moderne samfunn og funksjonell differensiering snakker ikke Luhmann lenger om samfunn i flertall men samfunnet i entall, verdenssamfunnet. Den sosiale evolusjonen har re-stabilisert seg gjennom funksjonelle differensieringen av autopoietiske sosiale systemer (Luhmann, et al., 2009, s. 30-36). Det er ut fra de symbolske generaliserte mediene Luhmann hevder funksjonssystemene er blitt formet, vitenskapen

rundt sannhet, politikken rundt makt, retten rundt lov osv. Mere detaljerer om de konkrete, men akk så abstrakte, funksjonssystemene, kommer i neste kapittel.

3.7. FORVENTNINGER OM INKLUSJON AV INDIVIDER

Det er inklusjon/eksklusjon som er denne oppgavens veiledende distinksjon. Den sosiale realiteten som denne distinksjonen skal bidra til å observere endret seg med overgangen fra en stratifisert til en funksjonell differensiert struktur. I følge Luhmann (2002, s. 124) finnes det "...forskellige sigtepunkter på inklusjon og eksklusjon, alt etter hvilken differensieringsform et samfund benytter til at strukturere sin primærinddeling." I det moderne samfunn er ikke personer lenger primært identifisert gjennom hverken den husholdning eller sosiale stratum hin kommer fra. Braeckman (2006, s. 70) skriver:

Whereas in stratified societies, the individual is determined completely by its full inclusion in one of the subsystems, in functionally differentiated societies, it fundamentally falls outside all subsystems, for as an individual, it no longer belongs (fully) to any of them [...] its starting position is one of exclusion and not of inclusion.

Dette betyr ikke at ulikheten er mindre i det moderne samfunn, heller tvert imot vil Luhmann hevde, men at det må analyseres i lys av den funksjonelle differensieringen. Den vertikale stratifiserte strukturen kom først til syne som et problem, dvs. at ulikhet ble betraktet som et samfunnsproblem, når samfunnet hadde utviklet en horisontal struktur (Luhmann, 1995). Luhmann (1997, s. 74) skriver:

This certainly does not mean that these differences are of minor importance. But a sociological theory that wants to explain these differences, should not introduce them as givens, that is, as independent variables; it should rather start with the assumption of a world society and investigate, how and why this society tends to maintain or even increase, regional inequalities.

En tolkning kan da være at dyr er mer "undertrykt" enn noen gang, fordi de er mer integrert enn noen gang, gjennom eksklusjon. Dette er likevel ikke en følge av en stratifisert samfunnsstruktur, men eventuelt av den funksjonelle differensieringen. Det har alltid vært ulikhet, men beskrivelsen av dette som et problem og de høye forventningene om likhet i er en konsekvens av det moderne samfunnets struktur. Roar Hagen (2006, s. 108) skriver:

Det moderne samfunn hviler på en grunnleggende forestilling om likeverd og menneskeretter. Dette viser imidlertid ikke til en menneskelig essens som først realiseres i det moderne, men til funksjonell differensiering som det moderne samfunnets meningsgivende struktur. Når sosiale skillelinjer erstattes av

funksjonelle, skapes det forventninger om allmenn inklusjon[...] Det er forventningen om inklusjon skapt av funksjonell differensiering som eventuelt gjør det berettiget å beskrive det moderne samfunn som et forskjellssamfunn.

Det er en forventning i samfunnet om at alle mennesker skal inkluderes i funksjonssystemene, noe menneskerettighetene er et uttrykk for. Alle mennesker skal få delta i samfunnet gjennom å inkluderes i funksjonssystemene (Verschraegen, 2002).

I boken *Animal Trials* (Evans, 2013) beskriver forfatteren hvordan også dyr ble tiltalt i rettsystemet i det føydale samfunnet i middelalderen, et samfunn som Luhmann karakteriserer som stratifisert. Det kan derfor tolkes som at domestiserte dyr ble betraktet som en del av samfunnet på den tiden, inkludert gjennom tilhørighet til et stratum. Dyrene var en del av samfunnet også som individer som måtte stå til ansvar for sine handlinger. Slike rettsaker fremkaller latter i dagens samfunn, dyrene kan jo ikke stå til rette for deres handlinger tenker vi, fordi de kan jo ikke forstå. Denne forståelse kan tolkes som en konsekvens av det moderne samfunn. Luhmann (sitert i Braeckman, 2006, s. 67) skriver:

[T]here can only be inclusion, when exclusion is possible. Only the existence of persons or groups that cannot be integrated reveals social cohesion and makes it possible to specify conditions

En tolkning er at kvintessensen av de andre i det moderne samfunn er dyrene. Cary Wolfe (2003, s. IX) skriver at: "The very idea of human rights is predicated on the difference between humans and animals." Det er en rimelig tolkning at forventningen om inklusjon av mennesker i det moderne samfunn trekker på distinksjonen mennesker/dyr. Det er individer, i kraft av deres artstilhørighet som menneske, som forventes inkludert. I lys av dette kan vi også se beskrivelsen av samfunnet som et menneskesamfunn. Hvis mennesker forventes inkludert, i kraft av ikke å være dyr, så blir negasjonen at dyr forventes ekskludert. Dyr er ikke mennesker, og nettopp forventes det at dyr ikke en del av samfunnet. Forventningen om eksklusjon av dyr er tautologisk.

"Though the access to every function system is conditioned by preconditions determined by the function system itself, these conditions never exclude a priori." (Braeckman, 2006, s. 70)

Funksjonssystemer er i prinsippet tilgjengelige for alle, men i praksis starter alle som ekskludert. Dyrene, som menneskene, er i utgangspunktet ekskludert fra funksjonssystemene, men denne eksklusjon bærer med seg en mulighet for inklusjon.

Vi vil se at både mennesker og dyr kan inkluderes og ekskluderes. Dyr kan kanskje betraktes som generelt nederst på rangstigen i samfunnet, men vi ser også at en del arter er mer inkludert enn andre, som f.eks. hunden. I motsetning til mennesker, forventes derimot ikke dyr inkludert. Dette er en betingelse som virker inn på den strukturelle koblingen mellom samfunn og dyr.

3.8. DYREVERNBEVEGELSEN

Forventningen om full inklusjon for mennesker har i følge Luhmann "... it's semantic counterparts in the modern concepts of 'freedom' and 'equality'. With these notions society expresses the general accessibility of the functional subsystems." (Braeckman, 2006, s. 70)

Luhmann forstår semantikk som "...the socially available sense that is generalized on a higher level and relatively independent of specific situations." (Luhmann sitert i H. G. Moeller, 2006, s. 51) Dette handler om hvordan samfunnet produserer mening til hendelser. Likhet, frihet og rettferdighet er slike generaliserte semantikker som det refereres til hyppig i samfunnet. Krav om likhet og frihet kommer fra mange sosiale bevegelser på vegne av ulike sosiale grupper, også dyrevernbewegelsen for dyr. Filosofen og dyreetikeren Peter Singer regnes som instrumental for den moderne dyrevernbewegelsen med utgivelsen av boken med tittelen «Animal Liberation» - dyrenes frigjøring. Her argumenterer han, med utgangspunkt i likhetsprinsippet, for at dyr undertrykkes som følge av spesiesisme (Singer & Martinsen, 2002). Akkurat som sosiale variabler som klasse, etnisitet og kjønn kan vurderes i forhold til forventninger om likhet og rettferdighet, kan også art trekkes inn. Når det blir stilt spørsmål ved legitimiteten av slaveri, klasseskillet og kvinnenes lave posisjon ble det også åpnet for at dyrene kunne vurderes ut fra etiske teorier om rettferdighet og likhet.

Moeller hevder at det som kjennetegner sosiale bevegelser i det moderne samfunn er ikke revolusjon mot den dominerende makta, men å fremme krav om bedre tilgang til funksjonssystemer for den gruppen de kjemper for (H. G. Moeller, 2006, s. 106). Han (Ibid, s. 107) skriver:

Their demands can actually be directly translated into the function systems[...] They have harmonized their aims and their semantics with a "principal" goal of functional differentiation: all-inclusion.

Hva så med dyrevernbewegelsen som tematiserer at dyr er individer som samfunnet bør ta mer hensyn til, som roper på dyrenes frigjøring, på rettigheter for dyr og bedre velferd.

Dyrene er jo nettopp manifestasjonen av ulikhet i samfunnet, de er, som jeg hevder over, både forventet ekskludert og i utgangspunktet ekskludert fra funksjonssystemer.

Jeg vil fremme påstanden om at dyrevernbevegelsen har som mål å inkludere dyr som personer, og ikke bare som kropper, i det moderne samfunn. Krav om dyrs rettigheter kan tolkes inn i en lignende forventning om inklusjon av individer i samfunnets sfærer. Denne tolkningen begrunner jeg i lys av at eksklusjon alltid bærer med seg et potensial for inklusjon. Det er denne forskjellen, mellom det aktuelle og det potensielle som skaper mening.

3.9. DYREVERNSEMANTIKK

Luhmann skiller mellom semantikk og struktur i sosiale systemer. En sosial struktur har også en semantikk. Dette er to sider av samme sak. "...semantics are defined as particular structures linking communication to communication by offering up forms of meaning that systems of communication treat as worth preserving." (Åkerstrøm Andersen, 2003)

Semantikker er språklige former som har visst seg levedyktige. Disse utvikler seg i etterkant av en strukturendring slik som overgangen fra det stratifiserte til det moderne samfunn (H. G. Moeller, 2006, s. 50-52). Ut fra systemteorien er det å forvente at semantikk om dyr også vil forandre seg i denne sammenheng. Keith Tester (1991) knytter fremveksten av dyrevernbevegelsen og den første dyrevernloven i England til overgangen fra det tradisjonelle til det moderne samfunn. Kommunikasjon som tematiserer dyrevern, dyr som individer og dyr som undertrykt sosial gruppe, kan være eksempler på en slik semantikk som har oppstått som en konsekvens av overgangen til det moderne samfunn. I tilfellet ved overgangen til det moderne samfunn utvikles semantikker parallelt i de ulike funksjonssystemene (Åkerstrøm Andersen, 2003, s. 89-90). De ulike funksjonssystemene kan bare utvikle semantikk om et tema ut fra systemenes struktur. Ut fra dette forventer jeg å kunne observere semantikk om dyrevern parallelt i alle funksjonssystemene, og at semantikken opererer avhengig av funksjonssystemenes strukturer. Dette kan forstås som f.eks. dyrevelferdsloven i retten, dyrevelferdspolitik i politikken, dyrevelferdsprodukter i økonomien produkter og så videre.

Utgangspunktet for denne studien var kommunikasjon som tematiserer dyrevern, et utgangspunkt jeg vil vende tilbake til nå. Jeg vil fra nå av referere til all slik kommunikasjon, som tematiserer dyrevern, som dyrevernsemantikk, enten det nå vises til dyrevelferd,

dyrerettigheter eller andre relevante begreper. Dyrevernsemantikk definerer jeg som en semantikk der inklusjon av dyr tematiseres i funksjonssystemer.

Min hypotese er at dyrevernsemantikk har utviklet seg i funksjonssystemene som følge av en overgang fra et stratifisert til et funksjonelt differensiert samfunn. Krav om bedre beskyttelse, velferd og rettigheter for dyr viser ikke til en stratifisert samfunnsstruktur der dyr som gruppe undertrykkes av mennesker generelt. Dyrevernsemantikk viser til det moderne samfunnets horisontale struktur der individer forventes frigjort og inkludert. Med referanse til det avsnittet om abduksjon føyer jeg til et forskningsspørsmål til.

7b: Er dyrevernsemantikk et fruktbart begrep for å observere dyrevern i samfunnet?

3.10. INKLUSJON/EKSKLUSJON I FUNKSJONSSYSTEMER

Jeg har foreløpig skrevet en del om funksjonell differensiering, men enda ikke sagt noe mer detaljert om hva et funksjonssystem er. Funksjonssystemer kalles akkurat det fordi de løser en oppgave for samfunnet. Dette betyr ikke at oppgavene er essensielle.

Funksjonssystemene er som alle sosiale systemer kontingente. Det er et empirisk spørsmål hvilke funksjonssystemer som finnes.

Luhmann har utviklet et eget begrepsapparat for analyse av funksjonssystemers struktur. Det kan deles mellom de begreper som gjelder funksjonssystemenes indre – medium kode, program – og de begreper som gjelder funksjonssystemenes forhold til omverden – ytelse, funksjon og refleksjon (Roar Hagen, 2006, s. 93). Funksjonssystemene har en liknende struktur, men deres semantikk, og da meningsproduksjon er vidt forskjellig. Dette gjør at de kan sammenlignes.

Når det gjelder funksjonssystemenes indre er de formet i symbolske generaliserte medier slik som sannhet i vitenskapen, loven i retten, penger i økonomien og makt i politikken. Disse mediene er formet i binære koder hvis struktur bærer i seg muligheter og begrensninger for integrasjon av dyr i det moderne samfunn. Vitenskapen skiller mellom sant og falskt, retten mellom lov og ikke lov, økonomien mellom betaling og ikke betaling osv. Funksjonssystemer setter ingen krav til egenskaper ved aktøren, utover at hvis aktøren ønsker å delta i kommunikasjonen må aktøren beherske kodene. De har alle et skille mellom kode og program, som bidrar til at systemet er åpent for observasjon av omverden på programnivå,

men lukket for operasjoner på kodenivå. Betingelsen for systemenes ekspansjon er systemenes lukning rundt en smal kode. Skillet mellom kode og program bidrar til at systemene kan betrakte et større omfang av omverden, men på en smalere og smalere måte. Når det gjelder funksjonssystemenes ytre referer ytelse til forholdet mellom funksjonssystemet og andre systemer i dets omverden, mens refleksjon betegner systemets selvforhold (Ibid). Hvordan dette arter seg i de utvalgte systemene klargjøres i analysen.

RESSURSER OG INDIVIDER

Spørsmålet om dyrs integrasjon er systemteoretisk reformulert som et spørsmål om inklusjon/eksklusjon. I kapittel 2 har jeg redegjort for forholdet mellom strukturell kobling, integrasjon og inklusjon/eksklusjon. Denne tolkningen vil jeg her videreutvikle. Når det gjelder inklusjon og eksklusjons operasjoner i det moderne samfunn skriver Luhmann (1997, s. 74):

This Society makes very specific distinctions with respect to its environment, e.g. usable and not usable resources with respect to ecological questions or (excluded) bodies and (included) persons with respect to human individuals.

I sitatet over skiller Luhmann mellom brukbare og ikke-brukbare ressurser og individer som kropper og personer. Jeg velger å tolke det slik at det er funksjonssystemene, og ikke kun verdenssamfunnet, som observerer omverden i forhold til disse distinksjonene.

Ressurser kan være så mangt. I tillegg til ikke-levende materie kan også organiske og psykiske systemer være ressurser for systemene. En kroppslig ressurs bærer alltid med seg at denne kroppen potensielt kan indikeres som person. Jeg velger å se det som at individer gjøres gjeldende som individer i kraft av å være en ressurs for funksjonssystemene, enten gjennom eksklusjon som kropp, eller gjennom inklusjon som person. Individet er uansett strukturelt koblet til samfunnet, men på forskjellig vis, avhengig av funksjonssystemenes observasjoner. Når sosiale systemers betingelser ekskluderer individer, er de likevel strukturelt koblet.

TO TYPER INKLUSJON OG EKSKLUSJON

Inklusjon i sosiale systemer har til nå i oppgaven blitt forstått som å adresseres som deltager og person. Som jeg allerede har diskutert så deltar stort sett ikke dyr selv som personer i de fleste funksjonssystemene, mediene som kommunikasjonen formes i er for komplekse.

Luhmann trekker diskusjonen om inklusjon og eksklusjon også til å gjelde funksjonssystemenes ytelser, deres output i omverden (Luhmann, 2002, s. 128). Dette kan tolkes dithen at inklusjon ikke bare gjelder å adresseres som person av funksjonssystemet, men også rent faktisk å få tilgang på systemenes ytelser, enten dette er private goder fra økonomien, konfliktløsning fra rettssystemet, behandling fra behandlingssystemet, anvendelig kunnskap fra vitenskapssystemet og så videre (se Roar Hagen, 2006, s. 94-95). Vi kan derfor også gjøre spørsmålet om inklusjon og eksklusjon til et spørsmål om dyr har tilgang til funksjonssystemenes ytelser.

Disse to formene for inklusjon og eksklusjon kan atskilles ved hjelp av Luhmanns begrep om meningsdimensjoner. Luhmann skiller mellom tre meningsdimensjoner som aktualiseres simultant i kommunikasjonen. Den saklige dimensjonen viser til temaet for kommunikasjonen. Den sosiale dimensjonen viser til aktørtilskrivelsen i kommunikasjon. Tidsdimensjonen viser til spenningen mellom fortid og fremtid i lys av nåtiden i kommunikasjonen. Tiden går og seleksjoner må knytte kommunikasjon an til kommunikasjon (Åkerstrøm Andersen, 2003, s. 87-88).

Den måten jeg har diskutert inklusjon/eksklusjon frem til nå gjelder den sosiale dimensjonen. Når det kommuniseres om at avhengige, enten de er dyr eller mennesker, skal få tilgang til ytelser kan dette ses som kommunikasjon i den saklige meningsdimensjonen. Når Luhmann tematiserer eksklusjon viser han til at personen neglisjeres, og blir oppfattet som en kropp. Dette kan oversettes med at det sosiale systemet ignorerer, eller overser individet. Et individ, eller en gruppe av individer, som blir ekskludert fra den sosiale dimensjon eller fra tilgang på ytelser kan likevel bli gjort til tema i kommunikasjonens saklige dimensjon. En inklusjon på det saklige nivået viser da til "*concern*", individene observeres og tematiseres som personer som er ekskludert fra den sosiale dimensjon. Dette kan funksjonssystemer blir gjort oppmerksom på av andre systemer i dets omverden. Sosiale bevegelser tematiserer eksklusjon av individer. Når det gjelder eksklusjon av dyr snakker vi da om dyrevennbevegelsen. Funksjonssystemene kan gi tilgang til systemets ytelser. Dette kan eventuelt skje gjennom organisasjoners beslutninger om å ta seg av de ekskluderte.

ORGANISASJON OG INKLUSJON/EKSKLUSJON I FUNKSJONSSYSTEMER

Organisasjoner er, som det eneste sosiale systemet, kapable til å delta i funksjonssystemens kommunikasjon.

On the one hand, function systems and organizational systems are mutually autopoietic. This means that they cannot appear as sub-systems for each other. On the other hand they are structurally linked, which means that organizations can only communicate if the communication simultaneously causes communication within a function system (Andersen, 2003, s. 161).

Å delta, å være inkludert i kommunikasjon, foregår gjennom opprettelsen av en strukturell kobling, en kobling mellom systemer som er i hverandres omverden som muliggjør begge systemenes operasjoner. Det er kun systemer som operer i mediet mening som kan kobles strukturelt til sosiale systemer, i praksis gjelder dette psykiske systemer og sosiale organisasjoner. Andersen skiller mellom homofone og polyfone organisasjoner, hvor polyfone, i motsetning til homofone, ikke har et funksjonssystem det primært er koblet til, men flere, de kan potensielt inkluderes i flere funksjonssystemer, akkurat slik som individer. De er ikke bundet til en binær kode, slik som funksjonssystemene. Organisasjoner utvikler struktur som kobler dem an til funksjonssystemer av eget valg (Andersen, 2003). Staten, og da spesielt stater som beskriver seg selv som velferdsstater, er organisasjoner som er koblet til svært mange funksjonssystemer, en bondegård eller en dyrevernsorganisasjon er koblet til færre.

Dyrene kan gjennom medlemskap i organisasjoner få tilgang til funksjonssystemenes ytelser. Braeckman (2006, s. 78) skriver at det er gjennom beslutninger i organisasjoner inklusjon og eksklusjon mekanismene i det moderne samfunn opererer:

... in reality it is organizations which make decision about inclusion and exclusion, and not the function systems themselves[...]By means of its organizations, society[...]avails itself of an instrument for discrimination, i.e. for generating inequality. In this way function systems can make distinctions between individuals, although they in turn have equal access to these function systems.

Det er medlemskap i organisasjoner som sørger for inklusjon av individer som personer, og ikke som kropper i det moderne samfunn. Ingen klarer seg helt alene, men er avhengig av diverse medlemskap, spesielt som statsborger i den omfattende statlige organisasjonen, som beskriver seg som nasjon.

Organisasjoner utvikler kriterier for medlemskap gjennom beslutningsoperasjoner. "Contrary to what the notion of 'membership' might suggest, individuals are never members as individuals, but only on the basis of some characteristics they have or have acquired." (Braeckman, 2006, s. 77) I motsetning til inklusjon i husholdningen i segmentære og

stratifiserte samfunn kan individer kun bli medlem av organisasjoner om de møter de kriteriene som er satt av organisasjonen.⁴ Det er mange dyr som kan forstås som medlemmer av organisasjoner. De deltar derimot deltagere i organisasjonenes beslutningsprosesser. Dyr står generelt lavt i organisasjoners hierarki, så lavt at de ikke en gang anses som medlemmer, men som eiendom etter loven. Ut fra denne diskusjonen åpner jeg for å se det som et empirisk spørsmål på hvilken måte dyr er inkludert/ekskludert i organisasjoner, og hvordan slikt medlemskap virker inn på inklusjon/eksklusjon i funksjonssystemene.

SPESIFISERTE FORSKNINGSSPØRSMÅL

Til nå i analysen er det blitt tydelig at individuelle dyr inkluderes i sosiale systemer som også mennesker inkluderes i. I neste kapittel vil jeg derfor undersøke hvordan dyr er inkludert og ekskludert i funksjonssystemene. Jeg har derfor formulert forskningsspørsmål for akkurat dette formålet.

- 8. Hvordan inkluderes/ekskluderes dyr i funksjonssystemer**
 - a. som ressurser?**
 - b. som deltagere i den sosiale dimensjon?**
 - c. som avhengige av funksjonssystemenes ytelser i den saklige dimensjon?**

⁴ Organisasjoner kan også bli medlem av organisasjoner, se f.eks. at Norge er medlem av FN

KAPITTEL 4 STRUKTURELLE KOBLINGER TIL FUNKSJONSSYSTEMER

I kapittel 3, har jeg gjort en foreløpig analyse av hvordan dyr inkluderes og ekskluderes i sosiale systemer. Det sosialt konstruerte skillet mellom mennesker og dyr anvendes i kommunikasjonen, og har blant annet hindret sosiologien fra å betrakte også dyr som sosiale aktører. Dyr deltar også i noen sosiale systemer. Dette er ikke ensbetydende med at dyrene kan delta i alle kommunikasjonsprosesser til enhver tid. På bakgrunn av dette vil jeg i dette kapitlet gjøre en analyse av hvordan dyr gjøres gjeldende i det moderne samfunnets funksjonssystemer. Funksjonssystemer er særlig betydningsfulle for hvordan kommunikasjons struktureres i det moderne samfunn. Når det moderne samfunnet defineres som primært funksjonelt differensiert er det nødvendig å undersøke spørsmålet om dyr adresseres som sosiale aktører på dette nivået. Dette er ikke det samme som at de er altomfattende. Det er en rekke andre sosiale systemer som også gjøres gjeldende i verdenssamfunnet, men funksjonssystemene anses som viktigst.

Av plasshensyn begrenser jeg meg til kun 3 funksjonssystemer. For en ikke ren overfladisk behandling av spørsmålene om det moderne samfunnets strukturelle betingelser for inklusjon/eksklusjon av dyr kreves en inngående analyse av semantikken i funksjonssystemene. Innenfor omfanget av en masteroppgave velger jeg derfor å begrense analysen til kun økonomien, vitenskapen og familien, men med referanser til andre funksjonssystemer der dette viser seg relevant for oppgaven. Det er to grunner for valget av akkurat disse systemene. (1) Dyrene vi kategoriseres som produksjonsdyr, forsøksdyr og kjæledyr refererer til disse systemene. (2) Dyrevernebevegelsen oppfatter behandlingen av produksjonsdyr, forsøksdyr og kjæledyr som motstridene i lys av kategorien dyr.

4.1. VITENSKAPEN

Vitenskapens funksjon for samfunnet er å frembringe ny kunnskap. Luhmann (2009, s. 141) skriver om vitenskapen:

Det som er nytt må frigjøres fra mistanken om at det er et unntak eller at det er uriktig. Dette foregår gjennom en uvanlig kulturhistorisk preferanse for innovasjon, og særlig for nysgjerrighet som selv både må testes og standardiseres, det vil si finne sine grenser innenfor seg selv og ikke i sine objekter.

Vitenskapen er et autopoietisk funksjonssystem, og et svært potent som sådan. Det bærer i seg selve ideen om det rasjonelle og innovative moderne samfunnet. Det er kombinasjonen av åpenhet og lukkethet, program og binær kode, som sørger for vitenskapens autopoiesis,

og den omfattende ekspansjon i det moderne samfunn. Det symbolske generaliserte mediet som vitenskapelig kommunikasjon tar form i er sannhet. Sannhet øker sannsynligheten for tilslutning av kommunikasjon gjennom å redusere omverdens potensiale til et spørsmål om iakttagelsen er sann eller falsk. Kriteriene for seleksjon utvikler vitenskapen gjennom teorier og metoder på programnivå.

Det jeg er interessert i er det systemteoretiske spørsmålet om hvordan dyr gjøres gjeldende som individer for vitenskapens kommunikasjon. Ressurser for vitenskapsystemet viser til informasjon i omverden som kan bidra til å skille mellom sant og falskt. Hvordan dyrene gjøres relevante for vitenskapen avhenger av systemets struktur. Luhmann (2009, s. 137) skriver:

Det vitenskapelige systemet er differensiert i disipliner og sub-disipliner. Disiplinene arbeider innenfor en løs utvidbar teoretisk ikke-integrerbar forening som kan utvikles videre, hvis nødvendig, gjennom å dele seg opp, gjennom subgrupperinger og i form av nye formasjoner.

Den tradisjonelle arbeidsdelingen har vært at dyrene har vært naturvitenskapens domene, mens menneskene har vært samfunnsvitenskapene og humanioras. Det er den senere tid blitt slik at dyr forskes på innenfor en rekke sub-disipliner i vitenskapen, på begge sider av den tradisjonelle skillelinjen.

ETOLOGI

Det er naturvitenskapene som tradisjonelt har forsket på dyr, som individer, men som instinktive individer, rene kropp. Behavioristene var lite opptatt av individenes bevissthet og handling, men av deres adferd som var lettere tilgjengelig for observasjon (Svartdal, 2012). Dyrene ble slik sett tematisert som kropp, ikke handlende sosiale aktører. Dyrene var styrt av naturlige instinkter, mens menneskene av styrte seg selv gjennom fornuft. Disse to verdene har derimot nærmet seg hverandre. Dette knyttes særlig til fremveksten av etologien, studiet av dyrs atferd i en naturlig kontekst (SNL, 2012). Metodisk krevde et slikt perspektiv en annen fremgangsmåte en kontrollerte eksperimenter og observasjon. På hjemmesidene til **Jane Goddall institute** vises det til forskeren som bærer instituttet navn og hennes metode for å forske på dyr:

Jane Goddall bravely entered the little-known world of wild chimpanzees. She was equipped with nothing more than a notebook and a pair of binoculars. But with her unyielding patience and characteristic

optimism, she won the trust of these initially shy creatures. She managed to open a window into their sometimes strange and often familiar-seeming lives.^{iv}

En slik metodikk kan betraktes som deltagende observasjon, og dyrene som informanter. Forskeren måtte vinne sjimpansenes tillit. Dyrene betraktes ikke kun som ressurser, eller kropper, men som subjekter. Sjimpansene ble personer forskeren inngår i dialog med, og som hun over tid, gjennom kommunikasjon, kunne etablere et tillitsforhold med. Kunnskapsproduksjon betinges av dyrenes deltagelse i interaksjon. Her betraktes dyr, sjimpanser, som medhjelpere i forskningsprosessen. I denne forstand kan dyrene betraktes som inkludert i forskningsprosessen sosiale dimensjon, og ikke kun i den tematiske, men dette er i et interaksjonssystem, ikke i funksjonssystemet. Dyrene er ikke inkludert som personer i vitenskapssystemets sosiale dimensjon. Det er ingen, så vidt jeg vet, ikke-menneskelige dyr som har gjort forskerkarriere, enda. Det betyr ikke at dette ikke kan skje i fremtiden, men de språklige kravene ekskluderer i stor grad dyrene i vitenskapssystemets nåværende konfigurasjon. Det forskes også på dyr som personer i disiplinen Animal personality. Waldau (2011, s. 171) skriver at "The term personality has regularly been applied in scientific publications to a wide range of nonhuman animals, including a variety of primates, hyenas, different birds, stickleback fish, and giant octopuses." Et mangfold av dyr betraktes som personer innenfor vitenskapelig kommunikasjon. Hvilken betydning dette har for inklusjon og eksklusjon av dyr i samfunnet kommer jeg tilbake til.

DYREFORSØK

En annen metode hvor dyr er integrert i selve metoden for frembringelse av ny kunnskap er innenfor eksperimentelle dyreforsøk. Slike eksperimenter er i interaksjonssystemer, der forskerne og dyrene er tilstede. Det er dog rimelig å hevde at dyrene blir hovedsakelig integrert gjennom eksklusjon som kropper, til forskjell fra eksempelet med Jane Goddall over. Over 1. million dyr anvendes årlig i eksperimenter til ulike formål (Krag, 2013, s. 273).

Forsøksdyrsutvalget er et den norske statens offentlige forvaltningsorgan som skal sørge for at nødvendig bruk av forsøksdyr skjer på en dyrevernmessig forsvarlig måte.^v

De skriver: "*Det kan være biologisk grunnforskning, uttesting av vaksiner og medisiner, eller til produksjon av antigener.*"^{vi} En del forskning har til hensikt å produsere anvendelig kunnskap for mennesker. Dyrene anvendes nettopp for deres fysiologiske, kroppslige, likhet til mennesker. Mattilsynet skriver at "...ofte er en levende kropp viktig for å studere effekten

av et legemiddel eller utviklingen av en sykdom.^{vii} Dette kan være som modell kanskje særlig for menneskekroppen innenfor medisinsk forskning, men kan også henviser til behandling innenfor veterinærmedisin. Dyrene betraktes i denne forstand som kroppslige ressurser som gjør det mulig å skille mellom sannhet og ikke-sannhet. De fleste dyr som skal anvendes i forsøk betraktes som individer tilhørende vitenskapen allerede fra fødsel.

Mus, rotter, marsvin, hamster, kanin, hund og katt skal komme fra godkjente oppdretts/forsyningsvirksomheter. Disse dyrene er avlet opp for å benyttes i forsøk. Mange importeres fra utlandet. Fisk og husdyr kan kjøpes fra vanlige produsenter.^{viii}

Disse dyrene er i så måte tilknyttet organisasjoner som sørger for å inkludere dem i ytelse også fra andre funksjonssystemer, særlig mat og behandling. Jeg har nå vist at dyr integreres i vitenskapsystemet som ekskluderte individer og som ressurser i forskningens metoder. Dyrene integreres i det moderne samfunn, og får tilgang på ytelse gjennom å være ressurser for å skille mellom sant og falskt. Resten av dette underkapittelet om vitenskapen tar for seg dyrevernssemantikk, som en ytelse rettet mot både vitenskapen selv og andre systemer i dets omverden.

DYREVERNSEMANTIKK OG SYSTEMETS YTELSE FOR DYR

Jeg holder meg foreløpig til temaet dyreforsøk. Det er i prinsippet lov å forske på alle mulige dyrearter, men *“...[t]illatelse til å utføre forsøk med dyr skal bare gis dersom annen vitenskapelig tilfredsstillende metode som ikke krever bruk av dyr, ikke er anvendelig i praksis.*^{ix} Sitatet kan tolkes som at det er vitenskapelige kriterier som må legges til grunn for tillatelse. I Norge er det Forsøksdyrutvalget som tar beslutninger om at *“... nødvendig bruk av forsøksdyr skjer på en dyrevernmessig forsvarlig måte,”*^x som de skriver. Systemteoretisk er dette utvalget en polyfon organisasjon. Forsøksdyrutvalget deltar ikke kun i vitenskapelig kommunikasjon, men også rettslig kommunikasjon knyttet til forvaltningen av dyrevelferdsloven og forskrifter om dyreforsøk. Utvalget vurderer om det er sant eller ikke at det er mulig å produsere den samme kunnskapen uten bruk av dyr. Utvalget kan forstås som verger for dyrene, et utvalg som gir informert samtykke på vegne av de impliserte individene. Kriteriet mot bruk av dyr i forskning, er smertepåføring og lidelse. Lidelsen tolereres om den anses som nødvendig for frembringelsen av ny kunnskap. Forsøksdyrutvalget setter i dette tilfellet grensen mellom vitenskapsystemet og

rettssystemet. De spør seg om det er sant at den foreslåtte fremgangsmåten er den beste metoden for å komme til ny og anvendelig kunnskap.

Med utgangspunkt i dyrs evne til lidelse er det flere organisasjoner, i Norge trekker jeg frem **Norecopa**, som jobber for alternativer til dyreforsøk. De skriver:

Fokus på alternativer til dyreforsøk er et sentralt tema i moderne forsøksdyrlære. I tillegg til rene erstatninger, er man opptatt av å redusere antallet dyr til et absolutt minimum, samt forbedre forsøkene som må gjennomføres, slik at de gir best mulig vitenskapelig utbytte med et minimum av lidelse og ubehag for dyrene.^{xi}

Det er i kraft av at forskeren skiller mellom informasjon og meddelelse av forskeren kan vurdere om forsøksdyret, lider eller ikke, og om denne lidelsen er noe forskeren skal ta hensyn til ut fra kriterier for sannhet eller falskhet. Et begrep om lidelse viser i denne sammenheng både til kropp og person, til det organiske systemet bestående av liv, og det psykiske bestående av tanker. Smerten må oppleves som lidelse, og det er kun individer som kan lide. Disse dyrene inkluderes i så måte som personer. I dyrevelferdslovens forskrifter om forsøk med dyr (Stortinget, 2010) §8, om generelle vilkår for tillatelse står det: *“Forsøk med dyr må ikke finne sted med mindre det dreier seg om ervervelse av kunnskap som tar berettigede samfunnsmessige eller vitenskapelige hensyn.”* Sitatet kan leses som en henvisning til at vitenskapelige operasjonene viser alltid til et formål, en ytelse for systemer i dens omverden, for samfunnet. Luhmann(1994, s. 13) skriver om vitenskapssystemet:

In the case of reference a distinction must be made between self-reference and external reference. Both sides of this distinction are only given together with their respective opposites. A retreat into pure self-reference in the face of the lamentable condition of the world would be a futile endeavor.

Dette sitatet viser til at vitenskapen ikke kun kan rette blikket mot seg selv. Forskere kan ikke bare forske for forskningen skyld. Et tema vitenskapen produserer ny viten om er dyr, både som ressurs og som individ, og denne forskningen må ha en form for nytte. Ytelsen til vitenskapelig kunnskap er ny og anvendelig kunnskap (Roar Hagen, 2006, s. 94-95). En del av denne nye kunnskapen adresseres samfunnet, eller mennesker, men det er også mulig å tolke som at deler av denne vitenskapelige kommunikasjon er adressert til dyr, med den hensikt at mennesker og samfunn skal ta mer hensyn og eventuelt inkludere dyrene i samfunnet. I sitatet over hevder Norecopa, som forsker på forskning, at de utvikler kunnskap både for vitenskapen og for dyrene. Dyr er slik sett inkludert som adressat for vitenskapens

ytelser, dog en Co-adresse. En slik form for kommunikasjon i vitenskapsystemet betraktet jeg som dyrevensemantikk siden det tematiserer dyr som personer, uansett om det vises til ytelser vitenskapsystemet selv eller et annet system i dets omverden slik som organisasjoner eller psykiske systemer som deltar i interaksjon med dyr.

Roar hagen poengterer at vitenskapens ytelser er anvendelig forskning, til forskjell fra anvendt; "... poenget er at forskningen er rettet mot konkrete adressater, og ikke om denne adressaten faktisk benytter seg av forskningsresultatene." (Roar Hagen, 2006, s. 94)

Vitenskapen tilbyr kunnskap om dyr som andre systemer kan velge om de vil betrakte som informasjon. Om vitenskapelig produksjon av kunnskap om dyr som individer også fører til inklusjon av dyr som individer er derimot ikke opp til vitenskapsystemet alene. Luhmann (1994, s. 11) skriver om kunnskap: "...Whether it is economically usable, whether it is to be supported politically, or whether it is suitable for educational purposes, these questions are decided elsewhere." Om andre funksjonssystemer og organisasjoner tar til seg kunnskapen er opp til disse systemene.

DYREVELFERDSFORSKNING OG TEKNOLOGI

En annen form for dyrevensemantikk er fagfeltet dyrevelferdsforskning, som retter seg spesielt mot dyrene i landbruket. Målet med dyrevelferdsforskning er å produsere anvendelig kunnskap som kan bidra tilrettelegge for god dyrevelferd. I Norge er fagmiljøet særlig tilknyttet **Universitetet for Miljø og biovitenskap på Ås**⁵. På deres nettsider siteres professor i etologi Bjarne Braastad:

Det å drive husdyrhold eller holde kjæledyr, vil alltid innebære at man setter noen begrensninger på dyrs frihet. Vårt ansvar vil derfor være å legge til rette for at dyras behov blir ivaretatt på en best mulig måte[...]For å kunne gjøre nødvendige forbedringer, er vi nødt til å vite mer.

Kunnskapen kan anvendes som beslutningsgrunnlag i politikken, eller til utvikling av teknologiske løsninger som er økonomisk gunstige. Slik teknologi kan ha betydning for dyrenes liv i landbruket, slik som mer "humane" slaktemetoder eller mer fleksible løsninger for melking av kyr, f.eks. løsdrift der kuene kan velge når de vil melkes av maskiner. Dyrene forstås som individer som tar valg, valg som teknologien kan legge til rette for. Mere forskning blir etterspurt fra samfunnet for å utvikle bedre driftsformer, Tidligere var produktivitet hovedkriteriet for alven, mens nå etterspørres også avl på helse for at livet i

⁵ UMB

landbruket som produksjonsdyr eller i familien som kjæledyr skal være levelig (Braastad, 2005). Kunnskapen kan føre til inklusjon av dyr i andre systemer, vel og merke om de velger å anvende den. Ny teknologi betraktes som en løsning for inklusjon, mens innenfor andre deler av vitenskapen ses den på som selve problemet.

DEN SAMFUNNKRITISKE RETNINGEN INNEN HUMAN – ANIMAL STUDIES

Det etterspørres stadig mer forskning på dyr men samtidig dens innflytelse avhengig av betingelse for de andre funksjonssystemens autopoiesis. Vitenskapens suksess og mislykkelse er et produkt av utdifferensieringen, og systemets autopoiesis. “Hva som helst kan komme i betraktning. [V]itenskapelige analyser [tjener ikke] til å løse problemer, men til å øke antallet på dem.” (Luhmann, et al., 2009, s. 141) HAS er, som jeg redegjorde for i kapittel 1, et forskningsfelt som tematiserer dyr i relasjon til mennesker og samfunn innenfor både natur og samfunnsvitenskapen. I Norge er **Minding Animals Norge** etablert en forskningsorganisasjon som knytter seg til dette feltet. Her presenterer de seg selv:

[Vi]skal fungere som en bro mellom akademia og aktivisme, og være en norsk arena for det tverrfaglige feltet som studerer forholdet menneske-dyr[HAS]. MAN sikter mot å tilrettelegge for diskusjon mellom de ulike interessene innenfor dette raskt voksende tverrfaglige forskningsfeltet på en måte som vil bedre statusen til ikke-menneskelige dyr, samt øke forståelsen av mennesket som et naturlig vesen.^{xii}

Minding Animals skriver at forskningen skal komme dyr og mennesker til gode gjennom formidling av sann kunnskap om dyr. Alle de bidragene jeg referer til under her identifiserer seg ikke nødvendigvis selv med denne betegnelsen. Det som binder dem sammen er et utgangspunkt i normative ideer om artsrettferdighet.

Peter Singer (Singer & Martinsen, 2002), Tom Regan (1988) er bare to blant flere som argumenterer for at dyrene skal inkluderes i det moralske fellesskapet i det filosofiske feltet dyreetikk. Innenfor statsvitenskapen (Robert Garner, 1998; R. Garner, 2002) og rettsvitenskap (Ellefsen, 2009; Larsen, 2003) beskrives hvordan dyr er inkludert og ekskludert i politiske og rettslige prosesser. Innenfor politisk teori (Donaldson & Kymlicka, 2011) og rettsteori (Francione, 1995) utvikles teorier om inklusjon av dyr som personer i de respektive systemene. Innenfor litteraturvitenskapen (Dunayer, 2004) teori om språkets betydning for forholdet mellom samfunnet og dyr. Og innenfor sosiologien utvikles teori om dyr som sosiale aktører, slik som her.

Dyr blir i stadig større grad betraktet som personer, og subjekter innenfor subsystemer av vitenskapen, men vitenskapen kan ikke påtvinge resten av samfunnet sine observasjoner og beskrivelser. Vitenskapen kan produsere beskrivelser av samfunnet, og karakterisere det som antroposentrisk og spesiesistisk, men beskrivelsen som produserer om dyr som personer i vitenskapen har kun status som en spesiell type kunnskap. Vitenskapen er bare et funksjonssystem blant flere en av flere autopoietiske funksjonssystemer i det moderne samfunn. Luhmann (1994, s. 11) skriver:

In a peculiar way scientific knowledge must stand its ground and take itself back; it must continue to produce new achievements and, at the same time, it must refrain from defining the world for society. To be sure no one seriously doubts the descriptions of the world furnished by science, insofar as science itself trusts them. Nonetheless, the effect is virtually non-binding as far as other systems of communication are concerned.

Vitenskapen ytelses kan være så sanne de bare vil men dets sannhetsverdi har ingen selvsagt autoritet i systemets omverden. Dette faktumet har med det moderne samfunnets struktur. Det er vitenskapens differensiering fra resten av samfunnet som gjør dets ekspansjon av vitenskapelig kommunikasjon mulig, og samtidig dets ytelses relative.

Samtidig som vitenskapen kan utvide sin virksomhet som følge av systemets åpenhet mot omverden og tematisere stadig flere saker, så kan ikke vitenskapen komme frem til et endelig svar som konsekvens av dets lukkethet rundt den binære koden. Forventingen til sann kunnskap er at den alltid er sann, "If knowledge is true, it is always true." (Ibid, s. 10) Det refereres til noe værende, et vesen, en essens. Nåtidens kunnskap har derimot kun en midlertidig karakter. Innenfor dagens vitenskap er kunnskap bare sann i lys av en mulighet av at den potensiell ikke er sann. Teorier er hypoteser, som inntil videre ikke er tilbakevist som usanne. Teorier betraktes som hypoteser, og er differensiert fra et spørsmål om teoriens validitet, dens sannhetsgestalt. Vitenskapen har derfor historisk sett mistet autoritet som produsent av sikker viten.

Det som betraktes som sant er kun sant i lys av potensielt ikke å være sant, og dette skilles trekkes i systemet. Det finnes ingen ytre referanse, Dette referansetapet setter vitenskapen i et vitenskapsteoretisk problem, samtidig som det er dette problemet, det relativistiske paradokset som muliggjør at vitenskapen programmerer sine egne referanser, ut fra den binære koden.

Forventningen til vitenskapen som et system kapabelt til å finne ut hvordan verden "egentlig" er har dermed blitt gjenstand for skuffelse. Denne skuffelses betegnes i den negative klangen til begreper som relativisme og konstruktivisme. Verden beklager seg over et referansetap, at virkelig sann kunnskap om en ekstern verden er umulig, fortaapt i et tilsynelatende motsetningsfylt og uløselig skille mellom realisme og idealisme.

Dette gir seg uttrykk i kritiske former for samfunnsvitenskap som forteller oss at samfunnet er urettferdig sosialt konstruert, i lys av en slags naturtilstand, en utopi hvordan verden egentlig skal være. Det er i lys av dette autoritetstapet vi kan tolke en intensivering, eller en moralisering av vitenskapelig kunnskap i enkelte tilfeller. Viktige begreper innenfor de kritiske dyrestudiene er antroposentrisme og speciesisme, begreper som bærer i seg en referanse til moralsk kommunikasjon. Innenfor HAS refereres det stadig til et skille mellom samfunnets forestillinger om dyr, i motsetning til hvordan dyr "egentlig" er. Minding Animals skriver om HAS:

En av de fremste oppgavene til en forsker innenfor studiet av relasjoner mellom mennesker og dyr blir dermed å skille mellom hvordan dyr faktisk er på den ene siden, og hvordan vi forestiller oss at dyr er på den andre.^{xiii}

I dette utsagnet fremstår det som om det er en diskrepans mellom hvordan dyr betraktes i samfunnet og hvordan de burde betraktes. Denne motsetningen er et produkt av systemet. Egentlig henviser til naturvitenskapen, men også biologien er et subsystem av vitenskapen, og må konstruere kunnskap som alle andre sub-disipliner. Bruken av ordet egentlig, som gir konnotasjoner til noe essensielt, kan tolkes som at vitenskapen forsøker å intensivere kommunikasjonen ved å referere til en sann verden utenfor i lys av systemet ikke har autoriteten til å tvinge gjennom en slik betraktningmåte.

Luhmann (1994) knytter denne misnøyen han vitenskapens evne til å produsere sikker kunnskap, til et fravær av refleksjon over forholdet mellom det moderne samfunnets struktur og vitenskapen. I stedet for å slå seg til ro med at nok kunnskap er produsert, kan forskningen alltid forsøke å produsere mer kunnskap for å minske gapet mellom realitet og forestillingenes realitet. Referansen til en realitet, er dog en fremmedreferanse som trekkes internt i vitenskapsystemet. Paradigmet om at samfunnet er sosial konstruert har gitt solide verktøy til en diskursanalyse som avslører maktstrukturer, men har kanskje glemt at også disse analysene er kontingente sosiale konstruksjoner.

VITENSKAPENS REFLEKSJON

Vitenskapen kan produsere kunnskap med adresse til systemets omverden som anvendelig forskning, men kan også produsere kunnskap for systemet selv, for systemets interne omverden. Dyrevernskommunikasjon i vitenskapens henvender seg også til vitenskapen som grunnforskning. Et formål med HAS er at forskningsprogrammer skal ta inn over seg konsekvensene av deres praksiser for dyr, både av selve forskningsprosessen og av resultatene. Et tverrfaglig felt gjør at de ulike disiplinene skal lære av hverandre, og trekke på hverandres kunnskaper. Sammenligning skal legge grunnlag for refleksjon. Når vitenskapens adresseres seg selv er det en form for refleksjon som grunnforskning. Det argumenteres for at ny kunnskap om dyr skal legges som premiss for teorier i disiplinene, slik som i dette tilfellet når jeg forsøker å implementere et begrep om dyr som sosiale aktører i sosiologien. Men selv ikke internt i vitenskapssamfunnet kan ny kunnskap tvinges inn som grunnlag for forskning, dette er opp til disiplinene selv.

4.2. ØKONOMISK KOMMUNIKASJON

Sosiale systemer skiller mellom ressurser og individer i omverden ut fra deres struktur, så også det økonomiske system. Dyr blir fra et økonomisk perspektiv betraktet både i forhold til en distinksjon mellom nyttige og unyttige ressurser, og ut fra en distinksjon mellom individuell kropp og person. Det er gjennom å bli betraktet som ressurser at dyr betraktes som individer. Dette kan fremstå motstridende i sammenligning med en marxistisk kritikk mot kapitalismen som et system som gjør dyr til objekter (Torres, 2007). Det er ikke slik det økonomiske systemet selv ser på dyrene.

Funksjonen til det markedsøkonomiske system for samfunnet er ressursfordeling (Roar Hagen, 2006, s. 94-95). Fordelingen kommer i stand gjennom økonomisk kommunikasjon ved at betalinger tilsluttes betalinger. Luhmann (2009, s. 92) skriver:

Med økonomi mener vi alle de prosessene som går for seg gjennom betaling av penger. Hver eneste gang penger er involvert, er også økonomien involvert, uavhengig av hvem som utfører betalingen, og uavhengig av hvem den kommer til gode.

Operasjoner i det økonomiske system kommer også dyr til gode. Luhmann skriver at lukningen og ekspansjonen av det økonomiske system er betinget av operasjoner rundt penger. "Det var kun den binære kodingen av økonomien gjennom penger og en forandring av kodene eie/ikke-eie til koden betale/ikke-betale som førte til en fullstendig funksjonell differensiering av det økonomiske system." (Ibid, s. 94) Økonomiens ekspansjon har betydning for samfunnssystemets omverden (Ibid, s. 93), deriblant mange dyr. De fleste dyr opp gjennom historien har selv, eller i samarbeid med andre, dekket sine egne behov. De har selv hatt eller ikke hatt materielle goder nødvendig for livsoppholdet. Det er rimelig å hevde at også dyr har en opplevelse av eierskap til maten og huslyet. Det er slik vi liker å tenke på dyr, eller ville dyr, individer som lever i sine egne samfunn, som klarer seg selv. Disse "samfunnene" har derimot blitt tettere og tettere integrert i det moderne globale samfunn, spesielt de dyrene som er domestisert.

I det moderne samfunn er det symbolske generaliserte mediet penger som gjør det mulig å skille mellom betaling og ikke-betaling. "Kun de som har en viss sum med penger og kan kvitte seg med dem, er i en posisjon hvor de kan betale, siden betaling er overgangen fra å ha til ikke å ha." (Ibid, s. 95) Inklusjon i økonomisk kommunikasjon kan derfor betraktes ut fra et spørsmål om systemets betrakter en økonomisk aktør som har penger å betale med.

Det finnes anekdotiske eksempler på dyr, i form av f.eks. trente aper, som betaler for seg med penger i butikken. At det finnes andre dyr enn mennesket som skiller mellom betaling og ikke-betaling kan vi derfor avvise inntil videre.

Nå må vi alle lære å bruke penger, men dyr har ikke rett juridisk rett til å eie, hverken eiendom eller penger. Det økonomiske system inkluderer derfor ikke dyr som deltagere i systemets sosiale dimensjon. Denne eksklusjon betyr ikke at dyrene ikke får tilgang på fordelingen av ressurser.

Systemets ytelser er produksjon av private goder for behovstilfredstillelse (Roar Hagen, 2006, s. 95), og mange dyr får tilgang til dette. Ressursene fordeles på dyr, både når det gjelder behov for mat, husvære, men også andre goder. Bare for å få et illustrerende bilde så viser tall fra **Statistisk Sentralbyrå** at 4 av 10 husholdninger hadde kjæledyr i 1994 (Kristiansen, 1994) og tall fra **Dyrevernalliansen** at over 85 millioner husdyr ble slaktet i Norge i 2009.^{xiv} Det samme året ble det solgt til sammen 1776707 tonn kraftfôr.^{xv} Brorparten av maten til alle disse ble stort sett gjort tilgjengelig gjennom betalinger av fôr. Dyrene har ikke tilgang på penger, men det er til sammen mange individuelle dyr som mottar ytelser som følge av pengetransaksjoner. Disse effektueres av andre aktører. Bonden kjøper fôr, veterinærpleie, m.m. til produksjonsdyrene, og familien kjøper det samme til kjæledyrene. Dyrene kan i denne forstand betraktes som medlemmer av en organisasjon, hvis beslutninger får betydning for organisasjonens medlemmer. Organisasjonen deltar i økonomisk kommunikasjon, og inkluderer slik dyr som konsumenter. Domestiserte dyr er på denne måten både integrert og inkludert i det økonomiske system som avhengige.

Dyrenes behov for føde og husvære er en viktig omverdensfaktor også for økonomisk kommunikasjon. "Behov lar seg[derimot] ikke programmere direkte. De oppstår og har sin betydning, men er omverdensfaktorer for selve systemet."(Luhmann, et al., 2009, s. 95) Dyrs behov må gjøres relevant for økonomisk kommunikasjon. Dette gjøres gjennom operasjoner i systemet. Dette kan illustreres ved å vise til slagordet - "*Katter ville velge Whiskas*" - fra kattermatprodusenten **Whiskas**.^{xvi} Behov gjøres relevant gjennom kommunikasjon, i dette tilfellet reklame.

Dyr er en mangfoldig gruppe av arter og individer med ulike behov. Et viktig poeng er at hvis katten fikk velge *Whiskas* ville den velge å spise kjøtt. Også andre dyr spiser dyr. Den enes død er den andres brød sier vi. Husdyrene er ressurser som har behov for ressurser. Svært

mange dyr er integrert i det økonomiske system, både som konsumenter, men også som produsenter og fremtidige produkter. Dyr kan betraktes som en ressurs i det økonomiske system, og også som et individ, men ikke samtidig. Forskjellen kommer tydeligst til uttrykk mellom det levende dyret og kjøttet. Denne overgangen fra individuell kropp til ressurs betegnes av Noëlle Vialles (1994) i boken *Animal to Edible* som de-animalisering. Individet forsvinner, dyret er ikke lenger hverken kropp eller person, kun en ressurs, et privat gode. Økonomiens problem er “...under the condition of scarcity, to ensure future supply.” (Luhmann sitert i Borch, 2011, s. 85) Pga. knapphet på ressurser må tilfredstillelsen av fremtidige behov behandles som et problem, nå. Det økonomiske system betrakter sin omverden i forhold til potensiale for å reprodusere betalingsevnen. “For økonomien vil alltid spørsmålet være til hvilke priser kapasiteten til å utføre ytterligere betalinger kan overføres.” (Luhmann, et al., 2009, s. 111) Private goder kan bare brukes en gang, det er en innebygd knapphet fordi godene blir brukt opp. En matbit kan bare spises av en person en gang. Det må kontinuerlig produseres nye, og denne produksjonen er avhengig av at betalinger knyttes sammen med betalinger. Det økonomiske system er derimot knyttet til et dobbelt kretsløp. Penger kan kun anvendes av en aktør en gang, når en krone er brukt opp kan den ikke brukes lenger, akkurat slik en matbit kun kan spises en gang. Betalingsevnen må derfor hele tiden reproduseres i gjennom informasjon, eller ressurser, fra omverden. Bonden er helt avhengig av at dyrene reproduserer denne betalingsevnen gjennom slakt eller som fremvisning i dyreparker og lignende.

Av mangel på et bedre ord kan vi si at det er gjennom arbeid at denne overgangen skjer. Systemteoretisk er arbeid er knyttet til roller, posisjon, aktørtilskrivninger i de ulike funksjonssystemene. Akkurat slik en jurist deltar i rettskommunikasjon, kan en bonde delta i økonomisk kommunikasjon. Vi kan si at dyr betraktes av det økonomiske system som arbeidere, enten de nå står på bås og vokser til kjøtt, sitter i bur og legger egg eller viser seg frem i dyrehager. I bytte for sine tjenester mottar dyrene ytelser fra det økonomiske system, det betales for mat, medisin og husly. Gjenytelsen er alt som trengs for å holde seg i live, inntil videre, og for å gjøre en best mulig jobb slik at kjøttet, eggene og sirkusforestillingen blir best mulig. Til forskjell fra menneskene kan ikke domestiserte dyr, i juridisk forstand, eie seg selv. De er eiendom, en ting, et gode som kan kjøpes for penger (Kleveland, 2013). Både levende og døde kan dyr kjøpes og anvendes til en rekke formål, men når de er levende blir

dyrene også betraktet som individer og ressurser ut fra en fremtidig salgsverdi. Et dyr er derfor et individ gjennom å være samtidig en potensiell ressurs. Observasjonen av individuelle dyrs behov, og da inklusjon, er derfor relativt til betraktningen av dem som ressurs, som en kropp som skal vokse eller holde seg i vigør for fremvisning. Det er i kraft av å være en ressurs at dyrene betraktes som individer i økonomisk kommunikasjon. Hvis et dyr ikke lenger betraktes som en nyttig ressurs, ikke reproducerer betalingsevnen, eller med en marxistisk språkbruk merverdi. slik som en hest på sine eldre dager, blir hin avlivet for å hente ut "vrakpant". Hvis et dyr som ressurs ikke kaster av seg, reproducere betalingsevnen, vil også individet desintegreres, opphøre som system i omverden til økonomien, gjennom død. En høne som har et så dårlig liv at hun ikke legger egg derimot straks kassert. At et dyr skal betraktes som et individ i økonomisk forstand avhenger derfor av en fortsatt verdi som ressurs. Dyrene i landbruket blir inkludert som konsumenter i kraft av å ha en markedsverdi. Denne verdsettingen av dyr tematiseres som et dyrevernsproblem av andre sosiale systemer i økonomiens omverden. Dette kan kun økonomien reagere på gjennom en dyrevernssemantikk formet i prisspråket. Dette er tema for neste avsnitt.

Til nå i underkapittelet har vi sett hvordan dyrene er integrert i det økonomiske systemets sosiale dimensjon som ekskluderte individer. Dyrene kan ikke eie, men er tvert imot eid, og avhengige av inklusjon i organisasjoner for å få tilgang på det økonomiske systemets ytelser.

DYREVERNSEMANTIKK I ØKONOMIEN

Det kanskje grunnleggende ansvaret som tilskrives en eier av dyr er å sørge for nok og riktig fôr slik at dyrene har god helse og ikke går sultne. Det er eieren som sørger for at dyrenes behov tilfredstilles av det økonomiske systemets ytelser. Hvis behovene ikke tilfredstilles reproducerer heller ikke dyrene betalingsevnen til bonden.

Bonden kan likevel ikke behandle dyrene kun ut fra en økonomisk logikk. Det er også andre sosiale systemer som begrenser økonomiens ekspansjon. I Norge regulerer staten dyreholdet gjennom dyrevelferdsloven. Staten som den organisasjonen hvis beslutninger medlemmene må rette seg etter. Dette gjelder både bonden, og dyrene. Dyrevelferdsloven referer til rettslig kommunikasjon om hva som er lov og ikke-lov. Denne formen for dyrevernskommunikasjon adresseres til de menneskene som eier og har ansvar for dyrene. Det er rettslig tillatt å la ens egen traktor stå og ruste, selv om det kanskje moralsk kritiseres,

men det er ulovlig å la dyrene stå og sulte. Når dyr blir forsømt, neglisjert og dermed ekskludert fra tilgang til økonomiens ytelser forstås det som vanskjøtsel. Gjennom dyrevernskommunikasjon blir det eierens ansvar å sørge for å inkludere dyrenes behov som i økonomisk kommunikasjon, gjennom betalinger, uavhengig av om det er lønnsomt eller ikke. I økonomisk forstand kan likevel denne forventningen kun behandles økonomisk, gjennom priser. Luhmann (2009, s. 95) skriver:

Gjennom priser kan man raskt avgjøre hvorvidt en betaling er riktig eller ikke. Dette krever kun en kvantitativ sammenligning. Siden dette er så enkelt reises spørsmålet om prisene i seg selv er riktige eller ikke. Programmeringen forutsetter altså en programmering.

Det er skillet mellom kode og program som muliggjør økonomiens autopoiesis. Det er økonomien selv som bestemmer prisene. Reguleringen av pengeverdi gjøres på programnivå, gjennom priser. "Systemet forblir avhengig av reguleringen av de interne prosessene, det vil si av en programmering av betalingene i seg selv. Det oppnår gjennom prisene." (Ibid, s. 95) Priser er slike kriterier for riktig atferd. Disse kriteriene etableres gjennom systeminterne operasjoner i økonomien, gjennom blant annet iakttagelse av tilbud og etterspørsel (Roar Hagen, 2006, s. 173-174).

Ytelsen til det økonomiske system, dvs. hva slags private goder som tilbys omverden, avhenger av denne programmerings evne til å skape tilslutning, slik at betalinger kobles til betalinger. Behov konstrueres som etterspørsel i økonomisk kommunikasjon. Programmet er omverdenssensitivt. Finnes det etterspørsel etter et produkt, kan det verdsettes i kroner og øre. Goder er kontingente. Så lenge noe kan formes i prisspråket kan det betraktes som et gode. "[Pris]språket filtrerer på forhånd alt som hender i økonomien når prisene endres eller ikke endres. Økonomien kan ikke reagere på forstyrrelser som ikke er uttrykt i dette språket." (Luhmann, et al., 2009, s. 111) Forventninger om inklusjon av dyr i dyrevernsemantikk kan kun gjøres relevant for økonomien gjennom å formes i prisspråket. Hva som betraktes som goder i økonomien er kontingent⁶, og er ikke gitt en gang for alle. Nye produkter og behov skapes hele tiden. Dette gjelder også forventningene til produksjon innenfor landbruket knyttet til hvordan dyrene som produserer maten har det.

⁶ Vi spiser ikke hund i Norge selv om det ikke er ulovlig. Hvis noe blir forbudt, betyr ikke det at det ikke oppstår et marked for det. Mange holder f.eks. eksotiske dyr som kjæledyr, selv om det er forbudt i Norge.

DYREVELFERDSPRODUKTER

En av indikasjonene på dyrevelferd er nettopp produktivitet, dyr som produserer bra betraktes som å ha god dyrevelferd, men det er også noe mer. **Animalia**, en organisasjon for norsk kjøtt- og eggindustri, skriver om dyrevelferd at, i tillegg til dyrene selv “... er [det] også viktig av hensyn til mange forbrukere som legger stor vekt på at det kjøttet de spiser, skal stamme fra dyr som er behandlet godt.”^{xvii} En biff er ikke en biff, og et egg er ikke et egg i det økonomiske system. Det er utdifferensiert ulike typer av egg og biff koblet til kriterier for dyrevelferd. Det er en pris for alt, og det er en pris for dyrevern også. Den eneste måten dyrevern kan resonere i det økonomiske system er derfor gjennom betalinger og priser. “Denne strukturelle restriksjonen til priser er imidlertid ikke bare en ulempe, ikke bare et avslag på andre muligheter; den garanterer at dette problemet, dersom det kan bli formulert i priser, også må prosesseres i systemet.” (Luhmann, et al., 2009, s. 112) Dyrevern er vevd inn som kvalitetskriterie betingende for pris. Det er kun gjennom pris at dyrevern kan aktualiseres i økonomisk kommunikasjon. I økonomien gjøres dette gjennom utdifferensiering av ulike typer produkt. Varer er forskjellige. Produkter som er tilvirket med innslag av arbeid eller råstoff fra dyr kan betraktes som animalske produkter og animalske produkter kan gjøres forskjellige med referanse til forholdene for dyrene i produksjonsprosessen. Det mest typiske eksemplet innenfor husdyrhold er merkingen av egg ut fra produksjonsform. Det skilles mellom egg fra høns i bur og frittgående, samt økologiske egg, men det er også referanser til lykkelige kyllinger og glade kuer. Det er også en rekke andre produkter knyttet til økologi, hvor blant annet helse, miljøvern og dyrevelferd inngår. **Økologisk.no** skriver om økologisk matproduksjon:

Dyrevelferd spiller en sentral rolle i økologisk landbruk. Dyrene skal ha rett til fri bevegelse og naturlig utfoldelse.[...] De skal fôres med økologisk fôr[...] og fôring skal legges opp slik at dyrene kan følge sin naturlige vekstkurve.[...] Det er krav til hvor mange dyr/kull som kan gå sammen/holdes samtidig.^{xviii}

I økologiske driftsformer er det konkrete kriterier som må følges for at et produkt skal merkes som økologisk. Dyrevelferd er slik sett korrelat til kvaliteten på produktet dyret leverer innenfor økonomisk kommunikasjon. Dyrene må ha gode arbeidsforhold for å levere. Dyrevelferd er slik vevd inn i programmer som bestemmer pris på produktet. Slike typer av varer blir etterspurt i stadig større grad (Bye & Løvberget, 2013). Det økonomiske systemet utvikler kompleksitet rundt temaet dyrevern, ved å skille mellom produkter ut fra hvordan

dyrene er blitt behandlet. I økonomisk kommunikasjon er god dyrevelferd et gode som koster, og dette er kostnader som det må betales for. Dyrevernkommunikasjon forsøker å fastsette "riktige" eller etisk akseptable priser. Forslaget er at produktene fra produksjonen skal koste mer og at betalingen, pengene skal komme dyrene til gode. Slike produkter skal derfor utløse betalingsvilje fra eier, om dette nå gjelder bedre fôr eller andre aspekter ved driftsformer som tar hensyn til dyrene.

Slik sett kan dyrevernsemantikk bidra til at dyr får tilgang til ytelser i det økonomiske system. Men dette er igjen helt avhengig av at dyrene betraktes samtidig som ressurser, noe som er derimot kontingent. Hva slags produkter og priser som knytter betaling an til betaling er irrelevant for økonomien, så lenge systemet selvproduksjon fortsetter.

Dyrevernorganisasjoner foreslår alternativer til dette. F.eks. i forbindelse med hvalfangst foreslår dyrevernorganisasjonen **NOAH** hvalsafari som alternativ, et produkt som da kanskje kan utløse bedre reproduksjon av betalingsevne enn hvalfangst.^{xix} Hvis det utløser større betalingsvilje å holde dyr levende, enn å spise dem, så tilbyr økonomien en pris for dette.

BOIKOTT AV ANIMALSKE PRODUKTER

I økonomien er det en pris for alt. Det er derfor potensielt mulig at økonomien slutter å betrakte dyr som goder som kan kjøpes og selges fordi etterspørselen forsvinner. Det er dette potensialet veganske produkter refererer til, en gruppe av varer som ikke har animalske produkter i seg i det hele tatt. Konsumentenes etterspørsel er en omverdensfaktor for systemet og dyrevernorganisasjoner forsøker å forme denne etterspørselen gjennom å tilby medlemmene handlingsmuligheter, der det fokuseres veldig på veganske produkter.

I økonomien er det utdifferensiert et marked for veganske produkter som er i vekst. Min betaling etter veganske produkter skaper etterspørsel etter mer veganske produkter, og derfor mindre lidelse hos dyr, det er i hvert fall ideen. Kravet er at dyr ikke skal betraktes som ressurser, men som individer med rett til et liv for seg selv. Dette er en forventning formet i prisspråket som økonomien resonerer på, men samtidig vil det bety at de dyrene heller ikke kan inkluderes i økonomien i lys av å være fremtidige ressurser som animalske produkter. En betaling av et vegansk produkt viser til at ingen dyr har blitt betraktet som ressurs, noe som samtidig gjør at dyret i økonomisk kommunikasjon heller ikke betraktes som individ. Ved å kjøpe et vegansk produkt viser handlingen til en fremtidig slutt på

husdyrhold. En bonde kan ikke vanskjøtte dyr som hin ikke eier. Betaling av veganske produkter fører ikke til at dyr inkluderes som konsumenter i det hele tatt, med bedre mat og boforhold. Dermed skaper ikke betalingen inklusjon for dyr i det økonomiske system i det hele tatt. Betalingsvilje av veganske produkter kan slik sett føre til at dyrene ikke blir født. Om etterspørselen etter animalske produkter forsvinner, vil også disse artene sannsynligvis forsvinne, om det ikke blir integrert i samfunnet på en annen måte, eller desintegreres til såkalte ville dyr. Det faktum at disse dyrene fødes for å dø, for å bli til animalske produkter, betraktes som et paradoks innenfor dyreetikken. Er det bedre å ha levd et liv i lidelse, enn aldri å bli født (DeGrazia, 2002). Dette er likevel ikke et økonomisk problem. Økonomien bryr seg kun om individer, om liv, såfremt de kan betraktes som ressurser og utløse betalinger. Hvis etterspørselen dreies mot andre ressurser enn dyr, så vil heller ikke disse dyrene betraktes som individer.

Økonomien møter etterspørselen hovedsakelig gjennom å utdifferensiere nye markedet. At en gruppe varer slutter å bli konsumert, f.eks. et kutt i etterspørselen etter produkter fra hval og sel, kan skape økt etterspørsel etter tilsvarende produkter fra pelsdyroppdrett eller annet husdyrhold. En hval kan erstattes av 2000 kylling. Her oppstår følgelig et problem i forhold til enheten i kategorien dyr. Veganske produkter kan heller ikke hindre at en etterspørsel etter animalske produkter generelt øker, noe den også gjør samtidig med at etterspørselen etter veganske produkter øker. Dyrene som spares for et liv i lidelse blir flere, samtidig som dyrene som blir født blir flere. Det er dog en gruppe av dyr som inkluderes i økonomisk kommunikasjon, men ikke betraktes som ressurser, kjæledyrene.

4.3. FAMILIESYSTEMET OG KJÆRLIGHETSKOMMUNIKASJON

Det er en kjensgjerning at mange dyr lever sine liv i hus og leiligheter i byen og på landet. Disse dyrene kategoriseres som kjæledyr, selskapsdyr og vennskapsdyr og betraktes som medlemmer av familien. I systemteoretisk forstand er familien et av samfunnets utdifferensierte subsystemer hvis funksjon er personlig inklusjon (Roar Hagen, 2006, s. 94-95). Familien er blitt sparsommelig behandlet av Luhmann. Få referanser er tilgjengelige, og andre systemteoretikere som har behandlet dette temaet har hovedsakelig henvist til Luhmanns (1986) historisk sosiologiske redegjørelse for fremveksten av en moderne semantikk om kjærligheten som lidenskap.

NOEN TEORETISKE REFLEKSJONER

I denne analysen velger jeg å ikke benevne det kommunikative systemet som familiekommunikasjon. Familie er et begrep med sterke assosiasjoner til kjernefamilien. At dyr trekkes inn i familien, og blir gjenstand for kjærlighet er ikke et rent moderne fenomen (se f.eks. Manning & Serpell, 1994), men den semantikken disse relasjonene er vevd inn i, og gis mening gjennom, kan knyttes til utdifferensieringen av kjærlighetssemantikken. Det viktige er ikke at disse relasjonene inngår som del av en familie, selv om de kan gjøre det, men at deres funksjon, i systemteoretisk forstand, kan betegnes som personlig inklusjon (Roar Hagen, 2006, s. 94-95). I litteraturen om forholdet mellom mennesker og denne kategorien av dyr vektlegges det at dyrene inngår personlige relasjon med mennesker. Ifølge Sollund (2009) preges slike relasjoner av både fysisk og sosial nærhet, til forskjell fra avstand. Dette gjør at dyrene også i større grad betraktes som individer med personlighet. Forholdet mellom menneske og dyr er et interaksjonssystem. Donna Haraway (2003) skriver i "The companion Species Manifesto" om hvordan hunder og mennesker er "significant others", betydningsfulle andre, for hverandre. Det er et faktum at mennesker inngår i personlige relasjoner med individer av andre arter.

Reese-Schafer (2009, s. 57) skriver at det systemteoretiske "... kjærlighetsbegrepet er bestemt som forskjellen mellom høyst personlige intime relasjoner på den ene siden og upersonlige, eksternt motiverte sosiale relasjoner på den andre siden." Det er ut fra et skille mellom personlige og upersonlige relasjoner at kjærlighetens kodifiserer seg som et skille mellom elsker og ikke-elsker. Selv om det er Luhmanns historisk sosiologisk analyse av kjærlighet som pasjon som ligger til grunn for min analyse av dette systemet, vil jeg i denne

sammenheng tolke koden som mer omfattende enn forelskelsens semantikk. Begrepet avgrenses ikke til å handle om parforhold og seksualitet, men om nære relasjoner, enten det forstås som familie eller vennskap. Det handler ikke kun om å elske eller ikke elske, men om å være glad i, bry seg om eller ikke, om kjærlighet i en bredere forstand. I systemteoretisks forstand behandles derimot ikke kjærligheten som en følelse, men som en symbolsk kode, et medium i området for intime relasjoner. Kjærlighet betraktes derfor ikke som en egenskap ved menneskene, eller i denne sammenheng ved dyrene, som inngår i nære relasjoner med hverandre, men en semantikk som gir mening. Det er rimelig å hevde at dyr er integrert som individer i kjærlighetskommunikasjon. Sollund (2013, s. 250) skriver: "Kjærligheten et menneske kan føle for et dyr, kan være like sterk som mellommenneskelig kjærlighet, som kjærlighet mellom foreldre og barn og mellom partnere." I dette sitatet får man inntrykk av at det kun er mennesket som er den aktive part i relasjonen, og deltar i kjærlighetskommunikasjonen sosiale dimensjon. I neste avsnitt vil jeg vise hvordan dyr i det funksjonssystemet også inkluderes i den sosiale dimensjonen, som personer.

PERSONLIG INKLUDERTE KJÆLEDYR

Skillet mellom ressurs og individ aktualiseres også i dette funksjonssystemet. Dyrene er individer i kraft av å være ressurser for kjærlighetskommunikasjon, men i dette systemet er de ikke bare ressurser som kropp. Forskjellen mellom kjærlighetskommunikasjon og andre funksjonssystemer i det moderne samfunn er at nære relasjoner gjør at individer kan betraktes som hele personer (Roar Hagen, 2006, s. 96). Personlig inklusjon viser til at man aksepteres for den man er. Det er ingen språkkrav eller krav om penger for inklusjon. Det er i gjennom nære relasjoner at en hund eller en katt får et navn, tilskrives en personlighet, en biografi. Hunden kan være hund på sin måte.

Samtidig er det utbredt kritikk mot at hunder behandles som mennesker, at kjæledyr menneskeliggjøres. Sollund (2013, s. 247-248) viser til et skille mellom kompensatorisk og genuine relasjoner mellom mennesker og dyr. Kjæledyr betraktes som erstatning for mellommenneskelige forhold, ut fra at et inkludert dyr viser til fraværet, eller eksklusjon av et menneske. Slik kommer skillet menneske dyr i spill. Dyret betraktes som en kropp, et objekt, som mennesket projiserer sitt behov for å gi kjærlighet til andre mennesker på. Dyret er et objekt for kjærlighet, en erstatning for mellommenneskelige forhold. Sollund kritiserer en slik forståelse. Hun hevder det viser til en "... manglende aksept for kvaliteten ved den

relasjonen som kan eksistere mellom mennesker og dyr.“ (Sollund, 2013, s. 248) En slik forståelse er blind for at dyr kan delta som subjekter i nære relasjoner.

Kjæledyrene kjeles med, det er et omsorgsforhold, men det går ikke bare en vei. Lykken med kjæledyr er for mange at de elsker en ubetinget, i hvert fall med referanse til hunder hører man slike utsagn. En rumensk vits jeg ble fortalt går som følger: “Hvis du låser kona di og hunden din inn i bagasjerommet på en bil en hel dag, hvem av dem er fortsatt glad i deg når du kommer tilbake?”

Systemteoretisk er vi ikke opptatt av ektheten av følelser, men vi får øye på at også dyr tilskrives kjærlighetsevne. Dyrets atferd forstås som en handling av kjærlighet, en tilslutning til den positive siden av koden elske/ikke-elske. Det er derfor en rimelig tolkning at dyrene er inkludert i den sosiale dimensjonen i kjærlighetskommunikasjon. Dyr kan ha genuine relasjoner til mennesker, de behersker koden, skillet mellom å elske og ikke elske. En hund forholder seg til denne forskjellen som f.eks. gjensynsglede ved kjente, og mistenksomhet ovenfor fremmede. Luhmann hevder en slik forskjells erfaring kun er mulig i lys av denne koden. Gjennom inklusjon i systemet får dyret tilgang til systemets ytelse. Ytelsen til kjærlighetskommunikasjon er intimitet, nærhet. Jeg vil legge også til omsorg som systemets ytelse. Dette er i tråd med at jeg utvider betydningen av kjærlighetskommunikasjon som diskutert over. Familien tar vare på og gir omsorg til medlemmene, personlige relasjoner forplikter. Dette er spesielt knyttet til de som ikke klarer seg selv. De fleste dyr i verden mottar denne ytelsen fra deres egen biologiske mor, og eventuelt far. Kjæledyr er nettopp dyr som mottar slike ytelser fra mennesker. Det er vanskelig å være “parasitt” på intimitet og omsorg, slik som man kan være parasitt på private goder. Mat kan “stjeles”, men du kan ikke hverken stjele eller kjøpe fortrolighet. Det er derfor nødvendig med inklusjon i kjærlighetskommunikasjon for å få tilgang på dets ytelser.

FORPLIKTENDE RELASJONER

Akkurat som det å være en ressurs for økonomisk eller vitenskapelig kommunikasjon gir også integrasjon i kjærlighetskommunikasjon med mennesker tilgang på ytelser i andre systemer. Schiefloe (2003, s. 422) skriver at familien ivaretar viktige funksjoner ovenfor individene. Jeg hevder dette samsvarer med systemets ytelse i systemteoretisk forstand. Disse ytelsene er knyttet til sosialisering, emosjonell tilfredsstillelse, sosial tilhørighet og økonomi. Kjæledyr betraktes som medlemmer av familien, de deltar på familiefotoer, har navn osv.

Systemteoretisk kan dette forstås ved hjelp av systemtypene organisasjon og interaksjon. At dyrene er medlemmer kan illustreres ved at det for kjæledyr er en rekke regler for oppførsel som dyrene må forholde seg til, enten det er å sitte på kommando eller ikke ligge i sofaen. Systemteoretisk er det beslutninger tatt i organisasjonen som legges til grunn for videre beslutninger, og da altså kjæledyrets beslutninger. Kriteriene for medlemskap eller deltagelse i interaksjon er blant annet kriterier knyttet til kjærlighet, men også her, som i organisasjonene beskrevet tidligere er dyrene eiendommen til menneskene.

For et kjæledyr er det relasjonen med et menneske, enten vi viser til organisasjon eller interaksjonssystemet som sørger for dyrenes inklusjon. I organisasjoner og interaksjonssystemer aktualiseres ikke kun kjærlighetskoden, selv om for mange er dette den primære kommunikasjonsformen. Dyrenes bidrag er hovedsakelig kjærlighet, men kan også bidra i matauket, som treningspartner eller som markør av sosial status. I nære relasjoner, i kjærlighetskommunikasjon kan dyr inkluderes som personer fordi koden elsker-elsker ikke, eller personlig/upersonlig, ikke krever lingvistisk kompetanse.

Det er i kraft av å være en ressurs for intimitet at dyrene inkluderes, men denne inklusjonen gir også tilgang på ytelser fra de andre funksjonssystemene. Inklusjon i et av disse systemene for et dyr gir tilgang på økonomiske ytelser i form av f.eks. føde og bosted, behandling i behandlingssystemet og dannelse i utdanningssystemet, som delvis samsvarer med Schiefloes henvisning til funksjoner for individer. Kjæledyrene er de avhengige. Hvis derimot eieren, den ansvarlige ikke sørger for inklusjon i disse systemene

DYREVERNSEMANTIKK I KJÆRLIGHETSKOMMUNIKASJON

Også i kjærlighetskommunikasjon er det et skille mellom kode og program. Kriteriene for å tolke koden, skille mellom elske/ikke-elske og da mellom inklusjon og eksklusjon finnes på programnivå i systemet, i semantikken, i historiene om kjærlighet mellom menneske og kjæledyr. På programnivå er det kjærlighetshistorier som gjør det mulig å tolke koden elske/elsker ikke. Det er en rekke kjærlighetshistorier mellom menneske og hund. Bl.a. Donna Haraways nevnte manifest kan betraktes som en slik kjærlighetshistorie mellom "Woman and Bitch" som hun formulerer det. Det er også en rekke videoer på nett av gjensynsglede mellom hund og eier,^{xx} en gjensynsglede som blir tolket som uttrykk for kjærlighet mellom et menneske og dyr. Slike historier gir et grunnlag for å tolke hendelser i omverden som uttrykk for kjærlighet. Kjærlighetshistorier skaper normative forventninger

om inklusjon av dyr i kjærlighetssystemet. Kjæledyrene er hele personer som kan inngå nære relasjoner med mennesker. I mange tilfeller blir dog kjæledyr ekskludert av eieren sin. Det er mange historier om hvordan behovene til kjæledyr neglisjeres, og disse tolkes som fravær av kjærlighet.

DUMPING AV DYR

Det er også en rekke historier som implisitt bærer med seg forventning om kjærlighet, nettopp ved å fremstille situasjoner hvor denne normen er blitt brutt. Hver sommer er avisene fulle av artikler om familier som "dumper" sine kjæledyr. Det beskrives som hjerterått, å gi fra seg medlemmer av familien, det er jo ikke slik forventningen til familielivet er. Dyrene var elsket, men ble deretter ikke-elsket, og ble dumpet og forlatt. Dette kan tolkes som kjærlighetshistorier med motsatt fortegn, om tappt kjærlighet, om omsorgssvikt. Dyrevernorganisasjoner tematiserer eksklusjon av dyr fra nære relasjoner.

Dyrebeskyttelsen skriver: *"Flere titalls tusen dyr er hjemløse i Norge, de fleste er overlatt til seg selv etter å ha blitt forlatt eller født av en allerede hjemløs mor."*^{xxi} Et hjemløst dyr kan betraktes som et individ som er ekskludert fra familien. Det forstås som hjemløst i lys av tidligere å ha vært inkludert, eller i lys av at den arten betraktes som kjæledyr. Både kritikkverdigheten og handlingen kan betraktes i lys av moderne krav til kjærlighet. I kjærlighetskommunikasjon inkluderes individer i kraft av hvem de er, som hele personer. I praksis er det derimot ikke alle dyr mennesker tar til seg av ren kjærlighet og omsorgstrang. Dyrebeskyttelsen skriver at *"Mange skaffer seg dyr på impuls og ønsker senere å bli kvitt ansvaret for et ekstra familiemedlem. Noen velger å overlate dyrene til seg selv fremfor å skaffe dyret et nytt hjem."*^{xxii} Personlige relasjoner er vevd inn i forventninger om ansvar. Ansvar tilskrives forventninger om kjærlighet og omsorg. En skal ta ansvar for hele personen om det er behov, også for omsorgsbehov skulle dette være nødvendig. Det er i lys av dette at en eksklusjon fra familiesystemet blir sett på som alvorlig. Dyrebeskyttelsen skriver videre: *"Dyrene er ofte underernærte eller har akutt behov for medisinsk hjelp. Vi sørger for at de blir rehabilitert og omplassert til nye, omsorgsfulle hjem."*^{xxiii} Det er mangelen på tilgang til det økonomiske og behandlingssystemets ytelser som er problematisk. Betydningen av å bli ekskludert fra kjærlighetskommunikasjon er derfor også større for de dyrene det gjelder, fordi det er dette systemet som øker sannsynligheten for tilgang til andre systemer.

Kjærlighetshistorier til dyr handler om omsorg, ansvar og forpliktelse. Å overlate et dyr til seg selv betraktes som ansvarsløst i lys av at familiemedlemmer forventes betingelsesløs kjærlighet. Hvis et kjæledyr ikke lever opp til forventningene så holder ikke at det ble for brysomt som argument for å la hin seile sin egen sjø. Sollund (2013, s. 254) skriver: "Når dyr settes ut om sommeren[...]er det også fordi noen er blitt brysomme, noen som ekskluderes fra menneskers sosiale sfære, hvor de egentlig skulle vært inkludert." Dyrene ekskluderes fra familiesystemet, enten gjennom avlivning eller omplassering. Dyrevernorganisasjonene forsøker å omplassere disse dyrene, finne en ny familie som kan gi dyret den kjærligheten hin trenger. For å forhindre dette problemet i fremtiden fører dyrevernorganisasjoner kampanjer for å sterilisere kjæledyr. Hensikten er å forhindre fremtidig eksklusjon av potensielle kjæledyr. Dyrebeskyttelsen skriver at: "*Manglende restriksjoner på kjøp, salg og avl bidrar til å øke antallet uønskede familiedyr. Familiedyr som ikke blir kastrert eller sterilisert forverrer problemet ytterligere.*"^{xxiv} Det er i kjærlighetens navn at eiere oppfordres til å kastre kjæledyret. Dyrene klarer ikke å ta vare på seg selv, men må integreres i det moderne samfunn gjennom inklusjon i sosiale systemer med mennesker.

EKSPANSIV KJÆRLIGHETSKOMMUNIKASJON

Det kan derfor tolkes som at overgangen mellom elske/ikke-elske, inklusjon og eksklusjon er kort i det moderne samfunn. Akkurat som alle andre funksjonssystemer så gjør lukningen rundt kjærlighetskoden at systemet ekspanderer. Kjærligheten kan potensielt omfatte flere og flere, ikke bare familien i blodet, mens kriteriene for personlig inklusjon blir smalere og smalere. En slik tolkning kan sees i lys av det moderne samfunnets struktur.

Det er i lys av utdifferensieringen av kjærlighetssemantikk knyttet til familiesystemet at dyrene kan betraktes som trukket inn som hele personer. Samtidig er kravene til kjærlighet svært skarpe. Både inklusjon av dyr og eksklusjonen kan forstås i lys av dette. Overgangen mellom inklusjon og eksklusjon er kort for mange dyr som blir gjort hjemløse. Kuer, geiter og kylling betraktes ikke som ekskludert på denne måten, men i lys av at de i historisk forstand var inkludert. Sollund skriver:

[Det] har vært en utvikling som gradvis har fratatt de såkalte produksjonsdyrene deres egenverdi, deres mulighet til å utvise sin personlighet, og redusert dem til kun kropper. Visse domestiserte arter har gått fra å være husdyr, et begrep som tilkjennegir en sosial verdi, selv om hensikten med å ha dem er å spise dem- altså en slags hybridsituasjon – til å bli et produksjonsnummer, et objekt kun for konsum (Sollund, 2013, s. 255).

Det er rimelig å hevde at tidligere var også dyrene i landbruket var personlig inkludert i familien. Kuene hadde navn, og det var med sorg Dagros ble slaktet. Også den gruppen av dyr som ikke er medlemmer i familieorganisasjonen lenger, men som var det, husdyrene, kan gi mening som potensielt inkludert i kjærlighetskommunikasjon.

En slik semantikk opererer likevel fortsatt innenfor markedsføringen av landbrukets animalske produkter. Dyrene plasseres som markører for produktet, rett fra naturen, det vektlegges at dyrene har det godt, bondens kjærlighet til kyrne og sauene. En slik forestilling om landbruket kritiseres av dyrevernonorganisasjoner for å være bonderomantikk, en illusjon i lys av industrialiseringen av landbruket, av produksjonskravene.

Det skilles i samfunnet mellom produksjonsdyr og kjæledyr, og deres liv tilskrives mening med referanse til ulike funksjonssystemer, men kjærlighetssemantikken eser ut. Samtidig med at alt kan kjøpes for penger, så kan alle elskes. Kjærlighet er ikke en kommunikasjon som kun begrenser seg til nære relasjoner med kjæledyr, men kan også trekkes på i forhold til dyrene som er stuet vekk fra allment oppsyn i landbruket. *“Norge har flere millioner innbyggere som er litt vanskelige å få øye på. Flesteparten lever livene sine innestengt i bur, binger og forsøkslaboratorier.”* skriver Dyrevernalliansen.^{xxv} Dette kan tolkes som en kjærlighet til innbyggerne av dette landet, til medlemmene av staten. Alle skal ha det godt. Økonomien og familiesystemet har skilt lag i det moderne samfunn, men de respektive dyrene er fortsatt alle dyr, de er like ut fra at de ikke er mennesker. Elsker du kjæledyret ditt skapes det forventninger at du elsker dyr.

Dyrevernonorganisasjonene fremmer sine forslag tuftet på en semantikk om kjærlighet til dyr. Semantikken knyttet til at også husdyrene må betraktes som individer, fremført særlig av dyrevernonorganisasjoner kan tolkes i lys av dette. Nettsiden **Dyrevennlig Hverdag** presenterer sin forretningside gjennom et retorisk spørsmål: *“Er du glad i dyr? Her finner du mange praktiske tips og inspirasjon til hvordan gjøre kloke, dyrevennlige valg i hverdagen, når du handler mat, sko, klær, sminke og kroppspfleieprodukter.”*^{xxvi}

Disse dyrene trekkes inn i kommunikasjonen som fremmede, som upersonlige relasjoner, som kjærlighetskommunikasjonen skaper forventninger om at man skal respektere.

På bakgrunn av dette kan man konsumere dyrevennlig, et tema allerede berørt i økonomikapittelet. Å spise kjøtt kan derfor, betraktes som et brudd med forventinger om kjærlighet.

4.4. "INTERMISSION"

Av plasshensyn måtte analysen av inklusjon og eksklusjonsbetingelsene for dyr begrenses til kun noen få utvalgte funksjonssystemer. Hovedpoenget var ikke å frembringe en total beskrivelse av forholdet mellom det moderne samfunn og dyr, men åpne opp for en ny måte å se også dyr som integrert i samfunnet på.

Grunnen til at mange dyr er integrert i det moderne samfunnet er i kraft av å være en ressurs for funksjonssystemer. Dyrene og samfunnet begrenser hverandres frihetsgrader. Integrasjonen avhenger av om dyrene er strukturelt koblet som personer eller kropper. For at individer skal fungere som ressurser, enten de er nyttige som kropper eller personer, må de også få tilfredsstilt sine behov. Dette krever tilgang til funksjonssystemenes ytelser.

Dyrene er avhengige av organisasjoner for denne tilgangen. Den faktiske inklusjon og eksklusjon av både dyr er et produkt av polyfone organisasjoners beslutninger. Dyrene får tilgang til ytelser gjennom å være en ressurs for en organisasjon ut fra kriteriene til funksjonssystemer. Forskningsinstitutter kjøper veterinærpleie og mat til forsøksdyrene slik at de kan fortsette å bidra til sannhet, familiene kjøper mat, veterinærpleie og dressurkurs til kjæledyr slik at de kan opprettholde den nære relasjonen, mens bonden kjøper mat og pleie til produksjonsdyrene for at de skal reprodusere betalingsevnen.

Ved flere anledninger har jeg referert til andre funksjonssystemer. Dyr har tilgang til ytelser fra også en rekke andre funksjonssystemer i samfunnet, selv om de ikke observeres som en ressurs i disse. For å legge grunnen for den videre analysen i kapittel 5 som handler om samfunnet, og ikke bare funksjonssystemenes forhold til dyr, vil jeg trekke frem funksjonssystemene rett, politikk og organisasjonen staten. Disse er spesielt viktig i denne sammenheng, særlig med henvisning til dyrevernsemantikk.

I analysen viser jeg flere steder til dyrevelferdsloven. Dette refererer til rettssystemet og organisasjonen staten. Rettssystemets ytelse er å løse konflikter (Roar Hagen, 2006, s. 94-95). Den løser konflikter mellom dyrenes interesser og menneskers og samfunnets interesser, selv om disse ikke nødvendigvis kan forstås som å komme dyrene til gode (Ellefsen & Asbjørnsen, 2013). Også sosiale systemer integrerer hverandre gjennom destruksjon, de begrenser hverandres frihetsgrader. Vi kan slik forstå at rettssystemet kan begrense vitenskapens og økonomiens bruk av dyr som ressurser. Rettssystemet gir også dyr tilgang på dets ytelser, men dyrevernbewegelsen betrakter ikke dette som godt nok.

Rettsystemet er strukturelt koblet til politikken (Reese-Schäfer, 2009, s. 104-117). Dyrevernbevegelsen retter seg til retten gjennom det politiske system (se f.eks. Ellefsen & Asbjørnsen, 2013; Robert Garner, 1998). Politikkenes ytelser er å ta kollektive beslutninger (Roar Hagen, 2006, s. 94-95). Kollektive beslutninger i det politiske system har også betydning for dyr. I denne sammenheng er det dyrevernsemantikken som er i fokus. Akkurat slik det er en dyrevelferdslov i rettssystemer kan vi observere dyrevelferdspolitik i de politiske partienes partiprogrammer. Slik som med andre funksjonssystemer er også politikken og rettssystemet åpne for å gi dyr tilgang til deres ytelser. Tilgang til disse systemenes ytelser er viktig for tilgang til andre systemers ytelser. Spesielt det faktum at dyr har eiendomsstatus, og ikke personstatus i rettssystemet har betydning for inklusjon/eksklusjon i andre funksjonssystemer. Ut fra denne korte introduksjonen til to av de viktigste funksjonssystemene går analysen videre til forholdet mellom samfunn og dyr

KAPITTEL 5

INTEGRASJON AV DYR I SAMFUNNET

I forrige kapittel analyserte jeg hvordan individer er strukturelt koblet til samfunnets funksjonssystemer. Til nå har jeg analysert hvordan dyr er strukturelt koblet til subsystemer av verdenssamfunnet, det være seg interaksjonssystemer, organisasjoner og funksjonssystemer. Jeg har fokusert på de dyrene som forstås som produksjonsdyr, forsøksdyr og familiedyr hvis kategorier viser til samfunnets funksjonelt differensierte struktur, økonomien, vitenskapen og familien. Hovedpoenget var ikke å frembringe en total beskrivelse av forholdet mellom det moderne samfunn og dyr, men åpne opp for en ny måte å se at også at og hvordan dyr er integrert i samfunnet på. Jeg kan ut fra analysen svare bekreftende på at ikke bare mennesker, men også dyr er integrert i det moderne samfunnet. I den videre analysen viser jeg til verdenssamfunnet, hvori alle de andre sosiale systemer er inkludert. Her retter jeg fokuset mot dyr som gruppe, med utgangspunkt i distinksjonene menneske/dyr. Dette gir mulighet for sammenlikning, både mellom dyr som er ressurser for ulike funksjonssystemer og mellom mennesker og dyr.

5.1. INTEGRASJON AV DYR I VERDENSSAMFUNNET

I kapittel 3 hevdet jeg at forventningen om inklusjon av mennesker samtidig konstituerer en forventning om eksklusjon av dyr. Menneskenes likhet og likeverd baserer seg på ulikhet til alle de andre dyrene. Alle de andre dyrene konstituerer slik en enhetlig gruppe som dyr i lys av forskjellen til mennesket. Inklusjon/eksklusjon er en distinksjon som alle systemteoretiske distinksjoner, den umarkerte siden trekkes med. Forventningen om fullstendig eksklusjon av dyr, bærer derfor med seg et potensial for en forventning om fullstendig inklusjon av dyr. At mennesker forventes inkludert, og at det moderne samfunnets struktur bærer med seg et potensial for full inklusjon av dyr, betyr ikke at dette skjer i praksis. Som vi har sett i analysen inkluderes og ekskluderes dyr ut fra betingelsene til funksjonssystemene, og dyr får tilgang til systemenes ytelser ut fra inklusjon/eksklusjon i organisasjoner. Luhmanns intensjon med distinksjonen inklusjon/eksklusjon var å avlaste det han anså som et overbelastet integrasjonsbegrep i sosiologien. Inklusjon/eksklusjon viser til integrasjon av individer gjennom strukturelle koblinger til samfunnet. Luhmann (1997, s. 76) skriver at:

...tight coupling of exclusion and loose couplings of inclusion differentiate fate and fortune: and two forms of integration will compete: the negative integration of exclusion and the positive integration of inclusion.

Han skiller mellom positiv og negativ integrasjon som henholdsvis faste og løse strukturelle koblinger. I dette avsnittet viser jeg til inklusjon/eksklusjon med referanse til den sosiale dimensjonen. Integrasjon tar ulike karakterer avhengig av om den dannes gjennom en indikasjon av eksklusjon eller inklusjon. Integrasjon i samfunnet forutsetter både kropp og person. Inklusjon/eksklusjon fører til to observasjon av to ulike typer individer. De individene som observeres som kropp, og de som observeres som person.

Luhmann hevder den negative integrasjonen av eksklusjon er sterk. Faste strukturelle koblinger gir færre frihetsgrader for systemene. Integrasjon som kropp, som ekskludert, er sterkere, i kraft at det begrenser antallet frihetsgrader mer enn inklusjon. Dyr er stort sett ekskludert fra den sosiale dimensjonen i funksjonssystemer. Uten tilgang i den sosiale dimensjonen til funksjonssystemene gis det færre muligheter til deltagelse.

Luhmann (sitert i Braeckman, 2006, s. 73) skriver at: "Those who do not 'fit' into society are expelled from it, i.e. they are located in exclusion domain." I det moderne samfunn er produksjons- og forsøksdyr fjernet fra offentlige rom og plassert i lukkede institusjoner. I den forstand begrenses deres frihetsgrader av å være på bås, i bur eller laboratorium. Disse dyrene er sterkt integrert i samfunnet gjennom eksklusjon. Til motsetning kan individer som er integrert gjennom inklusjon bevege seg relativt fritt. For dyr faller da tankene på kjæledyr, men for disse er bevegelsesfriheten også ganske begrenset.

Uansett om dyrene er inkludert eller ekskludert i de ulike funksjonssystemenes sosiale dimensjon er dette ikke det samme med spørsmålet om de får tilgang til funksjonssystemenes ytelser. Borch (2011, s. 108) skriver at: "One exclusion leads to the next, whereas one inclusion need not lead to the next." Individer er ikke enten inkludert eller ekskludert i samfunnet. Verdenssamfunnet er differensiert i funksjonssystemer. Funksjonssystemene er prinsipielt åpne for alle, men eksklusjon fra et funksjonssystem fører kvasi-automatisk til eksklusjon fra andre subsystemer. Når det gjelder den sosiale dimensjonen stemmer dette godt, men i tilfellet med dyr er det nettopp eksklusjon fra den sosiale dimensjonen som gir tilgang til ytelser fra de andre systemene i kraft av at kroppen er en ressurs.

Integrasjonen er i praksis sterkere når et menneske, eller et dyr, ekskluderes fordi sannsynligheten for at det får følger for inklusjonen i alle samfunnets funksjonssystemer er større enn ved inklusjon.

På den andre siden betegner Luhmann den positive integrasjonen av inklusjon er svak. For eksempel betraktes inklusjon i det økonomiske system som spesielt viktig for å få tilgang til andre funksjonssystemers ytelser (Roar Hagen, 2006). Alle de domestiserte dyrene får tilgang til det økonomiske systemets ytelser, men dette garanterer ikke tilgang til noen andre funksjonssystemer. Positiv integrasjon kan tolkes som en løsere strukturell kobling der individer i større grad kan velge om hin vil inkluderes eller ekskluderes. Det er dog få valg for dyrene. De er eid og avhengige av mennesker og organisasjoner.

I kapittel 1 skrev jeg at det skilles mellom to retninger innenfor dyrevernsbevegelsen, dyrevelferd som viser til regulering og dyrerettigheter som viser til avvikling. Disse kan tolkes på nye måter i lys av samfunnsteorien til Luhmann. Dyrevernssemantikken er formet i funksjonssystemenes struktur. Både dyrevelferd og dyrerettigheter kan kun få betydning ut fra de begrensninger og muligheter som tilbys i disse. Dyrevernssemantikken jeg beskrev i kapittel 4 falt stort sett i to sammenlignbare kategorier, forventninger om tilgang til ytelser og forventninger om avvikling.

5.2. DYREVELFERD OG ULIKHET MELLOM DYR

I den tidligere forskningen trakk jeg frem beskrivelser av hvordan dyr behandles ulikt, noen trekkes inn i hjemmet og blir sett som personer, mens andre behandles som rene ressurser. Et viktig poeng for Luhmann er at ulikheten man kan observere i samfunnet øker som følge av dets horisontale struktur.

...functional differentiation actually increases the likelihood that segmentary and stratificatory differentiation will (re)appear as a result of the indifference and inequalities that functional differentiation produces in practice(Borch, 2011, s. 107).

Dyr er både en enhetlig og en differensiert gruppe individer i samfunnet. Uansett om individene sees som produksjonsdyr, forsøksdyr eller kjæledyr er de samtidig alle dyr. Dyr er en enhet som differanse til mennesket. Det er denne indikasjon av dyr som en enhetlig gruppe som gjør det mulig å sammenligne hvordan noen dyr blir inkludert i flere

funksjonssystemer enn andre dyr. Vi har sett at kjæledyr i mange tilfeller får bedre tilgang til funksjonssystemenes ytelser enn andre dyr. Dette kan oppfattes som ulikhet. Forskning (se f.eks. Robert Garner, 1998) viser også at det er store regionale ulikheter forskjeller mellom ulike staters lovverk for dyr.

Jeg vil hevde at dyrevelferd tematiserer ulikhet mellom dyr. I kapittel 4 refererte jeg til dyrevelferdsprodukter i økonomien, dyrevelferdsforskning i vitenskapen og historier om dumping av dyr i kjærlighetskommunikasjon. Jeg tolker det slik at denne dyrevernsemantikken viser til at dyrene ikke får tilgang på ytelser fra funksjonssystemene, eller at ytelsene ikke anses som bra nok i forhold til dyrenes behov.

Dette er sammenlignbart med betydningen av dyrevelferd. Begrepet dyrevelferd viser til fem generelle kriterier under navnet *de fem friheter* (se f.eks. Spedding, 2000, s. 9-12). I de fem friheter listes det opp hvilke behov mennesker bør tilfredsstille for dyrene hvis dyrevelferden skal anses som god. Dyrevernalliansen skriver at målet er at alle dyr skal oppleve frihet *fra* (1) sult og tørste. (2) fysisk ubehag. (3) smerte, skade og sykdom. (4) angst og frykt og (5) frihet *til* å utføre naturlig adferd.^{xxvii}

Dyrevelferd kan forstås som en ansvarstilskrivelse som tematiserer ytelsene til funksjonssystemene for dyr i forhold til dyrs behov. Dyrene er avhengige og det er eierens ansvar å inkludere de som er blitt gjort avhengige.

Det står i dyrevelferdsloven (Stortinget, 2009) § 3, generelt om behandling av dyr at. *“Dyr har egenverdi uavhengig av den nytteverdien de måtte ha for mennesker. Dyr skal behandles godt og beskyttes mot fare for unødige påkjenninger og belastninger.”* Denne formuleringen kan tolkes slik at dyr, uavhengig av art og hvordan de er ressurser for mennesker, skal behandles likeverdig. Noen dyr betraktes som produksjonsdyr, andre som forsøksdyr og tredje som kjæledyr, men de skal behandles godt uavhengig av livssituasjon. Dyrevelferden skal være god.

Jeg vil hevde at dyrevelferd kan tolkes som en forventning om likeverd mellom dyr. En slik tolkning er i tråd med hvordan Tester (1991, s. 94-120) tolker betydningene av forskjellen mellom mennesker og dyr for dyrevern. Dyrevelferd fremmer at systematisk bruk av dyr er legitimt fordi mennesker er annerledes enn dyr, såfremt dyrene behandles godt og formålet er nødvendig.

I lys av skillet menneske/dyr fremsatte jeg hypotesen om at dyr er forventet ekskludert fra samfunnet, og at dyrevernsbevegelsen tvert imot handler om inklusjon av dyr. Ut fra en forventning om inklusjon kan man sammenligne inklusjon og eksklusjon av dyr med inklusjon og eksklusjon av mennesker.

5.3. DYRERETTIGHETER OG ULIKHET MELLOM MENNESKER OG DYR

Når inklusjon er forventet forventes også en forklaring på eksklusjonen ifølge Luhmann (2002, s. 124):

Eftersom personer kan erkendes som mennesker, kræver eksklusjon typisk en legitimation. Her findes det minst to muligheder: Det handler om mennesker av en annen art, eller der foreligger en graverende krænkelse av normene.

Å betrakte et menneske som et dyr kan fungere som en slags legitimering for eksklusjon av mennesker fra funksjonssystemene. Det er jo nettopp i kraft av å være menneske at en forventes inkludert. Hvis man ikke anses som et menneske forventes man heller ikke inkludert. Det at dyr er dyr legitimerer nettopp eksklusjonen av de artene som er dyr. Dette er kontingent. Eksklusjon av dyr fra tilgang til ytelser er hverken nødvendig eller umulig. Dyrevernsbevegelsen forventer inklusjon av dyr i samfunnet og anser eksklusjonen av dyr som illegitim. Braeckman (2006, s. 74) skriver:

The postulate of universal and full inclusion[...]makes the actual forms of exclusion either understood as residual problems or attributed[...]to identifiable powers of oppression in society.

Residual viser til noe som blir til overs som følge av en prosess. Problemet med hvordan dyr behandles kan og konstrueres som noe som er nødvendig for at mennesker og dyr skal få dekket individuelle behov, forskningen skal utvikle nødvendig kunnskap og så videre. Det vises til nødvendighet. Fra gjennomgangen av den kritiske sosiologien husker vi at dyrene beskrives som undertrykt av mennesker. Begrepet spesiesisme aktualiserer en forståelse av eksklusjon av dyr som urettferdig diskriminering. Dyrevernssemantikken om dyrerettigheter viser til lignende forklaringer.

Dyrerettigheter kan illustreres ved å vise til **NOAHs Dyrerettighetserklæring**^{xxviii}. Denne er et opprop mot undertrykking av andre arter. I forutsetningene for erklæringen vises det til at dyr er individer med egenverdi hvis unike egenskaper og behov mennesker må anerkjenne og respektere. Ansvarer tilskrives her mennesker generelt, i motsetning til kun eieren. Dyreverns som dyrerettigheter viser ifølge Tester (1991) til at mennesker både er like og ulike

dyr. Dette stemmer med Testers hypotese om at dyrerettigheter handler om hva det vil si å være menneske. Det er kun mennesker som tilskrives ansvar for andre dyr i kraft av å være menneske, noe som jeg tidligere viste til at ikke var tilfelle i middelalderen da dyr måtte stå til rette for loven.

Vi kan si at dyrevernsbevegelsen rekker pekefingeren mot mennesket, og menneskesamfunnet, som den undertrykkende makt. Det skaper forventninger om at noe må gjøres av noen. I punkt 7. i dyrerettighetserklæringen står det:

Alle dyr har krav på å få anerkjennelse for at livet er det viktigste for hvert enkelt individ, og deres ønske om å leve kan derfor ikke ignoreres.

Dyrerettigheter fremmer at systematisk bruk av dyr som ressurser som fører til død aldri er legitimt. Det kjempes for avvikling av all systematisk bruk av dyr som ressurser. I analysen så beskrev jeg en dyrevernssemantikk som tematiserte alternativer til bruk av dyr som ressurser, enten dette gjaldt produksjonsdyr eller forsøksdyr. Hvis ingen konsumerer animalske produkter, hverken mennesker eller dyr som er integrert i samfunnet så er ikke disse dyrene nødvendige ressurser for funksjonssystemene.

En tolkning av dyrerettigheter er at dette kan forstås som en problematisering av det faktum at dyrene er integrert i samfunnet i det hele tatt. Dyrenes frigjøring viser til en total differensiering fra samfunnet, hver og en art skal leve i hvert sitt samfunn (se Tester, 1991). Det er et ømt tema innenfor deler av dyrevernsbevegelsen om det er greit med hold av kjæledyr eller ikke (DeGrazia, 2002, s. 81-88), noe også Sollunds (2009) artikkel "Menneskers paradoksale forhold til dyr" indikerer. Det stilles spørsmålstegn ved om en slik relasjon noen gang kan være likeverdig, og om den kommer dyrene til gode. Dyrerettigheter kan derfor tolkes som en semantikk som er kritisk til om det overhode er mulig å inngå likeverdige relasjoner mellom mennesker og dyr.

En slik evolusjon karakteriserer Franklin (1999, s. 175-199) som svært usannsynlig. Tønnessen (2013) skriver at ikke bare domestiserte dyr, men også ville dyr er strukturelt koblet til det moderne samfunn i et økologisk perspektiv. En slik desintegrasjon krever paradoksalt nok en inklusjon av dyrene i det samfunnet som beskriver seg selv som menneskesamfunn, en inklusjon i retten og politikken. Tiltak settes inn mot både mennesker og staten med referanse til politikk og rett.

AVVIKLING GJENNOM INTEGRASJON

I punkt 8. i NOAHs dyrerettighetserklæring står det:

Alle dyr har rett til en juridisk status som levende vesener med verdi i seg selv, og til ikke å bli definert som ting eller eiendom. Dette innebærer at deres interesser skal vektlegges i juridiske sammenhenger.

Gary Francione (1995) argumenterer i *Animal, Property and the Law* for at dyrene skal tilskrives personstatus, og ikke status som ting innenfor rettssystemet. Han hevder dyrene trenger en grunnleggende rett til liv. Slik kan dyrene unngå å bli systematisk brukt som ressurser. Han foreslår sansende vesener, "sentient creatures", som en erstatning for kriterier om tilhørighet til arten homo sapiens for å tilskrives denne retten. Menneske/dyr foreslås derfor som en sekundær distinksjon, etter sensitive og ikke sensitive vesener.

Tester gjør et poeng ut av at dyr ikke har rettigheter fra naturens side, det er eventuelt en konsekvens av samfunnet. Han gjør ikke det samme poenget ut av at dette også gjelder mennesker. Uten medlemskap i organisasjoner får heller ikke mennesker tilgang til funksjonssystemenes ytelser. De menneskene som ikke har statsborgerskap, ikke har jobb eller ikke har familie har få sjanser til å få tilgang til funksjonssystemene, selv om de i praksis besitter den kognitive kapasiteten til å være strukturelt koblet som person. Jeg vil hevde at et individ, uavhengig av art, er avhengig av medlemskap i organisasjoner, akkurat slik som individer før var avhengig av inklusjon i husholdninger, for tilgang til funksjonssystemenes ytelser. Dette gjelder også uavhengig om de besitter de kognitive egenskapene for å adresseres som personer i den sosiale dimensjonen.

Det er også mange mennesker som ikke makter å delta i funksjonssystemene selv. Små barn, en del eldre og funksjonshemmede er alle avhengige av andre for tilgang til ytelser, på samme måte som de domestiserte dyrene, særlig av stater. Forskjellene mellom dyr og mennesker er at disse menneskene har individuelle juridiske rettigheter i staten, rettigheter som ikke dyr har. Braeckman (2006, s. 78) skriver at:

the principle of equality with which society operates at the level of the function systems, is not a program that determines the conditions under which individuals can obtain membership of an organization.

Ulik tilgang til ytelser mellom mennesker og dyr, kan forstås som en konsekvens av staters beslutninger. Filosofer innenfor dyreetikken (Singer & Martinsen, 2002), og i politisk teori (Donaldson & Kymlicka, 2011) sammenligner dyrs rettslige status med mennesker som av

ulike grunner ikke kan delta selv. De konkluderer med at siden det er mulig å tilskrive disse menneskene rettigheter, er det mulig å tilskrive også dyr rettigheter. Stater kan altså beslutte å tilskrive dyr individuelle juridiske rettigheter. Det er også på nippet til å skje i noen få tilfeller. Organisasjonene **The Great Ape Project**^{xxix} og **Cetacean Rights**^{xxx} jobber for at noen dyrearter skal tilskrives rettigheter. Førstnevnte jobber for sjimpanser, gorillaer, orangutanger og dvergsjimpanser og sistnevnte for hvaler og delfiner. I noen stater er disse organisasjonene også på vei til å lykkes. Det er blitt rapportert i media at det Spanske parlamentet vil tilskrive aper rett til liv^{xxxi}, mens i India har delfiner blitt anerkjent som ikke-menneskelige personer med rett til respekt for deres liv og frihet^{xxxi 7}.

Inklusjon av dyr som personer er et av hovedpunktene i dyrevernsbevegelsens kamp for dyrene. En slik potensiell integrasjon viser derimot ikke til en inklusjon av dyr i de sosiale dimensjonene, en inklusjon som sosiale aktører.

5.4. NY DYREVERNSEMANTIKK?

Franklin(1999, s. 175) beskriver et samfunn der det ikke er en vilje til separasjon fra de andre dyrene, men tvert imot et yttre ønske om mere kontakt. I lys av dette vil jeg hevde at det er mulig å se konturene av en tredje form for dyrevernssemantikk. Hvis dyrevelferd forstås som å sørge for de avhengige, mens dyrerettigheter handler om å gjøre de avhengige uavhengige, så er det en tredje vei som søker å frigjøre dyrene som integrert i samfunnet. Frigjøring ikke som adskillelse, men som strukturell kobling gjennom inklusjon i den sosiale dimensjonen gjennom potensialet for å bygge opp et kommunikativt grensesnitt som medium for kommunikasjon mellom mennesker og andre arter.

Dyrevernssemantikk, som er kommunikasjon formet i lingvistisk språk, aktualiseres dyrene som personer i den saklige dimensjonen, men også dyrevernssemantikken ekskluderer dyrene fra den sosiale dimensjon. Det er derimot noen data i mitt materiale som tematiserer inklusjon av dyr som personer i den sosiale dimensjonen, en slags animal "empowerment". Jeg viste i kapittel 3 at også dyr kan delta i kommunikasjon. Derrida (2008) og Haraway (2008, s. 19) fremmer at mennesker må lære å lytte til hva dyrene har å si, mennesker som må lære å skille "response" from "reaction", svar fra reaksjon. Dette tilsvarer skillet mellom handling og adferd, seleksjon og hendelse jeg beskrev i kapittel 3.

⁷ Det har vært vanskelig å finne kilder fra offentlig hold som kan bekrefte dette.

Vi kan si at systemene er strukturelt blinde for om også dyrene forsøker å kommunisere. De sosiale systemene har ikke enda utviklet en struktur som klarer å koble seg strukturelt til dyr som personer. Noe av problemet for dyr å delta i det moderne samfunn er viktigheten av utbredelsesmedier. Det er derimot en evolusjon innenfor vitenskapen som åpner opp for også andre dyr enn mennesket. I et prosjekt med navnet **“The Wild Dolphin Project”**^{xxxiii} regner forskerne med å utvikle det vi kan kalle et medium, et grensesnitt, for kommunikasjon mellom delfiner og mennesker. I et annet prosjekt, som går under navnet **“Interspecies Internet”**^{xxxiv} forsøker de å realisere ideen om et internett hvor også dyr kan delta. Systemteoretisk kan dette beskrives som et utbredelsesmedium som muliggjør kommunikasjon mellom individer på tvers av arter utover interaksjonssystemer. Det er en slags teknologioptimistisk side av dyrevernsbevegelsen, som skaper forventninger om faktisk inklusjon der dyrene blir deltagere i kommunikasjonen. Om dette fører til inklusjon av også andre dyr som personer i verdenssamfunnets viktigste sosiale systemer avhenger av systemenes strukturelle og semantiske evolusjon.

Samfunnets systembegrensninger for en slik evolusjon er mange, og får eventuelt undersøkes ved et senere prosjekt. Om evolusjonen vil ta en slik retning er, for å si det med Luhmanns beskrivelse av kontingens, er hverken nødvendig eller umulig, men svært usannsynlig. Uansett er det aktualisert som et reelt potensiale i dyrevernssemantikken.

5.5. AVSLUTNING

I innledningen hevder jeg sosiologien har problemer med å få øye på at også dyr er en del av samfunn. I denne oppgaven har jeg ikke vist at de er en del av samfunnet, men jeg har vist at dyr, akkurat som mennesker, er integrert i samfunnet. Også dyr er strukturelt koblet til sosiale systemer gjennom inklusjon og eksklusjon. Jeg skiller mellom to former, deltagelse og tilgang til ytelse. Integrasjonen av dyr i det moderne samfunn er preget av eksklusjon fra deltagelse. Dyrenes kropp blir observert som ressurser for funksjonssystemer. Dette får ulike konsekvenser for dyrene avhengig av fra hvilket funksjonssystem de observeres som en ressurs. Være ressurs for sannheten gir en annen integrasjon enn å være ressurs for penger. I kjærlighetskommunikasjon på den andre siden er dyrene ressurser for systemet som personer. En mer detaljert beskrivelse og sammenligning av hvordan konkrete individuelle dyr, grupper av dyr og dyrearter inkluderes og ekskluderes i samfunnets funksjonssystemer krever videre empiriske undersøkelser.

I praksis inkluderes og ekskluderes både mennesker og dyr fra både deltagelse i funksjonssystemene og tilgang til deres ytelser. Det som skiller er at menneskene er forventet inkludert, mens dyrene kan sies å være forventet ekskludert. Dette er en konsekvens av organisasjoners beslutninger. Domestiserte dyr er eid av organisasjoner og avhengige av organisasjoner for tilgang til funksjonssystemenes ytelser. At dyr får tilgang til ytelser gjennom organisasjoner skiller likevel ikke dyrene fra menneskene. Også mennesker, uansett om de kan delta eller ikke er avhengige av organisasjoner, særlig staten.

Beslutningene til noen organisasjoner er viktigere enn andre, og bidrar til skaper ulikhet både mellom dyr, mellom mennesker og dyr og mellom mennesker og mennesker. Dette kunne vært annerledes. Om det er et problem derimot skal ikke jeg utale meg om her, men at det bekymrer dyrevernbewegelsen, det er et faktum.

Det siste spørsmålet i innledningen gjaldt hvordan dyrevernbewegelsen bidrar til integrasjon. Jeg definerte dyrevernbewegelsen som forventninger om inklusjon av dyr. Dyrevernbewegelsen skaper forventninger om at dyr ikke bare er ressurser. Dyrene er også personer som bør få tilgang til funksjonssystemenes ytelser selv hvis de ikke er nyttig for produksjon av ny kunnskap, reproducerer betalingsevnen eller skaper glede i familien. Dyrevernbewegelsen kan aktualiseres kun i formen til funksjonssystemenes struktur. I vitenskapen er dyrevernbewegelsen et spørsmål om sannhet, i økonomi om penger og i kjærlighet om omsorg.

Dyrevernbewegelsen faller i to kategorier, avhengig av om den trekker på forskjell eller likhet i skillet mellom mennesker og dyr. Jeg argumenter for at dyrevelferd tematiserer ulikhet mellom dyr ved å aktualisere forskjellen mellom mennesker og dyr. Det ligger til grunn for forventninger om likeverd mellom dyr. Dyr kan brukes som ressurser, men er også personer. På den andre siden aktualiserer dyrerettigheter både enheten og forskjellen av skillet menneske/dyr som tematiserer ulikhet mellom menneske og dyr. Dette ligger til grunn for forventninger om likeverd mellom mennesker og dyr. All bruk av dyr som ressurser bør derfor avvikles.

Forventningene i dyrevernbewegelsen stemmer, som vi har sett, ikke overens med realitetene samfunnet. Dyrevelferdsloven begrenser allerede organisasjoners bruk av dyr som ressurser, men hverken dyrevelferds- eller dyrerettighetsretningen i dyrevernbewegelsen betrakter det som bra nok. Dyrevernbewegelsen adresserer disse forventningene spesielt til politikken, retten og staten. Det argumenteres for at også dyr bør

tilskrives individuelle juridiske rettigheter, og status som person i rettssystemet. En slik status har også dyr hatt i tidligere tider, mens i det moderne samfunnet er dyrene hovedsakelig betraktet som levende eiendom. Analysen viser at dette er kontingent, det er blitt sånn, det er sånn, men det kunne vært og kan bli annerledes. Funksjonssystemene er i teorien åpne for alle. Det er organisasjoner som gjennom kriterier for medlemskap inkluderer og ekskluderer, både mennesker og dyr. Om alle disse organisasjonene skulle beslutte å inkludere dyr i funksjonssystemenes ytelser er et annet spørsmål. Noen organisasjoner forsøker i hvert fall å inkludere dyr i samfunnets sosiale dimensjoner.

Nå har jeg besvart forskningsspørsmålene, med unntak av de to som refererer til begrepsanalysen. En lengre analyse er det heller ikke rom for her, kun en kort vurdering av deres fruktbarhet, og noen forslag til hvordan systemet av begreper kan brukes videre.

Jeg spurte om den systemteoretiske samfunnsteorien med vekt på begrepene inklusjon/eksklusjon og strukturell kobling er fruktbare begreper for å beskrive forholdet mellom samfunn og dyr. Det vil jeg svare bekreftende på. Det åpner for å observere også dyr som sosiale aktører. Samtidig åpner den for å se at dyr både kan observeres som subjekter og som objekter, som personer og som kropper. Teorien gjør det også mulig å redegjøre for mange av de samme observasjonene som er blitt gjort i tidligere forskning. Det at dyr kategoriseres med referanse til funksjonssystemer, observasjon og forventinger om likhet og ulikhet. Jeg vil hevde at dette perspektivet åpner for en rekke nye forskningsspørsmål om temaet samfunn og dyr. Samtidig vil jeg etterspørre særlig empiriske analyser knyttet til begrepskomplekst integrasjon, strukturell kobling og inklusjon/eksklusjon som kan gi grunnlag for en mer nøyaktig beskrivelse av hvordan strukturell kobling gjennom eksklusjon fungerer.

Det andre begrepet jeg har tilført er dyrevennsemantikk. Dette var fruktbart fordi det åpner for en beskrivelse og sammenligning av hvordan dyrevenn tematiseres i ulike funksjonssystemer. I tillegg åpner det for å beskrive hvordan dyrevennsemantikk i funksjonssystemene skaper begrensninger og muligheter begrenser og muliggjør systemenes operasjoner. I denne oppgaven har jeg kun sett på integrasjon og strukturelle koblinger mellom individer og samfunn. Forholdet mellom samfunnets subsystemer har kun kommet til overflaten i forhold til hvordan dyrevennsemantikken som dyrevelferds i

rettssystemet begrenser de andre funksjonssystemenes observasjon av dyr som ressurser. Vi har sett at dyrevelferdsbegrepet dukker opp i dyrevernssemantikken på tvers av funksjonssystemer. En slik felles semantikk kaller Leif Martin Haugen for semantisk interoperabilitet (Haugen, 2010). Det stiller et spørsmål om integrasjon av de differensierte strukturelt koblede funksjonssystemene. I forhold til temaet samfunn og dyr er forholdet mellom de to integrasjonsnivåene et interessant perspektiv for videre forskning.

Begrepet dyrevernssemantikk og kombinasjonen av systemteoriens begrep for sosial bevegelse (se f.eks. Reese-Schäfer, 2009, s. 210-211) og organisasjon åpner for en mer fleksibel tilnærming til forskning på dyrevernsbevegelsen. I min analyse har jeg vist at det kommet frem at det er uklare grenser mellom den forskningen jeg betegner som kritisk sosiologi og dyrevernsbevegelsen. Når dyrevernsbevegelsen ikke består av mennesker, men kommunikasjon, gir det et blikk for at organisasjoner som ikke definerer seg selv som dyrevernsorganisasjoner også deltar i dyrevernsbevegelsen. For eksempel kan forskningsinstitutter som definerer seg selv som samfunnskritiske delta både i vitenskapelig kommunikasjon og sosial bevegelse.

Et siste innspill er knyttet til hvordan dyrevernssemantikken i funksjonssystemene kommer i stand. Jeg har gjennom hele oppgaven vist til dyrevernsbevegelsen, men har ikke tematisert det som et spørsmål om hvordan dyrevernsbevegelsen får gjennomslag i samfunnet. Dette kan f.eks. vise til forholdet mellom det norske samfunn, og beslutningsprosessene i staten. For å besvare et slikt spørsmål er et forslag å supplere Luhmanns begrep om verdenssamfunnet, med Roar Hagens (2012) systemteoretisk begrep om samfunnet som handlingsdyktig fellesskap. Dette begrepet kan også gjøre det mulig å undersøke et fellesskap på tvers av arter, og hvordan dyr eventuelt inkluderes og ekskluderes i disse systemene

Avslutningen av denne oppgaven kan leses som kanskje overdrevent positiv med tanke på potensialet til fremtidig inklusjon av dyr i samfunnet. Luhmann ville nok advart mot slike forhåpninger. Selv om han som sosiolog ikke var opptatt av spørsmål om hvordan samfunnet burde være, men hvordan det er, så er ikke systemteorien blind for "... the massive suffering that 'exists on a massive scale and in such forms that are beyond description' in today's

world.“ (Luhmann sitert i sitatet i H.-G. Moeller, 2011, s. 116) Systemteorien gir et godt blikk for hvordan dyr ekskluderes fra samfunnet.

To av Luhmanns teser er at det moderne samfunnet ikke lar seg styre (1997), og at nettopp derfor vil funksjonssystemenes skiller mellom inklusjon og eksklusjon skape stadig større misere (2002).

En sosiologi bør tilnærme seg slike framtidsutsikter med hverken håp eller frykt. Sosiologien er kun en sub-disiplin innenfor det vitenskapelige subsystem i samfunnet. Vi kan bare tilby ny og anvendelig kunnskap, men vi kan i det minste velge hva vi ønsker å tilby kunnskap om. Så, for å avslutte slik jeg begynte, med et sitat om dyr, velger jeg et fra en annen samfunnsteoretiker som engasjerte seg sterkt i sosiale og politiske spørsmål.

“Auschwitz begins wherever someone looks at a slaughterhouse and thinks: they’re only animals.”

— Theodor W. Adorno

LITTERATUR

- Aakvaag, G. C. (2008). *Moderne sosiologisk teori*. Oslo: Abstrakt forl.
- Andersen, N. Å. (2003). Polyphonic organisations. I T. Bakken & T. Hernes (Red.), *Autopoietic organization theory: drawing on Niklas Luhmann's social systems perspective* (s. 151-182). Oslo: Abstrakt.
- Blaikie, N. (2000). *Designing social research : the logic of anticipation*. Cambridge: Polity Press.
- Borch, C. (2011). *Niklas Luhmann*. London: Routledge.
- Braastad, B. O. (2005). *Forskningsbehov innen dyrevelferd i Norge: rapport fra styringsgruppen for dyrevelferd - forsknings-og kunnskapsbehov*. Oslo: Norges forskningsråd.
- Braeckman, A. (2006). Niklas Luhmann's systems theoretical redescription of the inclusion/exclusion debate. *Philosophy & social criticism*, 32(1), 65-88.
- Bye, A. S. & Løvberget, A. I. (2013). Interesse for økologisk mat aukar. *Samfunnsspeilet*, 2, 28-33.
- Clausen, L. (2011). Luhmann, staten og det empiriske problem. *Mottat gjennom personlig korrespondanse*, 1-21.
- DeGrazia, D. (2002). *Animal rights : a very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- DeMello, M. (2012). *Animals and society: an introduction to human-animal studies*. New York: Columbia University Press.
- Derrida, J. & Mallet, M.-L. (2008). *The animal that therefore I am*. New York: Fordham University Press.
- Donaldson, S. & Kymlicka, W. (2011). *Zoopolis: A political theory of animal rights*: Oxford University Press.
- Dunayer, J. (2004). *Speciesism*. Derwood, Md.: Ryce Publishing.
- Ellefsen, R. (2009). *Ny dyrevelferdslov - beskyttes dyr eller næring? : interessekonflikt og motstridende syn på dyrs status i lovprosessen forut for dyrevelferdsloven*. Oslo, : R. Ellefsen.
- Ellefsen, R. & Asbjørnsen, Ø. (2013). *Med lov til å pine: om bruk og beskyttelse av dyr*. Oslo: Inspirator forl./Fritt forl.
- Evans, E. P. (2013). *Animal Trials*. London, UK: Hesperus Press Limited.
- Flynn, C. (2008). *Social creatures: A human and animal studies reader*: Lantern Books.
- Francione, G. L. (1995). *Animals, property, and the law*. Philadelphia: Temple University Press.
- Francione, G. L. & Garner, R. (2010). *The animal rights debate: abolition or regulation?* New York: Columbia University Press.
- Franklin, A. (1999). *Animals and modern cultures: a sociology of human-animal relations in modernity*. London: Sage.
- Garner, R. (1998). *Political animals: animal protection politics in Britain and the United States*. Basingstoke: Macmillan.
- Garner, R. (2002). Political ideology and the legal status of animals. *Animal l.*, 8, 77.
- Guither, H. D. (1998). *Animal rights : history and scope of a radical social movement*. Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Hagen, R. (2006). *Nyliberalismen og samfunnsvitenskapene : refleksjonsteorier for det moderne samfunnet*. Oslo: Universitetsforl.

- Hagen, R. (2012). Samfunnet som handlingsdyktig fellesskap. I H. E. Næss & K. Dahlgren (Red.), *Tanker om Samfunn* (s. 108-129). Oslo: Universitetsforlaget.
- Hagen, R. & Gudmundsen, A. (2011). SELF-REFERENCE AND REFLECTION: CONNECTING GENERAL THEORY AND EMPIRICAL RESEARCH. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 52(4), 459-489.
- Haraway, D. J. (2003). *The companion species manifesto: Dogs, people, and significant otherness*: Prickly Paradigm Press Chicago.
- Haraway, D. J. (2008). When species meet (s. x, 423 s.). Lokalisert på URL| doi:DOI
- Harste, G. (2003). The emergence of autopoietic organization. I T. Bakken & T. Hernes (Red.), *Autopoietic organization theory: drawing on Niklas Luhmann's social systems perspective* (s. 75-102). Oslo: Abstrakt.
- Haugen, L. M. (2010). INGOer og verdenssamfunnet. En refortolkning av INGO-ers samfunnsbetydning. *Sosiologisk Tidsskrift*(4), 333-355.
- Hessen, D. O. (2013). Hvor unikt er mennesket? I R. Sollund, G. Larsen & M. Tønnesen (Red.), *Hvem er villest i landet her?: råskap mot dyr og natur i antropocen, menneskets tidsalder* (s. 57-79). Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Kleveland, L. (2013). Livet, smerten og friheten. Slikres dyrs interesser av dyrevelferdsloven og forvaltningen. I R. Sollund, G. Larsen & M. Tønnesen (Red.), *Hvem er villest i landet her?: råskap mot dyr og natur i antropocen, menneskets tidsalder* (s. 289-306). Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Korsnes, O., Andersen, H. & Brante, T. (1997). *Sosiologisk leksikon* (3. opplag 2004 utg.). Oslo: Universitetsforl.
- Krag, A. (2013). Dyreforsøk, makt og etikk. I R. Sollund, G. Larsen & M. Tønnesen (Red.), *Hvem er villest i landet her?: råskap mot dyr og natur i antropocen, menneskets tidsalder* (s. 271-287). Oslo: Hvem er villest i landet her?: råskap mot dyr og natur i antropocen, menneskets tidsalder.
- Kristiansen, J. E. (1994). Som hund og katt: Kjæledyr i norske husholdninger. *Samfunnsspeilet*, 4, 18-21.
- Larsen, G. (2003). *Dyrevern eller samfunnsvern?: dyremishandling som lovbrudd og lovlydig handling*. [Oslo]: Unipub.
- Luhmann, N. (1977). Differentiation of society. *Canadian Journal of Sociology/Cahiers canadiens de sociologie*, 29-53.
- Luhmann, N. (1986). *Love as passion: the codification of intimacy*. Cambridge: Polity Press.
- Luhmann, N. (1994). "What Is the Case?" and "What Lies Behind It?" The Two. *Sociological Theory*, 12(2), 126-139.
- Luhmann, N. (1995). Why does society describe itself as postmodern? *Cultural Critique*(30), 171-186.
- Luhmann, N. (1997). Globalization or world society: how to conceive of modern society? *International Review of Sociology*, 7(1), 67-79.
- Luhmann, N. (1997). Limits of steering. *Theory, Culture & Society*, 14(1), 41-57.
- Luhmann, N. (2000). *Sociale systemer: grundrids til en almen teori*. København: Hans Reitzel.
- Luhmann, N. (2002). Inklusion og eksklusion. *Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory*, 3(1), 121-139.
- Luhmann, N. & Barrett, R. (2012). *Theory of society*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- Luhmann, N. & Behnke, K. (1994). The modernity of science. *New German Critique*(61), 9-23.
- Luhmann, N., Hilt, L. & Hide, Ø. (2009). [Økologisk kommunikasjon]. nr 62.

- Manning, A. & Serpell, J. (1994). *Animals and human society: changing perspectives*. London: Routledge.
- Maturana, H. R. & Varela, F. J. (1992). *The tree of knowledge: the biological roots of human understanding*. Boston: Shambhala.
- Medero, D. & Calder, A. (2006). Ethics, Activism, and the Rise of Interdisciplinary Animal Studies: An Interview with Cary Wolfe. *Topia: Canadian Journal of Cultural Studies*(10), 39.
- Moe, S. (1995). *Sosiologisk betraktning: en systemteoretisk innføring*. Oslo: Universitetsforl.
- Moeller, H.-G. (2011). *The radical Luhmann*. New York: Columbia University Press.
- Moeller, H. G. (2006). *Luhmann explained: from souls to systems* (Vol. 3): Open Court Pub Co.
- Munro, L. (2005). *Confronting cruelty*: Brill.
- Reese-Schäfer, W. (2009). *Niklas Luhmann: en innføring*. Oslo: Abstrakt.
- Regan, T. (1988). *The case for animal rights*. London: Routledge.
- Risan, L. (2001). Om hvordan dyr spiller en rolle for hvordan vi forstår de som forstår dem. *Norsk Antropologisk Tidsskrift*, 4.
- Rødne, T. (2009). *Kriterier for det vitenskapelige ved kvalitativt orientert samfunnsforskning: ein studie med grunnlag i kvalitativt orienterte hovudfagsoppgåver og doktorgradsavhandlingar ved norske universitet*. Universitetet i Tromsø, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Institutt for sosiologi, [Tromsø].
- Sanders, C. R. (2008). Understanding Dogs: Caretakers' attributions of Mindedness in Canine- Human Relationships. I C. P. Flynn (Red.), *Social Creatures, A Human and Animal Studies Reader*. New York: Lantern Books.
- Sanders, C. R. & Arluke, A. (1993). If Lions Could Speak - Investigating the Animal-Human Relationship and the Perspectives of Nonhuman Others. *Sociological Quarterly*, 34(3), 377-390.
- Schiefloe, P. M. (2003). *Mennesker og samfunn: innføring i sosiologisk forståelse*. Bergen: Fagbokforl.
- Singer, P. & Martinsen, S. (2002). *Dyrenes frigjøring* (2. utg. [i.e. 1. norske utg.] utg.). Oslo: Spartacus.
- Sirnes, T. (1996). *Risiko og mening: mentale brot og meningsdimensjonar i industri og politikk : bidrag til den sosiale staditeorien*. nr 53(1997). Universitetet i Bergen. Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Bergen.
- SNL. (2009a, 14.02.2009). *Domestisere*. *Store Norske Leksikon*. Lokalisert 18.11 2013, på <http://snl.no/domestisere>.
- SNL. (2009b, 14.02.). *Integrasjon*. *Store Norske Leksikon*. Lokalisert 17.11. 2013, på <http://snl.no/integrasjon>.
- SNL. (2012 7.9.). *Etologi*. *Store Norske Leksikon*. Lokalisert 20.11. 2013, på <http://snl.no/etologi>
- Sollund, R. (2009). Menneskers paradoksale forhold til dyr. *Sosiologi i dag*, 39(3).
- Sollund, R. (2013). Selskapsdyr: Venenskap versus utnytting. I R. Sollund, G. Larsen & M. Tønnesen (Red.), *Hvem er villest i landet her?: råskap mot dyr og natur i antropocen, menneskets tidsalder* (s. 245-270). Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Sollund, R., Larsen, G. & Tønnesen, M. (2013a). *Hvem er villest i landet her?: råskap mot dyr og natur i antropocen, menneskets tidsalder*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Sollund, R., Larsen, G. & Tønnesen, M. (2013b). Introduksjon: Fra bruksdyr til dyreverd. I R. Sollund, G. Larsen & M. Tønnesen (Red.), *Hvem er villest i landet her?: råskap mot dyr*

og natur i antropocen, menneskets tidsalder (s. 9-36). Oslo: Scandinavian Academic Press

- Spedding, C. (2000). *Animal welfare*. London: Earthscan.
- Lov om Dyrevelferd (2009).
- Forskrift om forsøk med dyr (2010).
- Svartdal, F. (2012, 6. november). *Behaviorisme*. I *Store norske leksikon*. . Lokalisert 20.11. 2013, på <http://snl.no/behaviorisme>.
- Tester, K. (1991). *Animals and society : the humanity of animal rights*. London: Routledge.
- Torres, B. (2007). *Making a killing: the political economy of animal rights*. Oakland, CA: AK Press.
- Tranøy, K. E. (2011). *Individ*. *Store Norske Leksikon*. Lokalisert 17.11. 2013, på <http://snl.no/individ>.
- Tønnesen, M. (2013). Menneskeveldet. I R. Sollund, G. Larsen & M. Tønnesen (Red.), *Hvem er villest i landet her?: råskap mot dyr og natur i antropocen, menneskets tidsalder* (s. 37-56). Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Verschraegen, G. (2002). Human rights and modern society: a sociological analysis from the perspective of systems theory. *Journal of Law and Society*, 29(2), 258-281.
- Vialles, N. (1994). *Animal to edible*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Von Uexküll, J. & O'Neill, J. D. (2010). *A foray into the worlds of animals and humans: With a theory of meaning* (Vol. 12): U of Minnesota Press.
- Waldau, P. (2011). *Animal rights: what everyone needs to know*. New York: Oxford University Press.
- Wolfe, C. (1998). *Critical environments: postmodern theory and the pragmatics of the "outside"* (Vol. 13): Univ Of Minnesota Press.
- Wolfe, C. (2003). *Animal rites: American culture, the discourse of species, and posthumanist theory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Wolfe, C. (2010). *What is posthumanism?* Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Åkerstrøm Andersen, N. (2003). *Discursive analytical strategies*. Bristol: Policy Press.

KILDER FRA NETT

- i <http://www.upress.umn.edu/book-division/books/what-is-posthumanism> [Lest 31.10.13]
- ii http://www.dolphin-institute.org/resource_guide/animal_language.htm [Lest 14.11.13]
- iii <http://ideas.time.com/2013/11/05/your-dog-is-a-toddler/> [Lest 18.11.13]
- iv <http://www.janegoodall.org/jane> [Lest 10.10.13]
- v <http://www.mattilsynet.no/fdu/> [Lest 10.10.13.]
- vi <http://www.mattilsynet.no/fdu/spoersmaal/> [Lest 10.10.13]
- vii <http://www.mattilsynet.no/fdu/spoersmaal/> [Lest 10.10.13]
- viii <http://www.mattilsynet.no/fdu/spoersmaal/> [Lest 10.10.13]
- ix <http://www.mattilsynet.no/fdu/alternativ/> [Lest 10.10.13]
- x <http://www.mattilsynet.no/fdu/> [Lest 10.10.13]
- xi <http://www.mattilsynet.no/fdu/alternativ/> [Lest 10.10.13]
- xii <http://mindinganimals.no/index.php/om-man> [Lest 10.10.13]
- xiii <http://mindinganimals.no/index.php/man-blogg/59-blogg/87-blogg-studiet-av-relasjoner-mellom-mennesker-og-dyr> [lest 17.10.13]
- xiv http://www.dyrevern.no/artikler/nyheter_om_mat/dyreetsk_regnskap_fra_dyrevernalliansen [lest 7.10.13.]
- xv <https://www.ssb.no/a/aarbok/tab/tab-346.html> [Lest 7.10.13]
- xvi <https://www.whiskas.no/> [Lest 20.11.2013]
- xvii <http://www.animalia.no/Dyrevelferd-og-dyrehelse/Felles/Etisk-regnskap/>
- xviii <http://økologisk.no/fakta/> [Lest 20.11.2013]
- xix <http://www.dyrsrettigheter.no/kjottindustri/hvalfangst/hvalfangsten-et-meningslost-pengesluk/> [Lest 8.1.13]
- xx Se f.eks. <http://www.youtube.com/watch?v=CKKkpLRf-Ao> [sett 14.10.13]
- xxi <http://www.dyrebeskyttelsen.no/arkiv/hjemlose-dyrLest> [Lest 14.10.13]
- xxii <http://www.dyrebeskyttelsen.no/arkiv/hjemlose-dyr> [Lest 14.10.13]
- xxiii <http://www.dyrebeskyttelsen.no/arkiv/hjemlose-dyr> [Lest 14.10.13]
- xxiv <http://www.dyrebeskyttelsen.no/arkiv/hjemlose-dyr> [Lest 14.10.13]
- xxv http://www.dyrevern.no/fakta/forbruker_samfunn [Lest 14.10.13]
- xxvi <http://dyrevennlig.org/> [Lest 14.10.13]
- xxvii http://www.dyrevern.no/om_oss/annet_om_oss/dyrevernalliansens_malsetting [Lest 11.11.13]
- xxviii <http://www.dyrsrettigheter.no/om-noah/noahs-dyrsrettigheterklaering/> [Lest 11.11.13]
- xxix <http://www.projeto.org.br/en/> [Lest 17.11.2013]
- xxx <http://www.cetaceanrights.org/> [Lest 17.11.2013]
- xxxi <http://www.vg.no/nyheter/utenriks/artikkel.php?artid=501157> [Lest 18.11.2013]
- xxxii <http://www.wakingtimes.com/2013/06/01/dolphins-gain-unprecedented-protection-in-india/> [Lest 18.11.2013]
- xxxiii <http://www.wilddolphinproject.org/index.php/> [Lest 12.11.13]
- xxxiv <http://interspecies-internet.org/#> [Lest 12.11.13]